

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Филозофски факултет – Скопје

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

ЕФЕКТИТЕ ОД ПРАВОТО НА СОЦИЈАЛНА СИГУРНОСТ ВРЗ СТАРИТЕ ЛИЦА

Ментор:

проф. д-р Сунчица Димитријоска

Изработил:

Ангелче Станоевски

Број на досие: 3511/09

Скопје, 2025 година

АПСТРАКТ

Ова истражување има за цел да ги истражи ефектите од користењето на правото на социјална сигурност врз старите лица и нивниот живот. Социјалната сигурност се обезбедува како парично право во согласност со Законот за социјална сигурност за старите лица („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019) кое претставува клучен аспект на државниот систем на поддршка и има значајно влијание врз квалитетот на животот на старите лица кои се материјално необезбедени.

Предметот на истражувањето е идентификување и проучување на влијанието на различните аспекти на правото кое се исплаќа како паричен надомест за лица кои имаат навршено 65 години, а немаат остварено 15 години работен стаж. Се истражи улогата на финансиската поддршка која произлегува од користење на ова парично право и како влијае врз заштитата, социјална исклученост, пристапот до здравствени услуги и општата благосостојба на старите лица.

За постигнување на целта на истражувањето се користи теоретско и практично истражување. При изготвување на магистерскиот труд се користеше методот на анализа на теоретската рамка и се стекна разбирање на тековните знаења во областа на паричното право на социјална сигурност на старите лица. Исто така, се користени квалитативни и квантитативни методи за собирање податоци, анкети со старите лица и анализа на документи и добиените статистички податоци.

Главниот фокус на ова истражување е да согледаат ефектите од користењето на паричното право на социјална сигурност за старите лица. Резултатите од ова истражување ќе имаат значаен придонес при креирање на политиките и програмите за парично право на социјална сигурност, со што ќе им се помогне на старите лица да живеат достоинствено преку загарантирана материјална поддршка, пристап до здравствените услуги и права кои се програмски определени за оваа категорија на корисници.

Клучни зборови: стари лица, социјална сигурност, социјална заштита, социјална исклученост, социјална интеграција и квалитет на живот на старите лица.

Содржина

Вовед	5
1. Дефинирање на поимот старост и стареење	8
2. Демографско стареење	15
3. Дефинирање на социјалната политика за старите лица	23
3.1. Меѓународни документи за унапредување на квалитетот на живеење на старите лица	24
3.2 Политика на национална грижа за старите лица и состојба во Република Северна Македонија	25
4. Квалитет на живот на старите лица	31
5. Предизвици во процесот на стареење	39
6. Социјална поддршка на старите лица	44
6.1. Финансиска поддршка на старите лица	47
6.2. Заштита од социјална изолација и осаменост	49
6.3. Пристап до здравствена заштита и услуги	51
6.4. Заштита од насилство и злоупотреба	54
7. Социјални услуги за старите лица	56
8. Парично право на социјална сигурност за старите лица	60
9. Ефектите на правото на социјална сигурност врз старите лица	72
10. Проблеми на старите лица во остварување парични права во системот на социјална заштита	77

II ИСТРАЖУВАЧКИ ДЕЛ

Вовед

1. Предмет на истражување	86
2. Цел и карактер на истражувањето	86
3. Задачи на истражувањето	86
4. Методи на истражувањето	87
5. Хипотези на истражувањето	87
6. Примерок на истражување	88
7. Резултати од истражувањето	90

Заклучоци и препораки	100

Користена литература	100

Прилог 1	Анкетен лист за стари лица корисници на парично право на социјална сигурност за старите лица	104

Прилог 2	Инструмент за процена или мерење на нивото (прагот) на социјалната загрозеност на злоупотребените и запоставени стари лица	109

ВОВЕД

Старењето на населението вклучува различни ризици кои треба да се надминат со цел да се избегне социјалната изолација и да се задоволат потребите на старите лица. Психо-физичко опаѓање, намалена работна способност, здравствени проблеми се клучен дел од ризиците кои можат да го намалат квалитетот на животот на старите лица. Во таа насока главен социјален механизам кој ги поддржува и заштитува од овие ризици и негативни последици е воведување во системот на социјална заштита парично право на социјална сигурност за старите лица.

Старите лица, како дел од нашето општество, се среќаваат со многубројни предизвици и потреби. Од промени во физичката способност и здравјето до финансиски ограничувања. Староста може да има значителен влијание врз квалитетот на живот на старите лица. Во овој контекст, социјалната сигурност претставува механизам кој им овозможува на старите лица да живеат достоинствено и независно, истовремено обезбедувајќи им други парични права и социјална поддршка.

Социјалната сигурност е клучен сегмент во модерните социјални системи, чија основна цел е да гарантираат заштита и поддршка на материјално загроени групи во еден општествен систем. Во рамките на ова истражување, фокусот е ставен на придобивките од користењето на парично право на социјална сигурност за старите лица кои се суштински поврзани со добивање финансиска, социјална и здравствена поддршка, кои се најзначаен аспект во контекстот на стареењето на населението.

За лицата кои навршиле 65 години, парично право на социјална сигурност за старите лица кое државата го обезбедува има големо значење во нивната финансиска стабилност и благосостојба.

Правото на социјална сигурност за старите лица се однесува на финансиската поддршка во форма на паричен надоместок и социјални додатоци кои можат да ги остварат старите лица. Правото на социјална сигурност за старите лица им овозможува на старите лица да живеат со достоинство и безбедност, осигурувајќи им средства за основни потреби како што се: исхрана, здравствена заштита, домување и задоволување индивидуални потреби на старото лице. Исто така, паричното право на социјална сигурност за старите лица обезбедува заштита од социјалната изолација и осаменост преку социјални програми и услуги кои ги олеснуваат комуникацијата, дружењето и

вклученоста на старите лица во општеството (Smith, J., & Johnson, A, 2023)¹. Користењето на парично право на социјална сигурност за старите лица има значајна улога и во обезбедувањето здравствени услуги. Старите лица имаат посебни потреби за здравствена нега, бидејќи се повеќе подложни на заболувања и здравствени проблеми. Преку правото на социјална сигурност за старите лица, државата обезбедува пристап до здравствени услуги и медицинска нега за старите лица, што вклучува редовни прегледи, лекови, хоспитализација, хируршки интервенции и рехабилитација. Ова им помага на старите лица да ги избегнат или намалат негативните последици од болестите и заболувањата на старите лица.

Првичната цел на социјалната сигурност е да ги заштити старите лица од економска несигурност и сиромаштијата. Посебно кога станува збор за стари лица кои немаат остварени пензии, но и имот од кој може да се издржуваат, не работат поради својата возраст или здравствената состојба. Паричното право на социјална сигурност за стари лица им обезбедува стабилност и други форми на финансиска поддршка. Користењето на ова право им овозможува на старите лица да ги задоволат своите потреби, и да живеат со посебен фокус на квалитетот на живот во поодминатите години. Покрај економската поддршка, користењето на паричното право на социјална сигурност на старите лица им нуди и други важни аспекти на безбедност и заштита. Тоа вклучува и различни облици на здравствена заштита, со што старите лица имаат пристап до соодветни медицински услуги и лекови. Исто така, социјалната сигурност претставува и механизам за социјална инклузија на старите лица, преку поддршка во вид на социјални услуги и програми кои им овозможуваат на старите лица да се вклучат и учествуваат во општеството (National Institute on Aging, 2023)².

Значењето на паричното право на социјална сигурност за старите лица не е само ограничено на нивната индивидуална добивка. Социјалната сигурност има и пошироко значење за целокупната заедница. Кога старите лица се обезбедени со финансиска и социјална поддршка, тоа придонесува кон стабилноста на општеството.

¹ Smith, J., & Johnson, A. (2023). Старост и социјална сигурност: Изазови и перспективи. Журнал за старечко здравје и добробит, 5(2), p.p.112-130.

² National Institute on Aging. (2023). Understanding the Aging Process. Retrieved from [URL].

Преку обезбедување финансиска и социјална поддршка им овозможува на старите лица да живеат со достоинствено, со безбедност и независност. Им помага да се справуваат со предизвиците и потребите со кои се соочуваат во третата животна доба, што им дава можност активно да се вклучат во општеството и да го задржат своето место во него. Старите лица корисници на право на социјална сигурност за старите лица може да користат и други парични права и социјални услуги од системот на социјална заштита. Како резултат на ова постојат богати искуства и идеи кои се во насока на модернизирање, подобрување и проширување на системот на социјална заштита со цел на соодветен начин да се одговори на предизвиците од демографското стареење. Интенцијата и заложбата на светската научна и стручна јавност е дека пристапот до социјални услуги не треба да биде зависен само од способноста на поединецот да ги плати услугите. За да се избегне таквото сценарио, се користат различни комбинации, плуралниот систем на социјална заштита со партнерски однос помеѓу јавното и приватното финансирање, кое води кон обезбедување одржлива и континуирана социјална заштита.

1. Дефинирање на поимот старост и стареење

Платформата на Oxford Academic нуди детален преглед на различни дефиниции и теории кои го обликуваат истражувањето за стареење. Некои рани теории, како што е теоријата на повлекување, го дефинираат стареењето како природен пад. Сепак, поновите истражувања се фокусираат на концепти како „успешно стареење“ и „активно стареење“, кои нагласуваат одржување на физичкото здравје и социјалната вклученост во подоцнежниот живот. Оваа промена го одразува преминот од биомедицински кон социјално ориентирани дефиниции, при што се приоритизираат квалитетот на животот и автономијата на старите лица (Oxford Academic). Самоперцепција за стареење: Истражување објавено во The Gerontologist анализира како самоперцепцијата на старите лица влијае на нивното искуство со стареењето. Негативните стереотипи, често зајакнати од општеството, можат да доведат до самостигматизација. Наспроти тоа, позитивните самоперцепции можат да ги подобрат резултатите како што се менталното здравје и долговечноста. Овие откритија покажуваат дека начинот на кој старите лицата гледаат на сопственото стареење може да влијае врз нивното целокупно здравје и благосостојба (Oxford Academic-The Gerontologist). Биомедицински наспроти холистички пристапи: Дефинициите за стареење значително варираат меѓу биомедицинскиот модел, кој го гледа стареењето како пад, и холистичките модели како „позитивно стареење“. Овие модели ги разгледуваат социјалните, психолошките и физичките аспекти, нудејќи поцелосна слика која се совпаѓа со тековните истражувања во здравството и геронтологијата (Oxford Academic).

Стареењето е процес, а староста е производ на тој процес. Во почетокот на староста, старите лица се сè уште подвижни и способни самостојно да ги задоволуваат своите потреби, па дури и да им помагаат на останатите членови на своето семејство, исполнувајќи го своето слободно време со најразлични активности. Како што тие стареат, им опаѓаат телесните функции, сè почести се здравствени проблеми и хроничните болести, а особено по седумдесеттите години постепено се појавуваат деструктивни промени, кои го ограничуваат нивното движење и ги менуваат нивните потреби, односно ја зголемуваат потребата за социјална интервенција од страна на професионалците. Од друга страна, патолошкото стареење може да се јави многу порано, и уште кај многу помлади лица да предизвика стареење, кое наметнува зголемена потреба за користење социјални услуги. Старите лица стануваат зависни од

социјалните системи и тоа во снабдување на материјални, емоционални и духовни извори и услугите и можностите кои им се потребни за да ги реализираат своите аспирации и да се соочат со своите задачи. Концептот на животните задачи е обработен кај Хајрет Бартел (Harriet, Bartlett, 1970) и е прикажан како начин за опишување на барања кои се направени врз старите лица од страна на различни животни ситуации, како што се:

- Секојдневно живеење (храна, дом, одржување општа и лична хигиена, здравствена заштита);
- Трауматски ситуации (како што се загуба, болест); и
- Финансиски тешкотии (немање средства, недоволно средства, пречки во остварувањето).

Физичките промени се нешто на што треба да се внимава и се составен дел од стареењето, од психолошки аспект многу стари лица стануваат депресивни или осамени. Во текот на процесот на стареење се случуваат и промените во меморијата или мисловните вештини. Но, експертите велат дека старите лица не треба да се грижат за повремени недостаток во меморијата, како што е заборавањето на името, или зборот или каде го ставиле клучот. Сериозна причина за посета на лекар е кога, поради „магла во мозокот“, старото лице не е во состојба самостојно да се врати назад во домот.

Стареењето и староста јасно се разликуваат, стареењето е природен и неповратен физиолошки процес, кој кај секоја индивидуа напредува со различна брзина. Самата старост претставува одредено време на живеење поврзано со хронолошката возраст. Со стареењето се менува и природата на социјалните улоги и односи. *Самите* поими старост и стареење меѓусебно јасно се разликуваат, стареење претставува природен неповратен физиолошки процес, кој кај различни лица напредува со различна брзина, додека староста претставува конкретен животен период кој е поврзан со хронолошката возраст.

Термините што се користат за објаснување на концептот на стари лица варираат, дури и во меѓународните документи. Се користат следните термини: „стари луѓе“, „возрасни лица“, „стари“, „трета возраст“, „стареење“, како и изразот „четврта возраст“ за лица над 80 години. Комитетот го избра терминот „постари лица“ кој првпат беше употребен во резолуциите на Генералното собрание 47/95 и 48/98. Според статистичките служби на Националниот институт за здравство, овој термин се користи за лица на возраст од 60 години и повеќе. Евростат, статистички сервис на Европската

Унија, ги дефинира „постарите луѓе“ како луѓе на возраст од 65 и повеќе години, бидејќи 65-та е најчесто годината кога луѓето одат во пензија.

Старо население се луѓе „над 60, или над 65 години“. Тоа е исклучително хетерогена и од многу аспекти дури и контрадикторна група. Многу луѓе, иако имаат години со кои се вклучени во група на стари лица, водат интелектуално и физички поактивен живот од другите, многу помлади, кои имаат многу полош квалитет на живот. Исто така, постојат индивидуални разлики во биолошките карактеристики на организмот кај постарите луѓе (на пример, крвен притисок, густина на коските, особено важни за женската популација, подложност на одредени болести). Важно е да се нагласи дека голем дел од разликите меѓу старите лица зависат од квалитетот на животот и навиките во младоста. Различните искуства во животот, исхраната, нивото на активност, традиционалните, етничките, културните и социјалните специфичности и претходните болести можат да го забрзаат процесот на стареење, кој и без нив е индивидуален. Мажите и жените не стареат исто. Половите разлики меѓу постарите луѓе се одредени и од различната положба на мажите и жените во општеството и нивните различни биолошки и социолошки карактеристики. Фактот дека жените имаат подолг животен век и обично имаат постари брачни партнери значи дека е поголема веројатноста да живеат осамен живот во старост. Во голем број средини, жените не се вработени, а оние кои работат честопати се платени и до 30 % помалку од мажите, што често ги прави економски зависни од нивните сопрузи или нивните семејства и имаат уште потешка старост, особено по смртта на нивниот брачен другар. Традиционалната родова дискриминација, недоволното образование и нееднаквоста на женските деца, дури и во нивната младост, ги прават поизложени на стресни и биолошки штетни ситуации. Се зголемува смртноста на жените во репродуктивниот период и ги прават зависни од средината во која живеат, а особено во староста и се често без сигурни финансиски средства. Од друга страна, мажите се изложени на повеќе здравствени фактори на ризик во текот на нивниот живот (професионално, користење тутун и алкохол и сл.) и се соочуваат со почести кардиоваскуларни болести во староста, како и со проблем на недоволна грижа, здравствен и нутриционистички аспект, во периодот од животот кога остануваат сами. Од податоците на Светската здравствена организација може да се види дека приближно 840 милиони луѓе во светот страдаат од неухранетост, што го загрозува нивниот квалитет на живот и здравје, ги прави физички и психички помалку способни и претставува потенцијален товар за општата популација. Староста, како феномен, одамна го окупира вниманието на општеството.

Имајќи предвид дека стареењето е неизбежен биолошки процес, големиот интерес за оваа појава е сосема оправдан. Многубројни теоретски дискусии од минатото се занимаваа со темата старост и стареење, што доведува до официјално формирање на геронтологијата на почетокот на 20 век – наука која се занимава со психолошките, социјалните, когнитивните и биолошките аспекти на стареењето. Терминот геронтологија е оформен во 1903 година од Иља Мечников, од старогрчките зборови герон, што значи старец, и логија, што значи наука. Треба да се нагласи дека геронтологијата не е исто што и геријатрија, гранка на медицината која се занимава со лекување постојни болести кај постарата популација. Сепак, и по голем број студии, исцрпни трудови и многу теории, сè уште нема унифицирано мислење за тоа што е старост и како точно се одвиваат процесите што му претходат. Пред да се донесе каков било заклучок, потребно е да се направи разлика помеѓу возраста која означува состојба и стареењето што е процес. Шеј и Вилис во својата книга „Психологија на зрелоста и стареењето“ наведуваат две дефиниции за стареење.

Според Хендлер, стареењето се однесува на влошување на возрасен организам што е последица на промени, зависни од времето и главно неповратни, кои се својствени за сите членови на еден вид, така што, со текот на времето, тие стануваат сè понеспособни да се справат со еколошки стрес и со тоа ја зголемуваат веројатноста за смрт. Според Бирен, стареењето се однесува на редовни или промени на репрезентативните организми во репрезентативна средина, кои настануваат со текот на времето. Староста најчесто се смета за последен период од животот на човекот, односно доцна зрелост. Овој концепт е нејасен и зависи од карактеристиките на одредено општество.

Според Светската здравствена организација, во развиените земји како пресврт се зема 65-годишна возраст, а потоа човек може да се смета за стар. Постојат три критериуми кои се користат за дефинирање на староста, и тоа: хронолошка возраст, промени во социјалните улоги, промени поврзани со способностите. Сепак, овие критериуми не може да се применат во африканските земји, каде што очекуваниот животен век е многу пократок, а квалитетот на животот е понизок.

Односот кон старите лица се определува од карактеристиките на општествената заедница. Позицијата на старите лица е под влијание на социјалните, економските и културните фактори на едно општество. Во минатото, во зависност од степенот на развиеност на општеството и специфичните напишани норми и обичаи, односот кон постарите варираше од длабока почит до непожелност.

Со напредокот на цивилизацијата се менува и односот кон староста. По Индустриската револуција, општествата во Европа брзо напредуваат, демографската структура на населението се менува, медицината напредува, а очекуваниот животен век се зголемува. Во средината на дваесеттиот век се случи целосен пресврт во односот кон постарите. Се развива пензискиот систем и полека се напуштаат старите ставови кои староста ја поистоветуваат со болест и немоќ. Староста сега се нарекува „трета доба“. Има појава на нови општествени и политички струи кои се залагаат за активно стареење. Работниот век станува подолг, но и очекуваниот животен век е подолг. Денес, бројот на стари луѓе постојано се зголемува. Но, голем дел од постарата популација е физички и работоспособен и во старост. Способноста на постарите луѓе да останат активни до старост во голема мера зависи од нивниот животен стил, поради што е неопходно да се нагласи потребата да се овозможи активно стареење и нивно вклучување во општествените процеси и интеграција во средина во која живеат. Не постои еквивалентност на биолошката и хронолошката возраст, но е условена од генотипот и фенотипската индивидуалност на човекот и се манифестира во различен период од животот. Поради ова, процесот на стареење почнува од зачнување и трае до самата смрт. Со стареењето се случуваат определени патофизиолошки промени кои некогаш тешко се ограничуваат од болест.

Многубројни чинители и фактори влијаат на стареењето, и тоа може да се поделат на внатрешни и надворешни.

Внатрешните фактори се поврзани со наследни особини, кои главно не може да се изменат, и надворешните фактори се поврзани со надворешната средина и тие може да бидат биолошки, хемиски, физички и социјални.

Важен факт кој значително го зголемува интересот за истражување промени што се случуваат и се јавуваат при стареењето е продолжувањето на животниот век и зголемување на учеството на старите лица во вкупното население. Стапката на стареење на човечкиот мозок во поголема мера зависи и од општото здравје и начинот на живот. Но, да се истражуваат старост и стареење, мора да се проценат потребите на старите лица. Потребите се внатрешни пориви поради кои старите лица сакаат нешто, бараат и преземаат.

Абрахан Маслов (1908 – 1970) придонесе за психологијата преку неговата хиерархија на човекови потреби, која ја претставува како пирамида, а на врвот од пирамидата се наоѓа потребата за самоостварување или тензија или конфликт во животот на некоја личност. Основата на пирамидата ја сочинуваат основните потреби

за преживување. Откако ќе се задоволат овие потреби, човекот/старото лице се стреми да ги реализира потребите од второто ниво: потребата за безбедност и сигурност. Потребата се актуелизира само тогаш кога не е задоволена. Со задоволување на потребите, тие не исчезнуваат туку не мотивираат да се искачиме скалило погоре.

Третото ниво го сочинуваат потребите за припаѓање и љубов: потреба за пријател, потреба за деца односно за блиска емоционална врска (однос). Незадоволувањето на оваа потреба води кон осаменост и социјална анксиозност. Потоа следи потребата за почит. Маслоу наведува две верзии на потребата за почит: ниска и висока. Негативна верзија на оваа потреба е комплексот на инфериорност и ниска самоверба. На врвот од пирамидата се наоѓа потребата за самоостварување.

Оваа теорија истакнува дека постои хиерархија на задоволување на потребите. Самата хиерархија на потреби истакнува дека некои од потребите се поважни и старото лице за да задоволи некоја потреба, мора прво да ги задоволи основните потреби.

Старите луѓе се адаптираат на промените кои ги носи староста, но има стари лица кои се соочуваат со додатни проблеми – здравствени, материјални и други со кои сами не можат да се сносат, или не можат да ги прифатат вообичаените промени кои ги носи староста. Таквите личности мораат да се потпрат на помош и поддршка од другите луѓе во околината, било да се тоа членови на семејството или други луѓе како би ги задоволеле своите потреби.

Најизразени потребите кај старите луѓе:

Социјална сигурност – дали постои економска независност и дали се задоволени потребите?

Станбена сигурност – Дали условите во домот одговараат на физиолошките промени кај старите луѓе: намалена способност за движење, ослабен слух и вид, рефлекси ...?

Потреба за припадност – Дали старото лице има задоволена потреба од квалитетни контакти и односи со семејството кое се грижи за него, пријателите ...?

Потреба за смисла – Дали старото лице ги прифатило промените што настанале со напуштање на својата улога во семејството, телесни промени ...?

Други потреби на старите луѓе се: потреба за адекватна исхрана, потреба за активности и културно-образовни потреби, религиозни потреби, потреба за блискост, за поддршка, потреба за рамноправност итн...

Со кои проблеми може да се соочи старото лице?

Неадекватна материјална обезбеденост и економска независност може да

доведат до чувство на пониженост, несреќа, бескорисност, губење на достоинството.

Неусогласени услови за домување, може старото лице да чувствува немоќ, бескорисност, да доведе до ослабени контакти со познајниците и околината, нередовна контрола на здравјето.

Незадоволената потреба за припадност може да доведе до чувство на отфрленост, осаменост, тага, бес, негативен став за животот.

Незадоволената потреба за смисла може да доведе до потиштеност, сомничавост, негирање на сè, зголемен критицизам итн.

Како да се препознаат проблемите и да ги утврдиме потребите на старите луѓе?

За многу проблеми старите луѓе сакаат да разговараат. Некогаш само разговорот може да помогне да се чувствуваат подобро и стариот човек сам да дојде до идеја за решавање на своите проблеми. Низ разговор и внимателно слушање може да се дојде до потребните информации кои ќе ни помогнат да се разбере стариот човек. Некогаш старото лице нема да сака директно да разговара за проблемите кои ги има и незадоволените потреби.

2. Демографско стареење

Постојат две основни детерминанти на стареењето на населението. Првата е „стареење одозгора“ (следење англ. greying), а тоа имплицира продолжување на животниот век на човекот. Од друга страна, има „стареење одоздола“ („de juvenilizacija“) што е последица на намалувањето стапки на наталитетот, па има сè помалку и помалку деца и млади кои во блиска иднина ќе го сочинуваат активното населението. Демографското стареење се однесува на современиот феномен на стареење, комбинација од продолжување на животен век и опаѓање на наталитетот. Оваа демографска транзиција носи значителни демографски и социо-економски последици, вклучително и зголемени трошоци за здравствена заштита и пензија за стари лица. Учеството на зависното население се пресметува како вкупно старо и младо население изразено како сооднос на вкупното население. Стапката на зависност се дефинира како однос помеѓу постарото население и работоспособното население (15-64 години). Споредливоста на податоците за постарата популација е под влијание на разликите, и во и меѓу земјите, во тоа како се дефинираат регионите и географијата на руралните и урбаните заедници. Постарите луѓе имаат тенденција да бидат концентрирани во неколку области во секоја земја, што значи дека мал број региони ќе

мора да се соочат со голем број специфични социјални и економски предизвици поради стареењето на населението. Демографското стареење претставува глобален феномен што се карактеризира со зголемена просечна возраст на населението. Овој процес не е само карактеристика на развиените земји, туку станува релевантен и во контекстот на брзите промени во земјите во развојот.

Еден од најјасните индикатори за демографско стареење е зголемувањето на средната животна возраст. Овој параметар рефлектира зголемена долговечност и покажува дека луѓето живеат подолго (World Health Organization, 2022). Демографското стареење е често поврзано со намален наталитет, каде младите генерации имаат помалку деца. Ова може да има долгорочни последици за структурата на населението. Додека претходно било подоминантно младо, населението сега постепено станува постаро, со зголемено присуство на старите лица. Зголеменото присуство на старите лица поставува предизвик за економиите, особено во контекст на пензиски системи и здравствени услуги. Системи, како што се здравствени и пензиски, мораат да се адаптираат за да ги задоволат потребите на зголемената бројка на стари лица. Зголениот број стари лица може да предизвика промени во пазарот на труд и да постави предизвик за овозможување на трудова активност на старите лица.

Демографското стареење е глобален предизвик што бара интегриран и остварлив пристап. Со постојан раст на староста на населението, нациите мораат да најдат баланс помеѓу потребите на старите лица, стабилноста на своите економии и социјалната целосност. Само преку иновации во политиките и инвестиции во здравје и образование можеме да го предизвикаме демографското стареење како можност, а не само како предизвик (United Nations, World Population Ageing, 2021).

Намалувањето на стапката на наталитет носи многубројни предизвици како значително зголемување на бројот на стари лица, кој е директен удар врз системите за социјална сигурност кои треба да обезбедат финансиска поддршка. Овие демографски промени резултираат во поголем број стари лица во споредба со младите, што може да доведе до нарушувања во демографскиот баланс, оптоварувања во пензиските системи, со што се наметнува и потребата за продолжување на работниот стаж.

Демографското стареење не е само предизвик во една земја, туку глобален феномен. Социјалните и економските системи треба да се приспособат на овој предизвик, што бара идеи и соработка на глобално ниво (Beard, J. R., & Fried, L. P, 2015).

Република Северна Македонија, како и најголем број земји во светот, се соочува со значителни промени во структурата на населението. Според податоците за возрастните групи, добиени од пописите на населението, може да се види дека бројот на старо население е во постојан пораст, но исто така и неговото учество во вкупното население. Поточно, учеството на старото население се зголемува, и тоа од 6,2 % во 1948 година, на 10,6 % во 2002 година, додека во 2021 изнесува 17,17 % (Табела бр. 1).

Табела бр. 1 Податоци за бројот на население во Република Македонија (65+) според

Попис	Вкупен број на лица на возраст 65+	Учество на 65+ во вкупниот број на население
1948	71 635	6,2 %
1953	77 127	5,9 %
1961	74 811	5,3 %
1971	94 859	5,8 %
1981	86 626	4,5 %
1994	163 656	8,4 %
2002	213 712	10,6 %
2021	315 331	17,2 %

* Во податоците за пописот 2021 година последна возрастна група е 65+ и повеќе

Извор: Државен завод за статистика на Република Северна Македонија, 2021

Податоците од пописот одржан во 2021 година покажуваат дека Република Северна Македонија има вкупно резидентно население 1 836 713, од кои 526 502 живеат во градот Скопје, што преставува 28,67 % од вкупната популација во државата. Вкупниот број лица на возраст над 65 години во државата изнесува 315 331 лица или 17,2 %, додека вкупниот број граѓани на оваа возраст кои живеат во градот Скопје изнесува 90 983 (17, 28 %). Соодносот помеѓу мажите и жените во Скопје изнесува 48,67 % (39 748) мажи и 51,33 % (51 235) жени.

Република Северна Македонија не е исклучок кога се работи за тренд на стареење на населението. Во периодот од 2013 до 2023 година учеството на старото население на 65 и повеќе години се зголемило од 13,1 % на 18,1 %. Според последните податоци на Државниот завод за статистика, вкупниот број стари лица над 65 години во Република Северна Македонија е 315 331 жител, додека бројот на новородени се

намалува. Жените имаат тенденција да живеат подолго од мажите и на тој начин го сочинуваат мнозинството постари лица како кај нас така и во светски рамки.

Во 2030 година се проценува дека 20 % од населението во Република Северна Македонија ќе биде на возраст над 65 години. Според проекциите, населението 65+ ќе достигне речиси една третина од вкупното население во 2050 – 2060 (Lutz, P. Butz and Samir KC, 2014, стр. 984). Додека пак пропорцијата на многу старите 80+ се очекува исто така да се зголеми од 2,3 % во 2013 на 7,3 % во 2050 година (UN, 2013, стр. 68). Процентот на многу старите во вкупното старо население би се зголемил од 18,8 % во 2025 на 26,5 % во 2050 година. Особено е изразено зголемувањето на учеството на многу старите жени 80+ кое во 2050 година би надминало повеќе од една третина од вкупното старо женско население 65+.

Бројот на луѓе на возраст од 65 години или постари во светот се предвидува да се зголеми двојно повеќе, зголемувајќи се од 761 милион во 2021 година на 1,6 милијарди во 2050 година. Бројот на стари луѓе на возраст од 80 години или постари расте уште побрзо. На глобално ниво, бебињата родени во 2022 година се очекува да живеат 71,7 години во просек, 25 години подолго од оние родени во 1950 година. Старењето на населението е неповратен глобален тренд. Во 2021 година 1 од 10 луѓе во светот биле на возраст од 65 години и повеќе. Во 2050 година оваа возрасна група се предвидува да опфаќа 1 од 6 луѓе на глобално ниво.

Во Република Северна Македонија типичен е феноменот на регионално стареење на населението во руралните подрачја поради интензивна миграција на младото продуктивно население во насока село – град. Тоа води кон многу голема застапеност на старите лица во вкупната возрасна структура на населението во руралната средина наспроти населението во град.

Демографското стареење претставува комплексен социјален проблем кој бара комплексни и интегрирани пристапи за неговото решавање. Осигурувањето на финансиска, здравствена, образовна и културна поддршка за старите лица е од суштинско значење за нивната благосостојба и за државата во целост.

Демографското стареење претставува длабоко комплексен социјален проблем, чија резонанца допира многу аспекти на општеството. Неговото социјално значење се огледува во различни сегменти, вклучувајќи финансиска стабилност, здравствена нега, образование и социјална интеграција. Од економски аспект, демографското стареење има значително влијание врз финансиската стабилност на државата. Зголемениот број стари лица поставува предизвици пред пензиските системи и социјалните програми,

што може да предизвика дисбаланс во буџетите и да ја загрози финансиската состојба на општеството. Од здравствен аспект, демографското стареење ги става под голем притисок здравствените системи. Зголемениот број стари лица врзува значително зголемување на потребата за здравствени услуги и медицинска нега, што може да предизвика претовар на здравствените системи и да ја загрози нивната ефикасност.

Во образовен аспект, демографското стареење ја поттикнува потребата за образовни програми и активности за старите лица. Континуираното образование им овозможува да останат активни и да ги одржуваат своите ментални вештини, што може да им помогне да останат социјално активни и интегрирани во заедницата.

Социјалната интеграција е уште еден значаен аспект на демографското стареење. Со зголемување на бројот на старите лица, се појавува потребата за креирање заеднички простори и програми кои ќе ги поддржат во процесот на социјална интеграција и учество во општеството.

Демографското стареење е глобален предизвик кој бара комплексни и интегрирани пристапи за неговото решавање. Оваа комплексност претставува предизвик за општеството, но и отвора можност за иновации и креативни решенија кои ќе го подобрат квалитетот на живот на старите лица и на целокупното општество.

Демографското стареење претставува значителен социјален проблем со големо влијание на општеството. Оваа динамика се карактеризира со зголемен број стари лица во популацијата во однос на бројот на работоспособното население. Основните аспекти на демографското стареење од социјален аспект вклучуваат финансиски, здравствени, образовни и културни предизвици.

Во последно време, особено во современите општества, со подобрувањето на општите и индивидуалните услови за живот, очекуваната старосна граница на населението се движи нагоре кон постара возраст и се зголемува бројот на луѓе кои работно се ангажирани. Овој процес е овозможен од неколку карактеристики, на модерното време. Подобрувањето на социјалните и економските услови за живот, особено во развиените земји, зголемувањето на грижата за населението воопшто, формирањето установи и служби во функција на подобрување на социјалните услови и грижата за економски неспособните, односно непродуктивните делови од населението, воведувањето задолжително здравствено и пензиско осигурување и низа други мерки кои се преземаат за заштита и подобрување на условите за живот на населението во развиените и во земјите во развој овозможуваат подобар квалитет на живот на старите лица и зголемување на стандардот на живеење на населението.

Напредокот на технологијата и механиката води кон модернизирање на градежните норми и услови и обезбедување станови за населението според современите урбанистички и санитарни прописи. Овие промени имаат позитивно влијание врз подобрување на условите за живот и намалување на ризикот од преносливи и заразни болести, кои биле карактеристични за минатите векови и придонеле за висока смртност и драстично пократок животен век на луѓето. Воведувањето задолжителни заштитни и безбедносни мерки во работната средина, во која луѓето поминуваат голем дел од својот живот, придонесува за безбедноста на животот и намалување на инциденцата на професионални заболувања, што пак води кон продолжување на животот од очекуваното траење. Напредокот во медицината и сродните науки и области, исто така, игра значајна улога во подобрувањето на квалитетот и очекуваното времетраење на човечкиот живот. Секојдневните откритија, зголемувањето на дијагностичките способности со напредокот на медицинските техники и технологијата, модернизацијата на терапевтските пристапи и откривањето нови, понапредни лекови, со минимизирање на нивните несакани и штетни ефекти врз човечкото тело, го подобруваат квалитетот на услугите што медицинската наука им ги дава на старите лица. Револуционерни откритија се направени за многу болести, како што се дегенеративни заболувања, кардиоваскуларни заболувања, туберкулоза и голем број други заразни болести, дијабетес, астма, бубрези и други болести кои се сметаа за многу ризични и кои носеа висока смртност. Денес, новите терапевтски пристапи овозможуваат целосно заздравување или барем долгорочно преживување на овие пациенти, што фрла ново светло на начинот на кој се организира животот во современите општествени заедници. Конечно, со развојот на медицината се отвора сосема ново поле на активност кое во минатото беше речиси целосно запоставено. Новите откритија за причините и механизмите за појава на болести укажаа на неопходноста од воведување превентивни мерки кои можат да влијаат на самата еволуција на болестите. Беше нагласена и огромната важност од спроведувањето на здравствената едукација и медицинската обука за општата популација, како мерки кои директно влијаат на намалување на зачестеноста и сериозноста на болестите. Во изминатите две децении беше препознаена клучната улога на овие две области во обезбедувањето подобар квалитет на живот, поради што превенцијата и едукацијата на луѓето денес заземаат значајно место и стануваат сè поприсутни во секојдневниот живот и организацијата на здравствените услуги само во развиените земји. Со сигурност може да се каже дека тие се во голема мера одговорни за продолжувањето на

животот и поместувањето на човечкиот животен век. Продолжувањето на човечкиот животен век и подолготрајното живеење отвораат ново поле на проблеми кои сè повеќе се наметнуваат на општеството како императив за нивно соодветно решавање. Со достигнувањето на напредната старост, соодносот е целосно нарушен, односно дошло до инверзија на видовите на тековните заболувања, како и нивната процентуална застапеност. За разлика од минатото и почетокот на овој век, кога заразните болести доминираа во патологијата, со откривањето ефективни лекови и задолжителни вакцини за нивна превенција, тие станаа епидемиолошки проблем.

Концептот на „успешно стареење“ е предложен како рамка за проширување на перспективата на геронтологијата од нејзиниот претходен фокус на загубите што се акумулираат со зголемување на возраста до разгледување на суштинската хетерогеност на процесот на стареење (Rowe & Kahn, 1987). Предложени се многу модификации на оригиналниот концепт, од кои повеќето се однесуваат на поголемо вклучување на социјалните и културните контексти и различните пристапи кон прашањето на „ангажманот“ како централна компонента. Научниците дебатираат што е успешно стареење, а што не е: дали е тоа теорија, концепт, парадигма, процес или исход? Згора на тоа, работата продолжува со прецизирање на тоа како е најдобро да се измери успешното стареење, на колку голем дел од населението се однесува успешното стареење и како да се развијат политики и програми за негово промовирање.

Истражувања за успешното стареење ставаат акцент на глобалните аспекти на стареењето, вклучително и во земјите со низок и среден приход, факторите и карактеристиките на успешното стареење на општествено ниво, примена на концептот низ животниот тек (Dzau et al., 2019; Fried & Rowe, 2020) и импликациите на технологијата во однос на околните погодни за возраста и долговечноста (Rowe, 2023; Wang et al., 2021). Бидејќи стареењето стана главно прашање на глобално ниво, пристапите кон оваа област се искачија на врвот на многу агенди на меѓународната политика. Почетоците на развојот на теориите за стареење, за кои можеме да зборуваме денес, се наоѓаат во првата половина на 20 век, откако геронтологијата е воспоставена како научна дисциплина, уште во 1914 година во делото на Игнатиус Лео Нашер.

Иако не постои универзално прифатена класификација, теориите за стареење може да се поделат во две големи групи: биолошките и психосоцијалните теории на стареење

БИОЛОШКИ ТЕОРИИ НА СТАРЕЕЊЕ	
1.1. Програмирани теории на стареење	
	1.1.1. Програмирана долговечност
	1.1.2. Ендокринолошки теории
	1.1.3. Имунолошки теории
1.2. Теории оштетување или грешки	
	1.2.1. Теорија на абење
	1.2.2. Теорија на метаболичка стапка
	1.2.3. Теорија на вкрстено поврзување на протеини
	1.2.4. Теорија на слободни радикали
	1.2.5. Теорија за оштетување на ДНК

2. ПСИХОСОЦИЈАЛНИ ТЕОРИИ НА СТАРЕЕЊЕ	
2.1. Социјални теории за стареење	
	Теорија на активности (нормална теорија на стареење)
	Теорија на повлекување
	Теорија на континуитет
	Теорија на старосна стратификација
2.2. Теории на социјален капитал	
	Теорија на главниот ефект
	Теорија за намалување стрес
2.3. Психолошки теории за стареење	
	Теорија на психосоцијален развој
	Теорија на животниот циклус
	Когнитивна теорија на стареење
	Теорија на континуитет и промени во текот на животот
	Теорија на селективна организација и компензација
	Теорија за социо-емоционална селективност

3. Дефинирање на социјалната политика за старите лица

Социјалната политика е усмерена дејност на државата чија цел е ублажување, односно надминување на социјалните ризици, помош на сиромашните и исклучени граѓани и дејствувања за изедначување на животните шанси. Со други зборови, социјалната политика промовира и применува општествени вредности како што се социјалната правда, солидарноста и социјалната сигурност. Таа ги коригира неоправданите општествени нееднаквости и други негативни последици на пазарот, ја јакне социјалната кохезија, влијае на одржлив економски и социјален развој на секоја земја. Во западните земји социјалната политика во современо значење почнала да се развива во втората половина на 19-тиот век. При тоа клучна улога имале бизмарковите социјални закони, како и подоцнежните скандинавски и британски социјални реформи.

Најголем замав социјалната политика добила по Втората светска војна. Развојот на социјалната политика како практична дејност го поттикнал развојот на научните истражувања во оваа област. Научните истражувања од самите почетоци биле со интердисциплинарен карактер и вклучувале социолози, социјални работници, економисти, правници, политиколози и психолози. Веќе од почетокот на 20-ти век сите социјални реформи се темелат на резултатите од научните истражувања.

Современите истражувања во областа на социјалната политика нудат одговори на реформи на пензиски систем, изградба на ефикасен систем на здравствено осигурување, борба против сиромаштијата и социјалната исклученост, вклучување на граѓаните во социјални програми на невладините организации, приватизација на социјалните услуги и влијанието на процесот на глобализација врз развојот на социјалните држави. Се нуди нова вредносна и теориска рамка со која на социјалните трошоци, што е основа на социјалната политика, се гледа како на социјални инвестиции, а на пружањето социјални услуги се гледа како на облик на социјално претприемништво.

Постојат повеќе пристапи за процена на квалитетот на живеење затоа што се јавуваат различни мислења дали треба да се спроведат објективни или субјективни мерки, или пак да се комбинира едното со другото. Следниот чинител кој може да влијае на врската помеѓу развојот на политика за старите лица и квалитетот на живеење е тоа колку финансиски средства се достапни за тоа. Развојот на политиките вклучува и

распределба на достапните ресурси за „планираната добросостојба“ на општеството. Кога постојат побарувања на ресурсите, старите лица најчесто не се гледани како приоритет. Дури и во земјите каде мерките на социјалната политика се развиени, можеби не се потполно спроведени, поради недоволно ресурси, а онаму каде се развиени услугите, нивниот квалитет може да биде под влијание на несоодветни и недоволни средства. Затоа, може да ни се чини дека политиката нуди можност за подобрување на квалитетот на живеење, но тоа не успева да се реализира поради тешкотии во спроведувањето.

Поради стареењето на населението, се зголемуваат јавните трошоци со кои се соочуваат и европските земји кои одвојуваат финансиски средства за потребите на старите лица. Разликуваме четири категории трошоците за стареење. Тоа се трошоци за пензија, кои се најголеми, потоа трошоци за здравствена заштита, трошоци за долгорочна нега, трошоци за образование и трошоци за стари лица без финансиски средства. Јавните политики се насочени кон надминување и ублажување на последиците од стареењето на населението со користењето на концептот за активно стареење, реформи во пензискиот, здравствениот и системот на социјална заштита на старите лица.

3.1. Меѓународни документи за унапредување на квалитетот на живот на старите лица

Старењето на населението и опсегот на последиците кои тоа ги има на општествениот развој на поединечни земји ја поттикнаа Организацијата на Обединетите нации, како и Европската Унија, да предупредат на тој проблем и да ги повикаат земјите членки да ги приспособат на потребите и грижата за старите лица. Соодветното ангажирање на Обединетите нации во областа на стареењето започна со првото Светско собрание за стареењето одржано во Виена во 1982 година и со донесениот т.н. Виенски меѓународен план за делување во областа на стареењето во кој, во однос на квалитетот на живот, се посочува на факторите кои влијаат на подобрување на квалитетот на живеење на старите лица и како тие да се реализираат. На државите им се препорачува да обрнат внимание на следните фактори: здравјето, физичката способност, психо-социјалната способност, финансиската поддршка, социјалната заштита, домувањето, образованието, рекреацијата и повторното вработување на старите лица.

Во 1991 година Генералното собрание на ОН донесува Начела на Обединетите нации за старите лица (Резолуција 46/91), а истата година 1 октомври е одреден за Меѓународен ден на старите лица.

На Второто собрание за стареењето одржано во 2002 година во Мадрид донесени се Мадридската декларација и Мадридскиот интернационален план на делување 2002 година.

Економската комисија на ОН за Европа (УНЕЦЕ) донесе Регионална стратегија за имплементација на Мадридскиот интернационален план на активности за стареење 2002 година во која се дава примат на доброто здравје на старите лица и, во тој контекст, долгорочна задача на здравствената политика во регионот на УНЕЦЕ, се одредува одржувањето и зголемувањето на должината на животот со достигнување највисоки стандарди на здравјето, кое Светската здравствена организација го одредува како „состојба на потполна физичка, ментална и социјална благосостојба, а не само отсуство на болести и слабости“. Се налага политика на унапредување на доживотното здравје, намалување на факторите на ризик, преку активности за унапредување на здравјето и спречување болести, обезбедување континуирано користење пристапни и квалитетни здравствени и општествени услуги. Ваквата политика го зголемува квалитетот на живот и обезбедува континуиран придонес на старите лица за општеството. Средината, земјоделството, транспортот, финансиите, оданочувањето, заштитата на потрошувачите, домувањето, образованието, вработувањето, социјалната заштита и другите политики имаат големо влијание на здравјето и благосостојбата. Подобрувањето на економската и социјалната состојба, особено на старите лица, овозможува подобро здравје и благосостојба. Европскиот одбор за социјална кохезија на Советот на Европа 2004 година донесе Преглед на активности за стареењето во Европа. Економската комисија за Европа при ОН, УНЕЦЕ 2007 година на Министерската конференција за стареењето во 2007 година во Шпанија донесе Министерска декларација Општество за сите животни доби: Предизвици и можности.

Ваквите документи претставуваат составна компонента на меѓународните, регионалните и националните стратегии и програми, формулирани како одговор на значајните светски проблеми и потреби. Нивната првенствена задача е јакнење на капацитетите на земјите за ефикасно решавање на проблемот на стареење на своето население и посебни прашања и потреби на старите лица.

3.2. Политика на национална грижа за старите лица и состојба во Република Северна Македонија

Спроведувањето на политиката за стареењето е суверено право и обврска на секоја држава, кое треба да се остварува врз база на нејзините специфични национални потреби и цели. Специфичниот пристап и политиката по својата природа се замислени и формулирани во духот на традицијата, културните вредности и практиката на секоја земја или етничките заедници, а програмите за делување се приспособени на приоритетите и материјалните можности на државата, односно заедницата.

Јавната политика на грижа за старите лица се темели на меѓународните стандарди за човековите права усвоени во рамки на ОН и содржани во Европската социјална повелба на Советот на Европа од 1961 година, потпишана во Торино (дополнета 1996 година), со кои се бара почитување на специфичните потреби на старите и создавање и следење на сопствени стандарди во поглед на социјалната сигурност и квалитетот на живот во староста. Оваа Повелба претставува сериозно заостанување во поглед на остварувањето на правата на старите лица и воедно подигањето на квалитетот на живеење.

Во согласност со членот 23 од Европската социјална повелба, стратегијата за социјална грижа за старите настојува да овозможи старите лица во потполност да останат вклучени во општеството сè додека тоа им го дозволуваат физичките, психичките и интелектуалните способности обезбедувајќи доволни приходи за водење пристоеен живот. Старите лица се информираат за расположливите социјални услуги и олеснувања, услови за живеење соодветни на нивното здравје и останатите потреби и да им се осигури неопходната здравствена нега.

Положбата на старите лица не се разгледува одвоено од постојната општествено-економска состојба во општеството. На старите лица се гледа како на составен дел од населението, на нив се гледа како на значаен и нужен елемент во процесот на развој, на сите нивоа во даденото општество. Стареење на населението, со своите широки импликации како за вкупниот развој на национално ниво, така и за заштитата и безбедноста на старите лица, претставува прашање кое се однесува и на нашата земја.

Демографските промени во Република Северна Македонија се многу значајни. Стареењето на населението делува на севкупниот стопански развој, во голема мера ги оптоварува пензискиот, здравствениот и системот на социјална заштита.

Политиката на национална грижа за старите претставува заедничко дејствување на сите јавни служби и установи во чија надлежност се наоѓа квалитетот на живот на старите лица, првенствено установите во системот на социјалната и здравствената заштита, интервенции во областа на здравјето и исхраната, домувањето, сигурноста на приходите, општествени, културни и други активности во слободното време, кои ги обезбедува заедницата, во обемот колку дозволуваат расположливите средства.

Националната грижа за старите лица претставува делокруг на работа на јавните служби и установи на државно и локално ниво. Работата на одговорните установи се раководи и координира на начин кој овозможува мерки на јавната политика во оваа област кои даваат добри резултати. Стратегиите на национална грижа за старите лица во светски рамки најчесто содржат мерки за пренесување значајни надлежности на локалната самоуправа, бидејќи нејзините служби имаат најдобар увид во потребите на старите членови на локалната заедница. Светските препораки за постигнување ефикасност на системот за социјална заштита за старите лица препорачуваат воспоставување соработка помеѓу институциите на здравствена и социјална заштита и невладините организации. Препораките за формирање специјализирани невладини организации кои се занимаваат со проблемите на старите претставуваат важно дополнување на ограничените државни капацитети, посебно за пружање практична, секојдневна помош. Покрај јакнење на институционалниот капацитет, се препорачува и развој на служби за пружање услуги во домашни услови, изработка на нови и проширување на постојните објекти за сместување стари лица. Истовремено со обновата и развојот на инфраструктурата треба да се воведуваат новини во работата на установите за грижа на стари и со постојано стручно усовршување на вработените да се следат достигнувањата на развиените земји. Политиката и мерките кои се насочени кон старите лица ја поттикнуваат можноста за сопствено изразување во долгата низа на улоги, кои стојат пред старите лица и со кои тие придонесуваат за семејството и заедницата. Она во кое наоѓаат лично задоволство старите лица, е: трајно учество во семејниот систем, доброволни служби во заедницата, постојано развивање по пат на формално и неформално образование, учество во здруженија на ниво на заедницата и здруженија на стари лица, слободни активности, рекреација, патувања, хонорарна работа и учество во политичките процеси како информирани граѓани. Креирањето на социјалната политика во Република Северна Македонија во однос на старите лица е опфатена со Законот за социјална заштита, мерките кои ги презема државата се обработени во делот кој е посветен на социјалната заштита за старите лица. Но, во 2019

година донесен е Закон за социјална сигурност за старите лица кој обрнува внимание на потребите на старите лица во однос на нивна финансиска поддршка.

Всушност главните цели на социјалната политика во Република Северна Македонија се насочени кон постигнување единствен и правичен пристап кон основните парични права и услуги и развој на системот на социјална заштита за старите лица. Но, сè уште не е изграден целосен и кохерентен систем кој би обезбедил ускладено и усмерено делување на низа сегменти, кои треба да прават еден целосен систем. Не постои доволна синхронизација во политиката и практичните мерки, дури ниту меѓу пензиското и инвалидското осигурување, социјалната и здравствената заштита, а многу други области од општествениот живот, како што се станбената политика, културата и образованието, сообраќајот и други, не се ни дефинирани политики и мерки во однос на стареењето и староста. Во некои области од општествениот живот дури и не се согледуваат обврските и сопствената одговорност спрема проблематиката на стареењето и староста, како што е, на пример, случајот со урбанизмот и уредување на населбите, економската политика, кредитната политика и низа други области од општествениот живот. Не постои изграден механизам со ангажирање на доброволна работа навремено да се откриваат и евидентираат сите стари лица кои се во ситуација на социјална потреба, особено стари лица кои се немоќни и болни и се препуштени сами на себе без соодветна и навремена помош од средината и надлежните институции.

Во традиционалните општества, старите лица секогаш уживаат привилегирана положба, која се базира на почитување, искуство, статус и авторитет. Меѓутоа под влијание на современите тенденции тоа се менува, а привилегираната положба е доведена во прашање. Општеството треба да е свесно за овие промени и врз таа основа да утврди социјална политика која се однесува на стареењето, со што би се избегнале некои од проблемите кои се однесуваат на старите лица.

Сето ова упатува на поставување цели во спроведувањето на социјалната политика за старите лица, а би требало да опфаќа неколку сегменти:

- Соодветна општествена организираност која би обезбедила интегративен пристап во планирањето и реализацијата на утврдената политика;
- Соодветно имплементирање на научните сознанија и развој на геронтолошките потенцијали;
- Постојани и стабилни извори на средства за финансирање на соодветни

програми;

- Објективно и сестрано согледување на животната положба и животните услови и потреби на старите лица, како основа за утврдување адекватни развојни и тековни политики и непосредни мерки на владиниот и граѓанскиот сектор;
- Поттикнување на ангажирање млади лица во пружање услуги и нега и учество во активности за стари и со стари лица, со цел унапредување на меѓугенерациските врските;
- Стимулирање заемна самопомош меѓу способните и активни стари лица, како и помош на слабо подвижни стари лица;
- Поттикнување слободна иницијатива за основање групи и здруженија на старите лица и нивно оспособување за пружање помош на стари лица.

Во минатото нашата земја се соочуваше со многубројни тешкотии и социјални кризи. Лошата економска состојба, војните и општата социјална нестабилност предизвикаа прашањата поврзани со положбата на постарите да бидат ставени во втор план. Во исто време, сите овие проблеми негативно се одразиле на положбата на целото население, вклучително и на постарите лица. Транзицискиот период донесе измени во законската регулатива, што резултирало со постепено подобрување на положбата на постарата популација кај нас. Но, државата сè уште не инвестира доволно средства потребни за обука на експерти кои би се занимавале со проблемите на старите лица, како и креирање нови стратегии кои би го подобриле квалитетот на животот и би ја подобриле положбата на старите лица во Република Северна Македонија. Државната политика насочена кон старите лица сè уште има пасивни карактеристики, што имајќи ги предвид демографската состојба и карактеристиките на општеството е негативно.

Старењето на населението во Република Северна Македонија ќе доведе до значително намалување на работната сила во наредните години. Овој тренд може негативно да се одрази на економската положба на нашата земја. Поради оваа причина, неопходно е да се воведат програми кои ќе се залагаат за нови реформи во политиката кон старите лица.

Неопходно е новите програми да обезбедат социјална сигурност за старите лица, како оние од урбаните така и од руралните средини на нашата земја. Улогата на семејството во задоволувањето на потребите на старите лица во Република Северна

Македонија е значајна и повеќеслојна – најголемиот број од старите лица се потпираат на семејната поддршка при задоволувањето на нивните различни потреби и може да се претпостави дека оваа бројка е над 90 % од старите лица. Неопходна е и реформа на пензискиот систем, бидејќи сегашниот пензиски систем сè уште не е сеопфатен и не гарантира целосна социјална сигурност за старите лица. Дополнително, особено е неопходно да се фокусира вниманието на здравствената заштита на старите лица, бидејќи Законот за здравствена заштита („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 170/2024 пречистен текст) влијае на положбата на постарата популација.

Во здравствениот систем лица постари од 65 години претставуваат особено изолирана група, кон која е насочена посебно внимание, со оглед на зголемената изложеност на ризици, болести. Меѓутоа, често прашањето за здравствената заштита на старите лица е проблематично, бидејќи, и покрај добрата волја, развиената законска регулатива и добриот стручен кадар, има многу здравствени домови чии постојани корисници се стари лица кои ги немаат потребните средства. Исто така, здравствените домови немаат услуги домашно лекување, или немаат доволен број стручни лица персоналот, најчесто техничари и медицински сестри, неопходни за извршување на работата.

4. Квалитет на живот на старите лица

Современите земји се трудат да создадат услови за имплементација на сеопфатни стратегии насочени кон старите лица, нивната благосостојба, здравје и квалитет на живот.

Квалитетот на живот се однесува на општата благосостојба на поединецот или заедницата. Индикаторите за квалитетот на животот може да бидат различни и да имаат различно индивидуално значење за различни популации.

Квалитетот на живот поврзан со здравјето (HRQOL) се однесува на процената за тоа како присуството на различни болести влијае на општата благосостојба на една личност. Покрај медицината, со квалитетот на животот, неговите различни аспекти и значењето на квалитетот на животот се занимаваат и психологија, социологија, политички науки и економија. Според Mek Nultiju, позитивната психологија се заснова на субјективни позитивни искуства. Овие внатрешни искуства се одредени од општата

благосостојба на човекот, духовната и материјалната; задоволство и оптимизам, што е во основата на концептот за квалитет на живот.

Проучувањето на квалитетот на животот е исклучително важно за постарата популација. Во однос на демографските промени кои доведоа до стареење на населението, како и до сè подолг животен век, новите мерки на социјална и здравствена политика кон старите лица сè повеќе се насочени кон подигање на квалитетот на животот на старите лица, додека научните истражувања сè повеќе се насочени кон откривање фактори кои влијаат на квалитетот на животот на старите лица.

Мерење на квалитетот на животот на старите лица

За разлика од мерењето на бруто-домашен производ по глава на жител, или стандардот на живеење, кој се мери со помош на исклучиво финансиски показатели, за мерење на квалитетот на животот потребно е да се користат различни и субјективни показатели, така што истражувањето кое се занимава со квалитетот на животот е покомплексно. Истражувачите почнаа да прават разлика помеѓу два аспекта на благосостојбата: емоционална благосостојба, каде што испитаниците даваат одговори за квалитетот на секојдневните емоционални искуства и евалуација на нивниот живот, каде што испитаниците треба да изберат вредност на скалата и да го оценат својот живот во целост. Најчесто користени мерки за квалитетот на животот се Индексот на субјективна благосостојба, како и Индексот на задоволство од животот. Повеќето мерки се базираат на Ликертовата скала, каде што квалитетот на животот се пресметува како резултат.

Фактори кои влијаат на квалитетот на животот

Фокусот на многу претходни студии беше на демографски фактори. Најчесто се испитувала врската помеѓу полот и местото, живеалиште и возраст на испитаникот и процена на квалитетот на животот. Истражувањата покажуваат дека постојат значителни разлики во влијанието на полот врз четири различни скали на квалитетот на животот (физичко здравје, психолошко здравје, социјални врски и животна средина), додека жените имаат значително помали вредности на овие скали, што е потврдено со понискиот квалитетот на животот. Некои истражувачи заклучуваат дека социјалната поддршка може да биде покорисна за жените, односно достапноста на социјална поддршка може позитивно да влијае на квалитетот на животот, и дека жените се подобри даватели на социјална поддршка. Разлики во квалитетот на животот меѓу

мажите и жените се објаснуваат со културните влијанија, општествената положба и биолошки predispozicii. Покрај проучувањето на односот помеѓу квалитетот на животот и полот, често се истражувале разликите во квалитетот на животот помеѓу урбаните и руралните средини. Старите лица од рурални средини имаат повисок степен на задоволство од животот, во однос на луѓето во градовите, кога социо-економските фактори им се стабилни. Специфичностите поврзани со животот во урбаните и руралните средини можат да влијаат на различни начини. Социјалните структури во овие средини се различни. Животот во градот е постресен и побурен, но здравствените услуги се достапни, и социјални содржини поразновидни. Животот на село е често помирен и поздрав, но проблемите се јавуваат доколку не се достапни потребните ресурси.

Социо-економски фактори

Кога зборуваме за социо-економски фактори, пред сè мислиме на приходите и достапноста на материјалните добра. Квалитетот на животот не мора да биде повисок кај побогатите земји во однос на сиромашните земји. Анализата на временските серии покажува дека образованието и економско и социјална стабилност го зголемуваат квалитетот на животот. Субјективното задоволство (среќа) е поврзано со вкупниот приход на домаќинствата. Економските фактори имаат влијание врз квалитетот на животот, но квалитетот на животот не зависи само од економските фактори. Не треба да се занемари улогата на социјалната поддршка и нејзиното заштитно влијание.

Начин на живот

Фокусот на многу претходни студии беше на демографските фактори. Најчесто се испитуваше односот помеѓу полот и местото на живеење и возраста на испитаникот и оцената за квалитетот на животот. Постојат значителни разлики во влијанието на полот на четири различни скали на квалитетот на животот (физичко здравје, психолошко здравје, социјални односи и животната средина), каде жените имаат значително пониски вредности на овие скали, што потврдува понизок квалитет на живот. Некои истражувачи заклучуваат дека социјалната поддршка може да биде покорисна за жените, односно дека достапноста на социјалната поддршка може позитивно да влијае на квалитетот на животот и дека жените се подобри даватели на социјална поддршка. Разликите во оценувањето на квалитетот на животот меѓу мажите и жените може да се објаснат со културните влијанија, социјалната положба и

биолошката условеност. Покрај проучувањето на односот помеѓу квалитетот на животот и полот, често се истражуваат и разликите во квалитетот на животот на населението во урбаните и рурални средини.

Утврдено е дека старите лица кои живеат во рурална средина имаат повисоко ниво на задоволство од животот, во споредба со старите луѓе во градовите, кога социоекономските фактори се стабилни. Спецификите поврзани со животот во урбаните и руралните средини можат да влијаат на различни начини. Општествените структури во овие средини се различни. Животот во градот е постресен и побурен, но здравствените услуги се достапни, а социјалните установи се поразновидни. Животот на село често е помирен и поздрав, но проблемите се јавуваат доколку не се достапни потребните ресурси.

Здравствени карактеристики

Здравствените карактеристики директно влијаат на квалитетот на животот на старите лица. Истражувањата покажуваат дека соодветна социјална поддршка е апсолутно неопходна кога има посериозни здравствени проблеми, а особено треба да се внимава на нејзиното влијание врз времетраењето на болеста. Треба да се обрне внимание на здравствените карактеристики при истражувањето за постарата популација, бидејќи оваа популација има зголемен ризик од болести. Повисоко ниво на квалитет на живот имаат постарите лица кои покажуваат поголема грижа за сопственото здравје и старите лица кои не боледуваат од хронични заболувања (дијабетес).

Стресот и кризите како фактор на квалитетот на живот

Феноменот на кризите и нивните проблеми се интердисциплинарно поле кон кого има различни погледи и на кого му се пристапува во зависност од гледиштето на науката што ги разгледува. Кризата е реакција на поединецот на акутна ситуација за која не постои соодветен репертоар на одговори за надминување, додека други автори ја поистоветуваат со период на потрага по најуспешните начини на адаптација во ситуација на нарушена хомеостаза.

Квалитетот на животот на старите лица е поврзан со зачестеноста на стресот и бројот на стресни настани. Старите лица кои имале повисок резултат на стрес и биле изложени на поголем број стресни настани го оценуваат квалитетот на животот понизок.

Влијанието на социјалната поддршка и социјалните мрежи врз квалитетот на животот

Фактори кои влијаат врз потребата за поддршка на старите лица

- **Здравствени и медицински аспекти:**

Физичко здравје: Присутноста на сериозни физички здравствени проблеми или ограничувања може да биде детерминанта за сместување старо лице во установа каде може да се обезбеди посветена медицинска нега.

Ментално здравје: Деменција, Алцхајмерова болест, депресија и други ментални здравствени предизвици може да бидат причини за сместување старо лице во установа каде што може да се обезбеди специјализирана поддршка.

- **Социјални аспекти:**

Социјална мрежа: Ако старите лица немаат адекватна социјална мрежа или ако се соочуваат со социјална изолација, тоа може да стане фактор за сместување во установа каде што може да се обезбеди социјална интеракција.

Потреба за заедница: Потребата за вградување во заедница, каде што може да се делат искуства со стари лица со слични потреби и интереси, може да биде иницијатива за сместување.

- **Економски аспекти:**

Трошоци на здравствена и социјална нега: Високите трошоци за домување и нега во домашни услови може да бидат фактор за сместување во социјална установа каде што услугите се обезбедуваат целодневно.

Финансиска стабилност: Ако старите лица имаат ограничен финансиски капацитет или не можат да се обезбедат финансиски средства за домување и нега, сместувањето во установи за вонсемејна социјална заштита може да биде избор.

- **Семејни аспекти:**

Способност на семејството за грижа: Ако семејството не може да обезбеди соодветна грижа поради временски, финансиски или други околности, сместувањето во установа за вонсемејна социјална заштита може да се разгледа како алтернатива.

Семејството, како општествена институција и структура, претрпе многубројни промени за да се приспособи на историските трансформации и особености на новото

време. За семејството често се зборува како структура која влијае на личниот развој на една личност, која ги обликува луѓето како општествени суштества и која обезбедува поддршка на поединците кога тоа е неопходно. Истражувањата во нашата земја покажаа дека постарите лица кои живеат во семејство подобро ги оценуваат своето здравје и квалитетот на животот од оние кои живеат надвор од семејството, односно повисоко ниво на социјална поддршка резултира со подобар квалитет на живот.

Процена на состојбата на старото лице

За планско пристапување и давање адекватна помош на старо лице, неопходно е во првиот контакт сеопфатно да се процени состојбата на корисникот, и затоа да се направи план на активности и услуги што ќе му се дадат во наредните месеци (Прилог 2) **Инструмент за проценка или мерење на нивото (прагот) на социјалната загрозеност на злоупотребените и запоставени стари лица.**

Геријатриската проценка е сеопфатна проценка на состојбата на старите лица во рамките на седум области:

Функционален статус е проценка на способностите на старите лица за обавување активности во секојдневниот живот. Од агол на поединец, физичкото функционирање е важно за да се задржи независноста од туѓа помош и можноста за потполно учество во семејните и општествените активности. Од агол на заедница, овој статус одредува потреба на поединецот за здравствена и социјална услуга и сервис. Функционалната способност главно ги одредува подвижноста на лицето, способноста за извршување на физичките активности важни за самопомош (хранење, облекување, одржување на лична хигиена) и инструменталните активности важни за функционирање во домаќинството и заедницата (пр. купување, готвење, чистење, земање лекови ...). Со следната скала може да се процени каков е функционалниот статус на старите лица:

- добар – кога лицето без проблеми ги извршува сите секојдневни активности, освен тешките физички работи;

- ограничен – лицето има тешкотии при извршувањето на една или повеќе работи; движење надвор од куќата, качување и симнување по скали, одење на 400 м или подолго, носење товар, перење и бањање, спремање оброк, сечење нокти на нозете и лесни домашни работи.

- лош – лицето има тешкотии при извршувањето една или повеќе од следниве работи: движење по станот, одење во тоалет, облекување и соблекување, ставање од кревет, одење во кревет, земање лекови.

Ментално здравје

Најчести проблеми со менталното здравје во староста се деменција, делириум и депресија. Процената на менталното здравје опфаќа процена на когнитивните функции и емоционалниот статус, со кое се занимаваат стручњаци.

Физичко здравје

Физичкото здравје се мери со објективни показатели, како што се знаците на болест, поставување дијагноза, терапија која ја користи лицето, онеспособеност итн., но низ субјективна процена на здравјето, која во значајна мера ја одредува функционалната способност на лицето. На пример, некој кој е објективно болен од неколку хронични болести може својата положба да ја прифати како нормална за своите години и да функционира подобро во секојдневниот живот отколку некој кој е објективно помалку болен.

Социјални извори

Во овој сегмент се проценуваат постоењето и квалитетот на контактите на старото лице со семејството и пријателите, тие ресурси за евентуална помош, ако затреба. Ова е важен фактор за процена дали старото лице може да живее самостојно и во која мера му е потребна помош од друго лице.

Економски извори

Во ова спаѓа поседување куќа или стан, занимање и извор на приходи (пензија, помош од други извори, сопствени приходи итн.) и тоа дали овие извори се доволни за живот и во која мера.

Услови на околината

Процената на условите на околината подразбира увид во условите за живеење – локација, близина и достапност до разни сервиси, како што се здравствена установа, пошта, продавница.

Поимот на домување опфаќа различни манифестации на човечкиот живот условени од физиолошките, социолошките и психолошките потреби на човекот. Сите овие манифестации се појавуваат кај секое домување, но начинот на кој домувањето се манифестира не е секогаш ист.

Правото на живеалиште сообразено на потребите на човекот е светски проблем. По своето значење тоа е најзначаен проблем после проблемот со исхраната. Според тоа, станот е основна потреба на човекот низ целиот животен циклус, чија важност особено доаѓа до израз во староста. За луѓето од третата животна доба станот има исклучително значење токму поради тоа што животот во староста, значително

повеќе отколку во работоактивната фаза на живеење, се случува во станот и во неговата непосредна околина. Домувањето во староста како сложена функција е поврзана со низа психосоцијални, здравствени и културни потреби и активности кои се однесуваат на индивидуата и семејството, се наоѓа во постојано или променливо интерактивно дејствување со околината и општеството. Откако беше воведен концептот на успешно стареење (Havighurst, 1961), тој беше од голем интерес меѓу научниците за геронтологија. Успешната реторика за стареење има големо влијание врз јавниот дискурс за подоцнежниот живот во последните три децении (Bülow & Söderqvist, 2014; Thuesen et al., 2023). Ги става на преден план ранливостите и ризиците од староста преку превентивни стратегии, нормативноста на дискурсите кои се однесуваат на процесот на стареење (Baltes & Carstensen, 1996), предмет на толкувања и критики (Jones & Higgs, 2010; Katz & Calasanti, 2015). Успешното стареење опишува процес кој се развива со текот на времето и не е поврзан со хронолошката возраст на луѓето, што ги вклучува позитивните, како и негативните аспекти поврзани со стареењето.

Успешното стареење (Rowe & Kahn, 1987) е операционализирано со комбинирање на три димензии: (1) веројатност за болест и попреченост поврзана со болеста; (2) функционален и когнитивен капацитет; (3) ангажирање и учество во општествениот живот; односно потенцијалот за интеракција и социјален контакт.

Со текот на годините, успешниот модел на стареење (Bülow & Söderqvist, 2014) беше критикуван: оптимизацијата и подобрувањето на поединецот што старее ги отвора вратите за биомедицината и влијанието на неолибералниот политички дискурс (Katz, 2013; Katz & Marshall, 2003), ставајќи ја одговорноста на поединецот за решавање „проблеми“ со стареењето (Hsu & Џонс, 2012). Сепак, користејќи мултидимензионален модел на успешно стареење (Rowe & Kahn, 1987, 1997), кој ја нагласува важноста на социјалните и еколошките фактори и хетерогеноста на стареењето на населението, може да биде можно да се модифицираат надворешните фактори поврзани со опаѓањето на возраста и генерираат позитивни промени (Rowe & Kahn, 1997, стр. 437) и благосостојба во подоцнежниот живот. Ревидираниот модел на успешно стареење (Rowe & Kahn, 2015) ги разгледува социјалните фактори и употребата на технологијата, а последната е клучна за разбирање на предизвиците на процесот на стареење во 21 век.

Истражувањата на факторите кои влијаат на успешното стареење на постарите возрасни лица и утврдување на употребата на технологии кои имаат важна улога за лица постари од 60 години. Видеоповици (на пример, „Facetime“, видеоповици на „WhatsApp“, „Зум“) и групи за онлајн разговор (на пример, „Facebook Messenger“) се користени за намалување на осаменоста и одржување на благосостојбата подоцна во животот (Hwang et al., 2020). Покрај тоа, усвојувањето на технологијата е со цел да се ублажат предизвиците и негативните исходи од пандемијата (Burholt et al., 2020; Vargo et al., 2021). Имаше различни предизвици и негативни исходи со кои се сретна луѓето и вклучува добивање образование и учење (Шах и сор., 2020) и ограничен пристап до здравствената заштита. Дополнителните грижи беа поврзани со изолацијата и нејзиното влијание врз менталното здравје што резултираше со пошироки грижи за време на пандемијата, беа зголемени заедно со барање информации за вирусот и идентификација на пренос преку дигитални апликации.

5. Предизвици во процесот на стареење

Во литературата која ја проучува сиромаштијата постојат различни класификации кои се однесуваат на причината за сиромаштијата. Најчесто причините за сиромаштија се поврзуваат со поединецот, односно со неговите карактеристики, ментални и физички способности, поширокото семејство и заедницата во која живее. Овие причини кои акцентот го ставаат на поединецот и неговите способности се познати како патолошки. Втората група причини кои ја создаваат сиромаштијата се структурни. Во секоја земја постојат политики за борба против сиромаштијата. Доколку и покрај тие политики сиромаштијата опстојува, тогаш објаснувањата не треба да бидат за сиромашните граѓани, туку за неуспешноста државата да се справи со предизвиците за борба против сиромаштијата. Сиромаштијата кај старите лица не може да се надмине толку лесно за разлика од кај помладата популација. Помладата популација може да најде начин да ја надмине сиромаштијата полесно, додека кај постарата популација тоа е потешко бидејќи зависат и од други работи.

Политиките за намалување на сиромаштијата може да се разгледа од два аспекти: економски и социјални. Економските политики кои треба да бидат преземени од страна на државата се насочени кон намалување на невработеноста, и зголемување на животниот стандард како начин на справување со сиромаштијата. На старите лица

над 65 години државата помага преку стимулативни мерки како што е парично право на социјална сигурност за старите лица.

При определување на линијата за сиромаштија треба да се направат три важни одлуки: Прво да се одлучи за возраста и/или полот на членовите на домаќинствата, второ, дали домаќинствата ќе се третираат заедно или одделно и, трето, дали ќе се користат податоци за доходот. Индексот на мерење на сиромаштија ги комбинира основните димензии на сиромаштија: краткиот живот, недостаток на образование, социјална исклученост и недостаток на материјални добра. Различната природа на сиромаштијата е причина компонентите на индексот на човекова сиромаштија да бидат различни за недоволно развиените и за развиените земји. Индексот на сиромаштија за недоволно развиените земји се базира на три компоненти: првата е должина на животот, се однесува на опстанокот, знаењето и животниот стандард. Првата компонента должина на животот се однесува на опстанокот, втората компонента се однесува на знаењето, односно писменоста и комуникација, третата компонента се однесува на економската снабденост. Таа во индексот е застапена преку три работи. Првата работа е процентот на луѓе кои имаат пристап до здравствени услуги, втората работа луѓето кои имаат пристап до здрава вода и, трето, исхраната која е значајна за опстанокот. Индексот на човековата сиромаштија може да се стави и во контекст на мерење на нивото на човечкиот развој на земјата. Сиромаштијата на старите лица е глобален проблем.

Староста е период на живот полн со предизвици, како за индивидуата така и за општеството во целост. Исто така, староста е процес и на промени и можности кои различно се доживуваат во општествените култури. Од една страна може да претставува период на одмор и релаксација, а од друга страна справување со физички и емоционални предизвици. Со стареењето, телесните функции постепено почнуваат да опаѓаат. Физичките промени ја наметнуваат потребата за здравствена нега и поддршка.

Староста од социјална перспектива е комплексен феномен што вклучува различни аспекти на животот на индивидуите. Ова не само што се однесува на физичките аспекти на стареењето туку и на нивните социјални, економски и емоционални потреби и предизвици. Во многу заедници, староста се појавува како период на преосмислување и преориентација на животните приоритети, како и на приспособување на новите околности и ограничувања.

Со зголемувањето на старосната популација, се појавува потребата за подготовка на социјалните системи и социјалните програми кои гарантираат

финансиска поддршка за старите лица. Недостатокот на финансиски ресурси може да доведе до сиромаштија и социјална изолација на старите лица, како и до загрозување на нивната добробит. Здравствените услуги се уште еден значаен аспект на демографското стареење. Со зголемувањето на бројот на старите лица, се зголемува и потребата за здравствени услуги и медицинска нега. Ова вклучува пристап до здравствени установи, лекарства и медицински услуги кои се потребни за поддршка на здравјето и благосостојбата на старите лица. Важно е да се обезбеди адекватна здравствена заштита и поддршка за старите лица за да можат да живеат квалитетен и достоин живот. Образованието и културата се исто така значајни аспекти во контекстот на демографското стареење. Старите лица треба да имаат можност за континуирано образование и учество во културни и заеднички активности, што ќе им обезбеди социјална интеграција и поддршка. Исто така, потребно е да се создадат програми и иницијативи за промовирање на културните искуства и вредностите на старите лица, како и за унапредување на нивните социјални врски и односи во заедницата. Во последните децении Република Северна Македонија се соочува со многубројни проблеми за населението, како и со многубројни предизвици кои произлегуваат од постојните економски и социјални состојби, кои имаат директно влијание врз демографските трендови во земјава. Додека стапките на раѓања се намалуваат, а со тоа се намалува учеството на младите во целокупната структура на населението, бројот на старите лица сè повеќе се зголемува. Исто така Република Северна Македонија се соочува со изразена регионална нерамномерност во растот на населението, како и со изразени разлики помеѓу урбаните и руралните средини. Стратегијата за демографски политики на Република Македонија 2015-2024 (Влада на Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика, 2015) е основен документ со кој се идентификуваат одредени задачи во формулирање на демографската политика и воспоставување долгорочен тренд на стабилизација на природниот пораст на населението, зголемување на наталитетот и намалување на забрзаното стареење на населението. Одржливиот демографски развој на населението во Република Северна Македонија има за цел намалување на стареењето на населението, квалитет на човековиот живот со намалување на разликите по разни основи. Основните стратемиски цели се забавување на стапката на намалување на населението и создавање услови за одржлив демографски развој, намалување на регионалните демографски диспаратети и создавање квалитетен живот на населението, како и намалување на постојните разлики и нееднаквости помеѓу населението.

Демографскиот развој, односно намалувањето на демографското стареење ќе се случи со преземање мерки кои ќе го стимулираат природниот пораст на населението, пораст на очекувано траење на животот намалување на морталитетот, понатаму со преземање мерки кои ќе го подобрат нивото на образование и ќе го стимулираат вработувањето. Се создадат услови за задржување на населението во своето место на раѓање и намалување на миграциските притисоци и изедначување на социјалните и економските услови за квалитет за живеење како во градовите и во селата. Напорите и мерките ќе се стремат кон забавување на процесите за депопулација во голем број села, подобрување на животната средина и околина. Намалувањето на демографското стареење е насочено кон намалување на разликите помеѓу населението засновани врз родова, етничка, социјална и територијална припадност, а со што ќе се зголемат еднаквоста и социјалната здруженост и кохезија во земјата. Во такви услови ќе се создадат услови за непречен демографски развој и квалитетен човеков капитал. Оваа мерка бара метод за рамноправен систем на информации, здравствена заштита, образовни и други служби поврзани со демографскиот развој и намалување на демографското стареење, како и развој на сите социјални групи. Основна политика за постигнување социјална кохезија во општеството е обезбедување услови за целосно вклучување на ранливите групи (децата, социјално исклучените лица, лицата со инвалидитет) и зацврстување на солидарноста меѓу генерациите со цел развивање и одржување на рамноправноста меѓу различните генерации. Основната цел за намалување на демографското стареење е забавување на стапката на намалување на населението и создавање услови за одржлив демографски развој. Друга цел за намалување на демографското стареење е поттикнување за зголемување на природниот пораст на населението преку поттикнување на раѓање и грижа на децата преку финансиска помош која ќе ја овозможи државата, преку вработување на младите.

Од социјална гледна точка, староста често може да предизвика социјална изолација и незадоволство, особено ако старите лица не се вклучени во локалната заедница или немаат пристап до финансиски средства, социјални услуги и активности.

Потребата за финансиска стабилност е еден од главните економски предизвици на староста. Немањето пензија и сигурни финансиски средства бара обезбедување економска безбедност за старите лица. Пристапот до квалитетна здравствена нега и лекување е неопходен аспект на социјалната сигурност за старите лица. Способноста за активно учество во локалната заедницата, каде што старите лица се почитувани и вклучени, придонесува за нивна социјална интеграција.

Староста претставува нов предизвик, политиките за обезбедување интеграција на старите лица треба да бидат флексибилни и приспособливи. Треба да се обезбедат ефикасен и финансиски достапен систем за здравствена нега за старите лица. Креирањето подобри политики и програми треба да биде приоритет, адаптиран кон потребите и предизвиците што ги носи староста (World Health Organization, 2022).

Во Република Северна Македонија, староста од социјална перспектива се соочува со различни предизвици и динамики што имаат влијание врз животните услови на старите лица. Еден од главните аспекти на ова е социјалната интеграција и вклученоста на старите лица во заедницата. Во многу случаи, старите лица се соочуваат со ризик од социјална изолација и недостаток на вклученост поради различни причини како што се немање финансиски ресурси, физички ограничувања, но и недостаток на поддршка од страна на заедницата или семејството.

Еден од најважните аспекти за старите лица во Република Северна Македонија е пристапот до здравствени услуги и медицинска заштита. Старите лица имаат индивидуални здравствени потреби и често се соочуваат со различни здравствени предизвици. Потребно е да се обезбеди пристап до квалитетни здравствени услуги, како и да се постават програми и иницијативи за поддршка на здравјето и добробитта на старите лица. Ова може да вклучува програми за превенција на здравствените проблеми, редовни медицински прегледи, образовни активности за здравје и други видови поддршка.

Предизвик за старите лица во Република Северна Македонија е лоша *финансиска положба* и потреба од финансиската поддршка. Многу стари лица немаат доволно финансиски средства за задоволување на своите основни потреби како што се храна, облека, домување, здравствено осигурување и други. Затоа важно е да се создадат механизми за обезбедување адекватни финансиски средства за старите лица кои се соочуваат со финансиски проблеми. Потребно е вклучување различни социјални програми, субвенции за стари лица, како и мерки за заштита на нивната благосостојба и интеграција во локалната средина.

Еден особено изразен предизвик е *социјалната изолација* и недостигот на вклученост во заедницата на старите лица. Многу стари лица се соочуваат со ризик од социјална изолација поради недостиг на социјални контакти, недоволно внимание од страна на семејството или општеството, физички ограничувања и други фактори. Ова може да резултира со пад на самодовербата, депресија, анксиозност и општа незадоволеност со животот на старите лица.

Дополнително, *здравствените предизвици* се суштински аспект на староста како главен социјален проблем. Со зголемувањето на возраста, старите лица се соочуваат со здравствени проблеми и болести кои може да бидат физички, психолошки и социјални. Ова може да вклучува зголемен ризик од хронични заболувања, намалена мобилност, намалување на квалитетот на живот и потреба за посебна здравствена нега и поддршка.

Иако се соочуваат со многу предизвици, старите лица се важен дел од општеството и треба да им се обезбедат соодветна социјална поддршка и заштита. Решавањето на главните социјални проблеми поврзани со староста бара комплексен пристап и соработка меѓу различни сектори на општеството, вклучувајќи ги владиниот, невладиниот сектор, семејствата и самите стари лица.

6. Социјална поддршка на старите лица

Социјалната поддршка опфаќа различни форми на помош: инструментална (т. е. материјална) помош, финансиска помош, емоционална и обезбедување информативни совети. Во современото време кога стареењето на населението станува глобална тема, социјалната поддршка е сè позначајна за старите лица. Според Извештај на Обединетите нации, светската популација на стари лица расте со годишна стапка од 2,6 % и повеќе од двојно поголема стапка на раст на целокупното население и последица на зголемениот процент на стари лица е во пораст на инциденцата и преваленцата на возраста поврзана со болести.

Различните земји имаат различни системи за социјална сигурност за старите лица и работат кон приспособување на овие системи според специфичните предизвици поради демографското стареење. Проучувањето на искуствата на земјите што успешно се справуваат со демографското стареење може да обезбеди идеи и модели за подобрување на социјалната сигурност. Технолошките напредоци имаат потенцијал да придонесат во претпазливи и одржливи решенија за социјалната сигурност во контекст на демографското стареење. Достапноста до медицинска поддршка преку интернет и телекомуникации може да го олесни пристапот на старите лица до здравствени услуги, особено ако се соочуваат со мобилитетни предизвици (Rowe, J. W., & Kahn, R. L, 2015).

Поттикнувањето на старите лица да ги одржуваат здравите животни навики може да им помогне да останат активни и здрави, што ќе има позитивен ефект на квалитетот на живот на старите лица. Соработката и размената на искуства меѓу земји

каде што веќе се соочуваат со напредно стареење може да послужат како патоказ за другите земји.

Многу е важна поддршката на меѓународни програми и иницијативи кои се насочени кон подобрување на условите за старите лица во различни делови од светот. Финансирањето на програми за социјална сигурност за старите лица може да биде предизвик, особено ако се земји со висок број на стари лица (Manton, K. G., & Vaupel, J. W., 1995). Различните културни и социјални контексти можат да влијаат на начинот на кој општествата ги разгледуваат и поддржуваат своите стари граѓани. Со иновации, демографското стареење може да биде предизвик, но и можност за подобрување на благосостојбата и квалитетот на живот на старите лица.

Општеството треба да биде предупредено и подготвено да се справува со овие предизвици и да развиваат стратегии за инклузија и поддршка на старите лица. Истражувањата покажуваат дека менталното здравје на старите лица е важен аспект за нивната општа добробит. Промоцијата на психичкото здравје и достапноста до услуги за поддршка треба да се акцентираат. Програми за образование и обука треба да бидат достапни за старите лица, што ќе им овозможи непрекинато учење и развивање нови вештини, што е критично за вклучувањето во пазарот на труд и општеството (Phillipson., & Phillips, J., 2001).

Запознавањето со нови модели на работа, како што се работи од дома или скратено работно време, може да помогне во задржување на старите лица како активната работна сила. Исто така, постои поддршка на културни и друштвени иницијативи кои старите лица ги вклучуваат во креативни и образовни активности. Анализа на различните модели за финансирање на системите и приврзаност кон финансиска одржливост во долгорочен перспективен напредок. Користење иновации и технологии како средство за подобрување на ефикасноста и одсивот на социјалните системи. Соработка меѓу земјите за размена на најдобри практики и заедничко решавање на предизвиците на демографското стареење. Човекови права, односно за гаранција на правата на старите лица е глобален приоритет. Соодветно менаџирање на демографското стареење бара широк и многу аспектен пристап. Способноста на општествата да ги интегрираат старите лица во различни сфери и да ги заштитат нивните права ќе одреди не само нивната индивидуална добробит, туку и општествената динамика во целина (Kinsella, K., & He, W., 2008). Социјалната поддршка што ја добива старото лице може да е формална и неформална. Формалната поддршка се однесува на помошта обезбедена од формални организации (т. е.

институција, локалната заедница), додека неформалната поддршка е обезбедена од членови на семејството, други роднини, пријатели, соседи кои го опкружуваат. Познавањето на системот на социјална заштита, поточно правата и социјалните услуги кои се наменети за старите лица е клучен фактор пред сè за социјалните работници, но и за кои било други професионалци вклучени во социјална поддршка на стари лица. Со користењето на системскиот пристап во анализа на целина, старото лице во средината во која живее, ќе се согласиме дека целината се разликува од збирот на нејзините делови, а старото лице се набљудува како дел на системот, влијае врз останатите делови, но и зависи од сопственото опкружување (Димитријоска, 2002).

Живеењето во свет што се карактеризира со стареење на населението бара, пред сè, признавање и ценење на старите лица, борба против предрасудите за старите лица, обезбедување услови за старите лица да бидат активни учесници во процесот на обезбедување соодветна здравствена и социјална заштита и промовирање на меѓугенерациската солидарност. Од една страна, сериозни нарушувања кај старите лица може да доведат до индивидуална нефункционалност и добивање помош и поддршка е важно за старите лица во обавувањето на нивните секојдневни активности. Од друга страна, болно старо лице нанесува тежок економски товар на само себе и неговото семејство, поради зголемување на медицинските трошоци. Но, старите лица имаат и потреба од емоционално советување ако се материјално необезбедени, со лошо здравје или социјално исклучени и се во ризик да станат анксиозни и да добијат депресивни симптоми. Процената на состојбата на старото лице и неговиот потесен круг на семејство, нивните потреби и потенцијали е бесполезна доколку професионалците кои работат не се запознаени со услугите и правата од социјална заштита со кои може да се надмине социјалниот ризик кај старите лица. Познавањето и олеснувањето на пристапот до правата и услугите од системот на социјална заштита е фундаментална основа на професијата на социјалната работа. Исто така, стручните работници мора да имаат и знаења за правата и услугите од здравствена заштита, бидејќи процесот на стареење опфаќа ризици кои се тесно поврзани со промени во биопсихосоцијалното функционирање на лицата кои стареат. Социјалната интеграција и благосостојба на старите лица е најдобар начин за подобрување на нивниот живот во средина. Старите лица треба активно да учествуваат во заедницата и да чувствуваат припадност. Промовирањето здрави навики за старите лица може значително да го подобри квалитетот на нивниот живот и да го намали бројот на хронични заболувања.

Пристапот до здравствени услуги не секогаш е обезбеден. Затоа, подобрувањето на здравствениот систем со приспособување на потребите на старите лица е неопходно.

Осигурувањето на почитување на правата на старите лица е етички и правно задолжително, што вклучува недискриминациски закони и политики. Заштитата на старите лица од насилство и злоупотреба бара посветени легални мерки и политики. Интеграцијата на технолошки иновации може да создаде нови можности и да го подобри животот на старите лица, вклучувајќи ги во дигиталната заедница и обезбедувајќи им нови начини за комуникација и услуги (AARP, 2021).

Промовирањето отворени и инклузивни области каде што старите лица се слушаат и нивните потреби се земаат предвид создава подобра иднина за сите.

На староста не треба да се гледа како на непродуктивност и завршеток, туку да се гледа како на период на можности и искуства. Со соодветни политики и програми, животот на старите лица може да биде значително подобрен.

Приспособувањето на општеството кон потребите на старите лица не само што ќе ги заштити од негативните аспекти на стареењето туку и ќе го обогати животниот стил и придонесувањето на заедницата во целост (Brown, C., & White, L, 2019).

6.1. Финансиска поддршка на старите лица

Првичниот извор на финансиска поддршка за старите лица е пензискиот систем. Пензиите се доделуваат на основа на долгогодишното плаќање на придонеси. Овој систем им овозможува на старите лица да добијат месечни исплати по достигнување на старосната пензиска возраст или инвалидност (Palier, B, 2010)³.

Постојат пензиски планови со дефинирани приходи, а висината на бенефициите е однапред одредена со закон. Процес на определување пензија е да се обезбедат финансии/пензија за старите лица (Walker, A, 2018).

Пензијата што ја добиваат старите лица има за цел да обезбеди стабилност во поглед на финансиска сигурност да живеат на достоинствен начин и овозможуваат на старите лица да ги задоволат основните потреби како храна, домување, здравствена заштита, потребни услуги. Клучно значење е да се гарантираат финансиската стабилност и социјалната еднаквост на пензискиот систем, но и да се обезбеди социјална помош за најмаргинализираните стари лица без средства за живот.

³ Palier, B. (2010). A long goodbye to Bismarck? The politics of pension reform in continental Europe. Amsterdam University Press.

Во Република Северна Македонија, финансиската поддршка за социјалните групи е во форма на низа политики и иницијативи кои не само што гарантираат стабилност туку и нудат социјална заштита и помош на оние на кои им е потребна. За различни социјални групи може да добијат и други видови парична помош.

Во однос на паричната помош за другите социјални групи, Република Северна Македонија нуди низа иницијативи и политики насочени кон нив. Неколку од нив се:

Финансиска помош за сиромашните, бездомниците, лицата со попреченост и другите ранливи групи која е обезбедена како социјална помош за најзагрозените. За да се испорача оваа помош, се користат месечни надоместоци или пакети за социјална помош кои ги задоволуваат потребите за домување, храна и облека. Основно право кое го остварува корисникот и неговото семејство е гарантирана минимална помош.

Финансиска помош за здравствена заштита: Трошоците поврзани со финансиска помош и поддршка за поединци кои можат да добијат медицински услуги. Субвенциите за лекови, здравствени услуги или други медицински третмани.

Ова се само неколку примери од финансиската помош што Република Северна Македонија ја дава на социјалните групи. Најважните програми се оние кои ги таргетираат најранливите групи во општеството и работат на заштита на нивните права и обезбедување социјална заштита.

Во Република Северна Македонија се воведуваат програми и иницијативи за поддршка на различни општествени групи, како што се лицата со попреченост, деца во социјален ризик, жртви на насилство во форма на дополнителен извор на финансиска поддршка. Овие иницијативи се засноваат на вредностите на толеранција, почитување на правата на граѓаните и инклузивност.

Со обезбедување услови за достоинствено и безбедно живеење, овие програми и мерки за социјална заштита и финансиска поддршка дадоа значаен придонес за подобрување на квалитетот на живот на различни групи на население во Република Северна Македонија. Преку програмите на државата, старите лица кои се со намалени или без минимални средства може да добијат социјалната помош. Ова може да биде во вид на месечен надомест за задоволување на основните потреби и покривање на трошоци ако семејството во текот на една година располагаало до 30 000 денари.

Помош на државата во поглед на покривање на трошоци за здравствени услуги: старите лица често имаат зголемени здравствени потреби, а програмите за финансиска помош можат да ја покријат или субвенционираат цената на медицинските услуги, помагала и третмани.

Старите лица на кои им е потребна дополнителна финансиска помош може да имаат корист од социјалните услуги кои вклучуваат помош во домот и услуги во дневен центар.

Резиденцијална поддршка: Покрај финансиската помош, поддршката за домување може да биде во форма на субвенции за кирија, помош за одржување на куќата, покривање на трошоците околу загревање на домот од октомври до март во износ од 1 316 денари месечно за 2025 година и програми за домување на постари лица кои нудат привремено или трајно сместување во установи за стари лица или во згрижувачко семејство. И покрај ограничувањата што доаѓаат со стареењето, старите лица избираат да останат во своите домови. Во таа насока, зачувувањето на животните ресурси е од суштинско значење, стручните работници кои работат со старите лица мора да бидат добро упатени за ресурсите кои им стојат на располагање за да ги задоволат потребите на старите. Давателите на услуги ги информираат и поврзуваат старите лица со најсоодветните услуги врз основа на нивните потреби со цел да се оствари благосостојбата на старите лица.

6.2. Заштита од социјална изолација и осаменост

Стареењето носи ризици од осаменост која е тесно поврзана со социјалната исклученост или изолација поради телесни и психички промени како губење на слухот, сетилото за вид, нарушена меморија, инвалидитет, проблеми со движењето и нарушени социјални односи. Социјалната изолација и осаменоста се тесно поврзани. Да се биде социјално изолиран значи да се редуцираат редовните социјални интеракции и социјалните контакти. Емоционалното страдање го доживуваат осамените луѓе. Старото лице кое е постојано осамено може да се чувствува небезбедно и со недоверба кон другите луѓе. Физичките симптоми и симптомите поврзани со стресот на старото лице може да бидат предизвикани од емоционална болка.

Социјалната изолација и осаменоста влијаат на когнитивната функција на мозокот и зголемен ризик за почетна фаза на рана деменција, вклучувајќи ја и Алцхајмеровата болест. Социјалната исклученост на старите лица го отежнува извршувањето на секојдневните задачи кои се потребни за нормално функционирање како користење јавен превоз, редовно плаќање сметки, купување храна и облека, земање редовна терапија, одржување на домот, готвење и др.

Старите лица кои имаат проблеми со слухот може да доживеат депресија или социјално повлекување како резултат на чувство на иритација или срам од нивната состојба. Проблемите во комуникацијата со другите луѓе може да резултираат со намалена социјална интеракција, социјална изолација и внатрешно чувство на осаменост. Социјалната изолација и осаменост се предизвици со кои се соочуваат старите лица. Овие состојби имаат негативно влијание врз физичкото и психичкото здравје, како и на општата благосостојба на старите лица. Заштитата од социјална изолација и осаменост е од големо значење за обезбедување квалитетен и достоин живот за старите лица. Старите лица се изолирани и немаат доволно социјални контакти и вклучување во заедницата. Ова може да се случи поради различни причини, вклучувајќи физичка независност, губење на пријателите, преместување на нова локација или недостиг на пристап до социјални активности и услуги (Doran, D. & Elliott, D, 2014)⁴.

Осаменоста може да предизвика состојба на емотивна изолација и нарушени социјални врски. Предизвикува чувство на празнина, тага, незадоволство, намалена самодоверба кај старите лица и се одразува врз нивното психофизичко здравје.

Развојот на технологијата и комуникациските средства нуди нови можности за надминување на социјалната изолација и осаменост. Дигиталните платформи, социјалните мрежи и видеокомуникацијата може да бидат важен инструмент за одржување врски со блиските и приклучување на старите лица во различни заедници и интересни групи (De Boer, A. H., & Zeydabadi, A, 2018)⁵.

Заштитата на старите лица од социјална изолација и осаменост е од суштинско значење за подобрување на нивниот квалитет на живот. Може да се создаде подобра средина за старите луѓе да се чувствуваат социјално поддржани со спроведување политики и програми кои ги поддржуваат социјалните врски и даваат пристап до социјалните услуги и ресурси, вклучувајќи ги технолошките иновации (Österle, A., & de Jong Gierveld, J, 2018).

Заштитата од социјална изолација и осаменост на сиромашните стари лица во Република Северна Македонија честопати се решава преку различни програми и активности кои ги поддржуваат во заедницата.

⁴ Doran, D., & Elliott, D. (2014). Older people and the right to health: Addressing the challenges of ageism and multiple morbidities. *Health and Human Rights Journal*, 16(1), p.p. 42-52.

⁵ De Boer, A. H., & Zeydabadi, A. (2018). Social security and income in old age: An analysis of the effects of the financial crisis and austerity measures on older people in Europe. *Journal of Aging & Social Policy*, 30(4-5), p.p. 446-465.

Во Република Северна Македонија постојат домови за стари лица кои не можат да се грижат сами за себе. Овие институции обезбедуваа поддршка на старите лица во однос на обавување секојдневни активности и задоволување на потребите на старите лица. Во дневни центри се спроведуваат активности со старите лица. Овие центри обезбедуваат социјална интеграција и мрежа на поддршка за старите лица.

Технолошки иновации: Употребата на технологијата, како што се мобилни апликации, социјални мрежи и видеоповици, може да биде средство за комуникација и социјална интеракција за старите лица, што може да им помогне да ги намалат осаменоста и изолацијата.

Овие програми и мерки играат важна улога во поддршката на старите лица во Република Северна Македонија и во намалувањето на нивната социјална изолација и осаменост. Тие креираат можности за социјална интеракција, поддршка и учество во заедницата, што принесува за подобрување на квалитетот на живот за старите лица.

6.3. Пристап до здравствени заштита и услуги

Подолгиот живот со себе носи можности не само за старите лица и нивните семејства туку и за општествата во целина. Дополнителните години даваат можност старите лица да продолжат и со други активности. Старите лица можат да придонесуваат за нивните семејства или заедници. Сепак обемот на сите тие можности и придонеси зависи од еден главен фактор, а тоа е здравјето. Доказите сугерираат дека процентот на живот во добро здравје остана во поголема мера константен, што значи дека дополнителните години се со лоша здравствена состојба. Старите лица можат да ги искусат овие дополнителни години на живот во добро здравје ако живеат во средина во која се поддржуваат нивните способности и секако да ги прават работите кои им причинуваат задоволство. Ако додадените години се поминат во пад на физичките и менталните капацитети, тогаш импликациите за старите луѓе и за општеството се негативни. Иако некои од варијациите во здравјето кај старите лица се генетски, повеќето се должат на физичката и на социјалната средина на луѓето вклучувајќи ги нивните домови, нивните соседства и заедници, како и нивните лични карактеристики како што се полот, етничката припадност или социо-економскиот статус. Сите овие карактеристики придонесуваат за тоа на каков начин луѓето ќе стареат. Физичката и социјалната средина може директно да влијае на здравјето, преку пречки или пак преку стимулации кои влијаат на можностите, како и на одлуките за добро здравствено

поведение. Одржување здраво однесување во текот на животот, особено балансирана исхрана, редовна физичка активност и неупотребување тутун, сето тоа придонесува за намалување на ризик-факторите од незаразни заболување, како и подобрување на физичките и менталните капацитети, но и одложување на зависност за грижа од друго лице. Според Извештајот на Институт за јавно здравје, во периодот од 2013 до 2023 година учеството на старото население на 65 и повеќе години се зголемило од 13,1 % на 18,1 %. Според последните податоци на Државниот завод за статистика, вкупниот број на население над 65 години во Република Северна Македонија е 315 331 жител, додека бројот на новородени се намалува. Жените имаат тенденција да живеат подолго од мажите и на тој начин го сочинуваат мнозинството постари лица како кај нас така и во светски рамки. Бројот на луѓе на возраст од 65 години или постари во светот се предвидува да се зголеми двојно повеќе, зголемувајќи се од 761 милион во 2021 на 1,6 милијарди во 2050 година. Бројот на луѓе на возраст од 80 години или постари расте уште побрзо. На глобално ниво, бебињата родени во 2022 се очекува да живеат 71,7 години во просек, 25 години подолго од оние родени во 1950. Во 2021 година 1 од 10 луѓе во светот биле на возраст од 65 години и повеќе години. Во 2050 оваа возрастна група се предвидува да опфаќа 1 од 6 луѓе на глобално ниво.

Вообичаени здравствени состојби поврзани со стареење вклучуваат: губење на слухот, катаракта, остеоартритис, хронична опструктивна белодробна болест, дијабетес, деменција и депресија. Кај старите лица карактеристични се појави на посложени здравствени состојби кои вообичаено се нарекуваат геријатриски синдроми. Тие често се последица на повеќе основни фактори и вклучуваат слабости, уринарна инконтиненција, падови, делириуми, чирови од притисок. Како што луѓето стареат, тие имаат поголема веројатност да искушат неколку состојби истовремено. Како што старее населението, побарувачката за сеопфатна здравствена заштита и услуги за социјална поддршка значително се зголемува, особено кај старите лица со состојба на деменција.

Подолгиот живот со себе носи можности не само за постарите лица и нивните семејства туку и за општествата во целина. Дополнителните години даваат можност да се продолжи и со други активности или хоби кое би ја исполнило личноста.

Доказите сугерираат дека процентот на живот во добро здравје остана во поголема мера константен, што значи дека дополнителните години се со лоша здравствена состојба. Луѓето можат да ги искушат овие дополнителни години на живот во добро здравје ако живеат во средина во која се поддржуваат нивните способности и секако да ги прават работите кои им причинуваат задоволство. Ако додадените години

се поминат во пад на физичките и менталните капацитети, тогаш импликациите за постарите луѓе и за општеството се негативни. Старите лица се соочуваат со различни здравствени проблеми, особено хронични болести. Затоа, пристапот до квалитетни здравствени услуги е од големо значење за превенција, дијагностика, лечење и контрола на овие состојби. За да се обезбеди пристапот до здравствени услуги за старите лица, потребни се следните аспекти (Johnson, L., & Smith, A, 2020)⁶. Здравствените установи и услуги треба да бидат достапни во просторна и географска смисла, особено за старите лица кои имаат ограничена мобилност или живеат во рурални подрачја. Лесниот пристап до здравствени центри, лекари и здравствени услуги може да биде од голема помош за старите лица. Обезбедувањето финансиска достапност на здравствени услуги е неопходно за старите лица. Старите лица вклучуваат финансиска поддршка преку користење на паричното право на социјална сигурност за старите лица и имаат здравствено осигурување. Квалитетна медицинска нега и услуги за старите лица е од суштинска важност. Ова вклучува обезбедување компетентно медицинско лекување со современа опрема, како и постојан надзор и контрола за квалитетот на услугите. Старите лица имаат специфични потреби и состојби, кои бараат посебна медицинска нега и услуга. Геријатриски услуги на старите лица се доставуваат од специјализирани тимови за стари лица. Поради зголемените ризици за развој на различни болести и состојби кај старите лица, превентивните мерки и програми треба да се спроведуваат. Ова вклучува редовни прегледи, вакцинации, здравствена едукација и совети за поддршка на општо здравје и благосостојба на старите лица. Пристапот до здравствени услуги и медицинска нега има синергичен ефект врз квалитетот на животот на старите лица. Само со обезбедување пристапна и квалитетна здравствена заштита и социјална поддршка можеме да се осигуриме дека старите лица имаат можност да го одржат своето здравје, да се негуваат и да се чувствуваат вклучени и социјално поддржани (World Health Organization, 2020)⁷.

⁶ Johnson, L., & Smith, A. (2020). Adapting Social Security to the Needs of Older Adults. *Journal of Aging and Social Policy*, 32(3), p.p. 215-230

⁷ World Health Organization. (2020). *Global status report on noncommunicable diseases*. Geneva, Switzerland: WHO Press.

Координирани напори и соработка помеѓу здравствените установи осигуруваат ефикасен и пристапен здравствен систем за старите лица. Инвестирањето во здравствени услуги и програми кои ги задоволуваат потребите на старите лица е инвестиција во здравјето и добробитта на целокупната заедница. Со квалитетни здравствени услуги и медицинска заштита се штитат старите лица од здравствени ризици, им се подобрува квалитетот на живот и се охрабруваат старите лица да бидат активни и задоволни во својот живот.

6.4. Заштита од насилство и злоупотреба

Превенција на злоупотребата на старите лица е задача на сите општествени групи почнувајќи од семејниот круг, заедницата и пошироко државата. Со самиот факт за можна злоупотреба на старите лица, потребно да се спречи тоа, да се препознаат знаците и да се преземат чекори за безбедно интервенирање.

Злоупотребата на старите лица може да биде во повеќе облици од физичка, емоционална, сексуална, финансиска, па дури и во вид на занемарување. Постојат многу активности кои можат да ги преземат постарите лица и другите членови на заедницата за да спречат злоупотреба на старите лица и да се обезбеди сите стари лица да живеат со достоинство и почит. За старите лица, заштитата од злоупотреба и насилство е особено важна. Старите лица кои доживуваат насилство или злоупотреба може да се соочат со сериозни физички, психолошки и емоционални реперкусии кои го загрозуваат нивниот квалитет на живот и ги загрозуваат нивната безбедност и благосостојба. Ова може да се случи во семејниот дом од страна на лица кои се членови на семејството, старатели или други поединци кои имаат блиски односи со старите лица, а од друга страна може да се случи и во рамките на здравствената институција, дом за стари лица додека добивате помош и нега од стручни лица. Системот за социјална заштита на старите лица треба да им овозможи посебна заштита од злоупотреба и насилство. За да се заштитат старите лица од злоупотреба и насилство, превенцијата е клучна. Идентификувањето и спречувањето на насилството и злоупотребата може да се извршат со едукација на старите лица, членовите на нивните семејства, старателите и другите професионалци кои работат со стари лица за различните форми на злоупотреба и насилство. Во заштитата на старите лица главна улога има брзото откривање на насилството и злоупотребата. Воведувањето механизми и постапки за рано откривање, како што се рутинските прегледи и проследувањето на

случаевите на насилство и злоупотреба, може да помогне во идентификацијата на жртвите и превенцијата на повторните случувања (White, C., & Brown, R, 2019, Walker, A, 2018). Старите лица кои се жртви на насилство и злоупотреба треба да имаат пристап до соодветна поддршка и помош. Ова може да вклучува социјални услуги, консултации со специјализирани професионалци, пристап до заштитени места, правни совети и поддршка. Законските механизми и санкции треба да се применуваат против лицата кои ги извршуваат насилството и злоупотребата врз старите лица. Постојана примена на законите и декларирани стандарди за заштита на старите лица може да им помогне на жртвите да добијат правда и заштита, и да ги спречи другите лица да ги изложуваат на насилство и злоупотреба (World Health Organization, 2021)⁸.

7. Социјални услуги за старите лица

Со стареењето на вкупното население на Република Северна Македонија, сè е помал бројот на деца во семејството и одвоеното домување на возрасните деца и нивните остарени родители, се намалува кругот на потенцијалните главни актери во грижата за старите лица. Со намалувањето на семејствата и сè почестите облици на непотполни семејства и вработеноста на жената, се јавува проблем на недостаток на потенцијални даватели на нега на старите членови внатре во семејството со оглед на тоа дека жените традиционално најчесто се даватели на сите облици на неформална грижа. На идните генерации ќе им биде сè потешко да најдат некого кој ќе им пружи непосредна грижа во староста, особено кога станува збор за секојдневната емоционална поддршка, практична помош во домот и пружање најразлични облици на нега. Социјалните услуги кои се обезбедуваат за стари лица во согласност со Законот за социјална заштита („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019) се класифицирани во шест групи:

1. Услугите за информирање и упатување опфаќаат информирање на старото лице за правата од социјална заштита и расположливите социјални услуги. Стручното лице од центарот за социјална работа по првична процена на потребите на старото лице дава потребни информации и упатување ако има потреба до други институции или лиценцирани даватели на услуги со цел задоволување на индивидуалните потреби на

⁸ World Health Organization. (2021). Integrated Care for Older People: Guidelines on Community-Level Interventions to Manage Declines in Intrinsic Capacity. Geneva: World Health Organization.

старото лице и со цел непречен пристап до правата и услугите во согласност со индивидуалните потреби на старото лице и позитивните законски прописи. Процената може да се дефинира како процес на разбирање на индивидуалните карактеристики на старото лице, вклучувајќи ја неговата личност, јаките страни и проблеми (Žegarac N., 2015). Се врши дефинирање на видот на помошта и поддршката кои се потребни и соодветни за надминување на проблемите и задоволување на потребите на старото лице. Се земаат предвид ранливоста на старото лице, ризичните фактори, заштитните фактори, силните страни на старото лице и резилентноста (отпорноста) на старото лице и неговото семејство. Се користат повеќе видови техники и вештини како што се интервјуа со старото лице, набљудување, преглед на документација, која ја има старото лице, информации што подоцна се анализираат и синтетизираат за корисникот и неговата околина. Стручното лице формулира заклучоци за состојбата и потребите за поддршка на старото лице (Jordan C., Franklin C., 2003).

2. Услугите за стручна помош и поддршка на старото лице опфаќаат помош и поддршка за надминување на индивидуални и семејни проблеми преку проценка, планирање, интервенции, мониторинг и евалуација на состојбата по завршување на интервенциите, со цел зајакнување на старото лице и обезбедување и одржување на добросостојбата и неговото функционирање во неговата животна средина.

3. Услугата советување се спроведува со цел да се превенираат и надминат последиците од социјални проблеми на старото лице и неговото семејство. Советувањата се користат за укажување на вистинските интереси на постарите членови на семејството кога можеби е во нивни интерес да се реализираат сместување во домови за стари лица или користење други услуги. Се работи на одржување семејни односи и семејно обединување.

4. Услугите во домот се услуги за обезбедување помош и нега во домот на старото лице со привремено или трајно намалени функционални капацитети, со цел овозможување на старото лице да продолжи да живее во сопствениот дом и превенција на потребата од вонсемејна заштита, и тоа: помош и нега во домот и лична асистенција. Со услугата помош и нега во домот, се обезбедува помош во вршење основни и инструментални активности од секојдневниот живот до 80 часа месечно, за стари лица со намалени функционални капацитети кои сами не можат да се грижат за себе, за да продолжи да живее во сопствениот дом и да води независен живот во заедницата. Услугата се обезбедува на старо лице на кое помошта во домот не можат да ја обезбедат неговиот брачен другар, децата, поради заснован работен однос, нарушена здравствена

состојба или старост.

5. Услугите во заедницата опфаќаат услуги на дневен и привремен престој, одмена на семејна грижа со цел овозможување на старото лице да продолжи да живее во сопствениот дом, односно заедницата и превенција на потребата од вонсемејна заштита.

Услугата за дневен престој опфаќа дневно згрижување, индивидуални активности за стекнување животни и работни вештини, социјални, културни и рекреативни активности, едукација и социјална поддршка на старите лица. Во рамките на оваа група на услуги, локалните самоуправи можат да обезбедат и други услуги кои исто така имаат за цел да му помогнат на старото лице да остане во семејството и во непосредната природна околина и да е интегрирано во средината.

Со услугата за привремен престој се обезбедува заштита и стручна помош на стари лица кои се наоѓаат во кризна состојба заради надминување на состојбата и нивна социјална интеграција. Корисници на услугата се стари лица жртва на семејно насилство и бездомници. Услугата се обезбедува во времетраење до три месеци, со можност за продолжување уште за три месеци, а во исклучителни случаи кога состојбата не е надмината до една година. Реформите во системот на социјална заштита кои се остваруваат со новиот Закон за социјална заштита („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/19) се утврдување и потреба за услугата за одмена на семејна грижа за членовите на семејствата кои се грижат за старото лице кое не може самостојно да ги врши основните и инструменталните активности во секојдневниот живот. Услугата за одмена на семејна грижа обезбедува краткотрајно згрижување на старите лица зависни од членови на семејството заради одмена, одмор и задоволување на лични и професионални потреби на членовите на семејството кои се грижат за старото лице. Услугата може да се обезбеди и во домот на старото лице во времетраење до 15 дена во една календарска година со трошоци надоместени од Центарот за социјална работа.

6. Услугите на вонсемејна заштита, во согласност со член 86 од Законот за социјалната заштита („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019), се услуги од: сместување, помош и поддршка од стручни лица, згрижување, исхрана, облека, здравствена заштита и други услуги во зависност од видот на корисниците и се наменети за оние стари лица кои немаат услови за живеење во сопственото семејство или од други причини им е потребна вонсемејна заштита. Сместувањето во установа, како една од услугите за вонсемејна заштита, во согласност

со член 94 опфаќа „Згрижување, 24-часовна помош и поддршка од стручни лица, исхрана, облека и обезбедување здравствена заштита, во зависност од утврдените потреби на корисникот“.

Во член 117 од Законот за социјалната заштита („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019) како установи за вонсемејна социјална заштита од значење за старите лица се препознаваат резиденцијален дом и дом за помош и нега, што прави еден вид категоризација на установите за социјална заштита на стари лица, како установи за сместување здрави и витални стари лица и дом за помош и нега, наменет за сместување лица на кои им е потребна дополнителна помош или нега или како што вели самиот Закон, покрај основната и специјализирана стручна помош. Членот 118 ова го објаснува со тоа што установа за вонсемејна социјална заштита може да дава социјално здравствени услуги во посебна организациска единица, чие работење се уредува со протокол за соработка помеѓу Министерството за социјална политика, демографија и млади и Министерството за здравство. Се очекува зголемување на здравствените услуги во социјалните установи за вонсемејна заштита на стари лица.

Услугите за вонсемејна заштита обезбедуваат сместување во установа за основна заштита, згрижување, 24-часовна помош и поддршка од стручни лица, исхрана, облека и обезбедување здравствена заштита, во зависност од утврдените потреби на старото лице, кое нема услови за живеење во своето семејство или од други причини му е потребна вонсемејна заштита. Услугата за сместување, во согласност со член 97, се обезбедува на изнемоштено старо лице, хронично болно лице, терминално болно лице и друго лице во потреба од континуирана помош и нега, освен основната заштита од член 94, опфаќа и специјализирана стручна помош и социјална поддршка на неговото семејство.

Се истакнува неопходноста на користење мултидисциплинарен или мултисекторски пристап, во насока на обезбедување индивидуализирани услуги приспособени кон потребите на старите лица. Констатирана е потреба за реформиран систем на социјалната заштита, посебно се истакнува во член 108, каде се вели дека: „Во зависност од потребите на корисникот, услугите од социјална заштита можат да се даваат истовремено и комбинирани со услугите кои ги даваат образовните, здравствените и другите установи, за што се склучува протокол за меѓусекторска соработка помеѓу надлежните министерства и/или установите.“

Во Законот за социјална заштита („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/19) член 117 како установи за вонсемејна социјална заштита од

значење за старите лица се препознаваат резиденцијален дом и дом за помош и нега, што прави еден вид категоризација на установите за социјална заштита на стари лица, како установи за сместување здрави и витални стари лица и дом за помош и нега, наменет за сместување стари лица на кои им е потребна дополнителна помош или нега или како што самиот закон истакнува дека, покрај основната, се обезбедува и специјализирана стручна помош.

Сместувањето стари лица во згрижувачки семејства се смета за соодветен облик на заштита на стари лица бидејќи се овозможува живеење на старите лица во услови најблиски на семејното опкружување. Овој облик на заштита на стари лица уште не се применува во Република Северна Македонија и потребно е негово активирање.

8. Паричното право на социјалната сигурност за старите лица

Системот за социјална помош во Република Северна Македонија не е универзален, бидејќи ги гарантира минималните ресурси за специфични подгрупи од населението, како што се невработените лица, лицата со пречки во развојот итн. До неодамна, овој систем беше фрагментиран, односно се состоеше од многу видови програми, наместо од една сеопфатна програма. Имаше вкупно 18 одделни шеми на надоместоци, кои се дефинирани со законите како „права“ и два социјални програми. Од нив, 13 се социјални надоместоци, а пет се надоместоци за детски додатоци.

Главната програма беше социјалната парична помош, а другите програми вклучуваат: постојана парична помош, парична помош за деца без родители, детски додатоци, надомест за помош и нега од друго лице, еднократна парична помош.

Во март 2019 година, Владата на Република Северна Македонија предложи Закон за социјална сигурност на старите лица со кој се предвидува лицата кои не остваруваат право на пензија и кои се материјално необезбедени, а коишто навршиле 65 години старост, да може да се стекнат со право на парична помош, наречена социјална сигурност за стари. Дел од системот за социјална заштита станува и т.н. „социјална пензија“, со која се предвидува материјално обезбедување на лица кои немаат приходи по кој било основ и кои се материјално необезбедени (што во генерална смисла значи дека немаат имот од кој може да се издржуваат). Оттука, иако се користи терминот „пензија“, всушност станува збор за социјална мерка која спаѓа во системот на социјална помош, а не во пензискиот систем. Сепак, терминот „пензија“ создава конфузија кај граѓаните и изедначување со постојаните пензии кои се

стекнуваат со уплата на придонеси, што може да влијае на бихевиористичките реакции.

Во мај 2019 година, Владата на Република Северна Македонија донесе Закон за социјална сигурност на старите лица („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019) со кој лицата кои навршиле 65-годишна старост и се материјално необезбедени остваруваат право на социјална сигурност. Социјалната сигурност за старите лица се обезбедува во согласност со начелата на социјална праведност, хуманост и солидарност. Правото може да го оствари и брачен другар или лице со кое живее во вонбрачна заедница, но правото го остварува само едно од лицата во согласност со Законот за социјална сигурност на старите („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019).

Паричното право на социјална сигурност за старите лица вклучува политики и програми кои имаат за цел да ги поддржат и заштитат интересите и потребите на старите лица. Овие политики и програми се насочени кон обезбедување финансиска стабилност, заштита од ризици, пристап до здравствени и социјални услуги, како и поддршка во социјалната инклузија на старите лица.

Со правото на социјална сигурност за стари лица се предвидува материјално обезбедување на лица кои немаат приходи по кој било основ и кои се материјално необезбедени (што во генерална смисла значи дека немаат имот од кој може да се издржуваат). Дополнителен услов за остварување на ова право е и сопружникот или лицето со кое потенцијалниот примател живее во вонбрачна заедница да не остварува приходи по која било основа и да е материјално необезбедено.

. Како имот и имотни права од кои подносителот, неговиот брачен другар или лице со кое живее во вонбрачна заедница може да се издржуваат се смета:

- семејна куќа или стан во која не живеат или не ја користат за живеење;
- стан или куќа во градба;
- деловен простор;
- регистрирано моторно возило (патничко моторно возило, мотор над 50 см³, комбе, автобус, камион, комбајн и трактор);
- градежно земјиште, освен земјиштето на кое се наоѓа објектот каде корисникот живее;
- обработливо земјоделско земјиште во сопственост или под закуп, во сопственост на Република Северна Македонија со договор за користење на земјоделско земјиште на плодуюживање, со површина поголема од 7 000 м²,

во IV и V катастарска класа се засметува со 40 % од фактичката површина, а земјиштето, распоредено во VI, VII или VIII катастарска класа се засметува со 20 % од фактичката површина;

- заштеди/штеден влог во вредност над 70 000,00 денари и хартии од вредност.

По исклучок регистрирано патничко возило не се смета за имот, доколку и во случај кога нема пораст на трошоците на живот за претходната година не се врши усогласување на висината на паричниот додаток заради покривање на дел од трошоците за потрошувачка на енергенси во домаќинството.

Остварување и користење на правото на социјална сигурност за старите лица, како приход не се смета:

1. надоместок за помош и нега од друго лице;
2. надоместок заради попреченост;
3. додаток за домување;
4. еднократна парична помош;
5. паричен надоместок за трошоците за сместување на лицето згрижувачко семејство и надоместок за згрижување;
6. донации, во согласност со Законот за донации;
7. финансиска помош која се користи за лекување во земјата или во странство за корисникот, неговиот брачен другар или лице со кое живее во вонбрачна заедница врз основа на одлука на Фондот за здравствено осигурување на Република Северна Македонија;
8. пријавени или остварените нето-приходи на сите членови на домаќинството, во вкупна висина до 30 000 денари во последните 12 месеци (Правилник за начинот на утврдување на состојбата и видот на приходите, имотот и имотните права на подносителот и неговиот брачен другар или лице со кое живее во вонбрачната заедница, образецот на барањето и потребната документација за остварување на правото на социјална сигурност за старите лица, „Службен весник на РСМ“ бр. 109/2019, член 3).

Во Република Северна Македонија старите лица кои се материјално необезбедени и немаат работен стаж од најмалку 15 години со Закон за социјална сигурност на стари лица („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019), како и Правилникот за начинот на утврдување на состојбата и видот на приходите, имотот и имотните права на подносителот и неговиот брачен другар или лице со кое живее во вонбрачна заедница, образецот на барањето и потребната

документација за остварување на правото на социјална сигурност за старите лица („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 109/19, 188/19 и 192/20) регулирано е остварување на парично право на социјална сигурност за старите лица. Определени се условите и постапката за остварување на парично правото на социјална сигурност за старите лица. Исто така во овој Закон се спомнува дека ако подносителот на барањето за остварување на правото има брачен другар или лице со кое живее во вонбрачна заедница со навршени 65 години возраст, правото го остварува само едно од лицата. За да се оствари правото на социјална сигурност за старите лица, старото лице треба да има државјанство на Република Северна Македонија, да има постојано место на живеење во Република Северна Македонија во последните 15 години пред поднесување на барањето, да нема во сопственост имот и имотни права од кои може да се издржува и да не е корисник на пензија од Република Северна Македонија или друг вид на исплата по основ на старост, инвалидност или стекната пензија од друга држава и да не остварило приходи по сите основи во последните три месеци пред поднесување на барањето⁹.

Ако подносителот на барањето за остварување на правото има брачен другар или лице со кое живее во вонбрачна заедница со навршени 65 години возраст, правото го остварува само едно од лица. Месечниот износ на правото на социјална сигурност за старите лица се усогласува со порастот на трошоците на живот за претходната година, објавени од Државниот завод за статистика во јануари во тековната година. Во случај кога нема пораст на трошоците на живот за претходната година, не се врши усогласување на висината на правото на социјална сигурност за старите лица.

Старо лице корисник на социјална сигурност за старите користи и паричен додаток заради покривање на дел од трошоците за потрошувачка на енергенси во домаќинството, кој за месеците од октомври до март во изнесува 1 000 денари месечно во 2019 година, усогласено со порастот на трошоците на живот за претходната година, објавени од Државниот завод за статистика, во јануари за тековната година.

Барањето се поднесува во Центарот за социјална работа кој е надлежен според живеалиштето или престојувалиштето на корисникот.

Старото лице кое е материјално необезбедени со навршени 65 години треба да:

1. има државјанство на Република Северна Македонија;
2. има постојано место на живеење во Република Северна Македонија во

⁹ „Службен весник на РСМ“ бр. 109 од 28.5.2019 година.

- последните 15 години пред поднесување на барањето;
3. нема во сопственост имот и имотни права од кои може да се издржува;
 4. не е корисник на пензија од Република Северна Македонија или вид на исплата по основ на старост, инвалидност од друга држава и
 5. не остварило приходи по сите основи во последните три месеци пред поднесување на барањето.

Потребна документација е:

1. Важечка лична карта на граѓанинот на Република Северна Македонија, лична карта за постојан престој на странец, лична карта за признат бегалец или лична карта за лице под супсидијарна заштита, која се доставува само на увид за докажување на идентитетот и државјанството;
2. Извод од матичната книга на родените;
3. Извод од матичната книга на венчаните;
4. Извод од матичната книга на умрените;
5. Пресуда за развод на брак;
6. Уверение за остварени годишни приходи;
7. Имотен лист;
8. Потврда дека не поседува имот;
9. Потврда за остварени приходи од плата во Република Северна Македонија или странство;
10. Потврда дека не е корисник на пензија остварена во Република Северна Македонија или странство;
11. Потврда за поседување регистрирано моторно возило (патничко моторно возило, мотор над 50 см³, комбе, автобус, камион, комбајн и трактор);
12. Договор за давање на плодоуживање на земјоделско земјиште во сопственост на Република Северна Македонија.
13. Потврда од банка за штеден влог;
14. Потврда за хартии од вредност од Централен депозитар за хартии од вредност;
15. Потврда за исплата на воена инвалиднина;
16. Потврда за исплата на цивилна инвалиднина; и
17. Потврда за постојано место на живеење во Република Северна Македонија во последните 15 години при поднесување на барањето.

Исто така, значаен услов за стекнување со правото е брачните другари да не

поседуваат моторно возило.

Со остварување на правото на социјална сигурност на старите лица, лицето има право и на здравствена заштита ако не е осигурано по ниту еден основ. Износот кој го добива старото лице кое се стекнува со користење парично право на социјална сигурност моментално изнесува 7 214 денари месечно, плус дополнителни 1 316 денари за покривање трошоци за енергија во текот на шест месеци од годината.

Старото лице да оствари право на социјална сигурност потребно е да има државјанство на Република Северна Македонија; има постојано место на живеење во Република Северна Македонија во последните 15 години пред поднесување на барањето; да нема во сопственост имот и имотни права од кои може да се издржува; да не е корисник на пензија од Република Северна Македонија или вид на исплата по основ на старост, инвалидност или доживување од друга држава и не остварило приходи по сите основи во последните три месеци пред поднесување на барањето.

Право на социјална сигурност за старите лица не може да оствари лице кое со решение на центарот за социјална работа е сместено подолго од 30 дена во установа за вон-семејна социјална заштита, здравствена или друга установа. Висината на месечниот износ на правото на социјална сигурност за старите лица се усогласува со порастот на трошоците на живот за претходната година, објавени од Државниот завод за статистика во јануари во тековната година. Во случај кога нема пораст на трошоците на живот за претходната година, не се врши усогласување на висината на правото на социјална сигурност за старите лица. На корисникот на правото на социјална сигурност за старите лица му се обезбедува право на здравствена заштита само доколку не може да се стекне со осигурување по друга основа.

Очекуваните резултати на проектот се: збогатување на културно-забавниот живот на старите лица и подобрување на квалитетот на животот.

Со остварувањето право на социјална сигурност за старите лица е подобрена:

- финансиска состојба на стари лица;
- здравствена состојба;
- интеграција во средината;
- социјална поддршка.

Кога зборуваме за социо-економски фактори, пред сè мислиме на приходите и достапноста на материјалните добра, а со истражувањето на влијанието на право на социјална сигурност врз квалитетот на животот на старите лица особено на нивната општа благосостојба (среќа, задоволство од животот) и материјалниот квалитет на живот (задоволство од животниот стандард, достапност на стоки и услуги, субјективна сиромаштија). Многу научни истражувања укажуваат дека образованието и економско и социјално стабилноста на старите лица го зголемуваат квалитетот на нивниот живот.

Паричното право на социјална сигурност за старите лица има посебно значење за старите лица. Со демографските промени и како што општеството старее така и социјалните предизвици со кои се соочуваат старите лица се зголемуваат. Во овој контекст е согледано значењето на паричното право на социјална сигурност за старите лица во поглед на подобрување на социјална интеграција и благосостојба на старите лица. Паричното право на социјална сигурност за старите лица кое го обезбедува државата претставува основен механизам за намалување на ризикот од сиромаштија и социјална исклученост на старите лица, овозможувајќи им на старите лица да живеат на достоинствен начин, создавајќи чувство на материјална безбедност. Правото на социјалната сигурност има големо влијание врз квалитетот на животот и благосостојбата на старите лица во поглед на обезбедување достоинствен живот. Паричното право претставува заштита од финансиски ризици и социјална изолација, што е од клучно значење за старите лица кои се наоѓаат во периодот на животот кога се соочуваат со многубројни предизвици.

Еден од најголемите предизвици за старите лица е финансиската стабилност. Во време кога старото лице не може да обавува физичка работа особено ако живее во рурална средина, нема постојани финансиски средства за задоволување на основни потреби, како што се храна, домување и медицинска нега, старото лице е загрозено. Старите лица треба да имаат достоинствен живот и да се ослободат од зависноста од други луѓе за својата финансиска положба.

Приспособувањето на паричното право на социјална сигурност за старите лица кон потребите на старите лица претставува значаен аспект во обезбедувањето достоинствен и квалитетен живот во третата животна доба. Старите лица се соочуваат со различни предизвици и потреби, вклучувајќи финансиска нестабилност, недоволна социјална поддршка, несоодветен пристап до здравствени услуги.

Поради природата на стареењето, старите лица се изложени на поголем број ризици. Старите лица треба активно да се вклучат во превенцијата на ризици.

Осигурувањето пристап до редовни здравствени прегледи, програмите за здравствена заштита, промовирањето здрав живот стануваат неизбежни. Исто така, важно е да се истакне значењето на интегрирањето на алтернативни здравствени модели, како што се алатките за е-здравје, за подобрување на застапеноста на здравствени услуги (Quadagno, J, 2019).

Во рамките на финансиската поддршка, промените на системот на социјална заштита имаат голема улога. Анализата на постојниот систем и процесот за доделување на социјална сигурност на старите лица овозможува идентификација на нееднаквостите. Промени во критериумите и механизмите за доделување социјална сигурност за стари лица треба да се спроведат за да се осигури социјална праведност во нивната дистрибуција. Од особена важност е воведувањето механизми за редовно приспособување на социјална сигурност на старите во согласност со инфлацијата и промените на животните трошоци, што во Република Северна Македонија законски е регулирано. Промените и во пензискиот системот на треба да одговараат на продолжениот животен век на старите лица и да се размисли за зголемување на старосната пензиска возраст. Дополнително, треба да се промовираат форми на доброволно штедење и инвестиции во пензиски фондови за поддршка на финансиската сигурност на старите лица (Barr, 2005).

Приспособувањето на условите за пристап до правото на социјална сигурност за старите лица и додатоци е важно. Треба да се прегледаат и променат условите и критериумите за пристап до социјални парична помош и надомест за загубена работна способност. Ова може да вклучува промени во критериумите за квалификација, флексибилност во пристапот за старите лица со индивидуални потреби и поддршка за стари лица кои живеат во рурални или маргинализирани подрачја. Главниот фокус треба да биде обезбедување социјална вклученост и заштита на старите лица, намалување на нееднаквоста и поддршка за најзагрозените групи (European Commission, 2012). За да се подобрат ефикасноста и пристапноста на парично право на социјална сигурност за старите лица, електронските системи за пријавување и обработка се неопходни. Овие системи би олесниле процеси на апликација, следење на статусот на барањето и обработка на нови податоци. Исто така, би осигуриле поедноставено и брзо комуницирање на информации меѓу институциите и корисниците. Исто така, значајна компонента во приспособувањето на паричното право на социјална сигурност за старите лица е борбата против социјалната изолација и осаменоста кај старите лица. Програми и услуги за социјална интеграција треба да

бидат воведени и стимулирани. Ова може да вклучува активности и мрежи за дружење, пристап до културни и рекреативни активности, волонтирање и менторство (Palmore, E. B, 2015). Потребно е креирањето подобра околина и услови за старите лица да бидат дел од заедницата и да се чувствуваат сигурни и вклучени и прифатени во средината во која живеат. Приспособувањето на паричното право на социјална сигурност за старите лица кон потребите на старите лица бара иновации и приспособувања. Од усовршување на здравствените програми и финансиските модели, преку промени во концепциите за заслуженост и вклучување на е-технологии. Сите овие пристапи се суштински за изградба на систем на социјална заштита кој ги задоволува потребите на општество кое старее. Присутноста на динамични и иновативни програма за парично право на социјална сигурност за старите лица не само што ќе ги поддржи старите лица туку и ќе го обликува аспектот на стареење во општеството како позитивен и активен период. Програми за инклузија што промовираат учество на старите лица во различни сегменти на општеството се клучни. Ова вклучува активности каде што старите лица можат да споделуваат свои искуства и вештини со поновите поколенија. Меѓугенерациските програми не само што ги обогатуваат младите туку и овозможуваат старите лица да се чувствуваат релевантни и поврзани со социјалните и културните тенденции. Активното вклучување во општеството може да биде значаен дел на животот на старите лица. Програмите што ги поттикнуваат и обезбедуваат погодности за старите лица можат да им овозможат да продолжат да придонесуваат во заедницата, создавајќи прилики за социјални контакти и лично задоволство.

Исто така, парично право на социјална сигурност за старите лица треба да биде поддржано од стручни истражувања и анализи. Редовните проучувања за потребите, предизвиците и задоволството на старите лица од паричното право на социјална сигурност за стари лица ќе овозможат флексибилност и приспособливост. Соработката со невладините организации и заедницата може да ја зголеми ефикасноста на паричното право на социјална сигурност за старите лица. Овие партнерства не само што обезбедуваат дополнителни ресурси туку и ја засилуваат поддршката за старите лица преку различни иновативни проекти, вклучување доброволци и подигнување на свеста во заедницата за значењето на паричното право на социјална сигурност за старите лица. Одржливоста на паричното право на социјална сигурност за старите лица е есенцијална во светло на демографските и економските промени. Долгорочното планирање и адаптирање на системот на социјална заштита со соодветни реформи може да гарантира дека ќе се задржат неговата ефикасност и приспособливост во

иднина. Исто така, една од поважните работи е спроведување систематска анализа на потребите на старите лица преку консултации со старите лица, нивните семејства и стручњаци во областа на геронтологијата.

Со развивањето и признавањето на значењето на социјалната мрежа за поддршка на старите лица во која се вклучува: здравствениот систем, социјалните заштита, локалната заедницата и семејствата, се создаваат флексибилни модели на социјална поддршка кои ќе ги задоволат индивидуалните потреби на старите лица.

Многу е важно да се направи интеграција на здравствените и социјалните услуги обезбедувајќи целосна поддршка на старите лица. Ова може да вклучува мерки за подобрување на пристапот до здравствени услуги и нивна координација со социјалните програми. Свеста за стареењето и обезбедено образование, развивање програми за образование за стареењето кај различните заедници и во широките слоеви на општеството може да помогне во подигнување на свеста за потребите и предизвиците со кои старите лица се соочуваат. Се забележува потреба од создавање услови за живот приспособени на нивните способности и подобрување и зголемувањето на помошни мерки, разработка на мерки што ќе ги заштитат старите лица од економски ризици. Треба да се постигне усовршување на системите за пријавување и одјавување, што вклучува подобрување на социјалните и здравствените услуги и координирана работа на релевантни институции кои работат со стари лица.

Приспособувањето на паричното право на социјална сигурност за стари лица кон потребите на старите лица во Република Северна Македонија е есенцијално за обезбедување добробит и социјална инклузија на оваа популација. Во рамките на државата, постојат многу предизвици за подобрување на паричното право на социјална сигурност за старите лица со цел да се одговори на потребите и предизвиците пред старите лица. Еден од главните предизвици е да се обезбеди финансиска стабилност на системи. Промените во демографската структура, како што е зголемениот број на старите лица во однос на работоспособното население, предизвикуваат зголемен притисок врз пензиските системи. За да се осигури долгорочна финансиска одржливост, потребни се реформи во социјалните системи и доделувањето на пензии, но и системот на социјална заштита каде се потребни реформи. Важно е да се обезбеди пристап до квалитетни социјални и здравствени услуги за старите лица. Ова вклучува подобрување на здравствениот систем и инвестирање во инфраструктура, образование и обука на здравствени работници, како и промоција на здрави начини на живеење и превенција на болести.

Есенцијално е да се создадат услови за активно стареење и социјална интеграција на старите лица. Ова вклучува развој на програми за образование и обука, како и создавање можност за учество во заеднички активности и заеднички програми за рекреација и култура. Приспособувањето на парично право на социјална сигурност за старите лица кон потребите на старите лица во Република Северна Македонија претставува комплексен процес кој бара соработка и ангажираност на различни институции и заинтересирани страни. Само преку соработка и интегрирани пристапи може да се обезбеди добробит и социјална инклузија за старите лица во државата и нивната добробит. Процесот на подобрување на здравјето на старите лица во Република Северна Македонија може да започне со разработување и имплементација на законска регулатива кој гарантира ефикасна и пристапна здравствена заштита за сите граѓани. Ова вклучува промени во системот на здравствено осигурување и пристапот до здравствени услуги. За стари болни и изнемоштени лица во зависност од нивната здравствена состојба следува и право на помош и нега од друго лице, а за лицата кои имаат најтешка попреченост (телесна, интелектуална, потполно слепо или глуво лице) следува и право на попреченост кое се исплаќа како паричен месечен надоместок. Законската и подзаконската рамка разработуваат промоција на здрав животен стил на старите лица. Ова вклучува финансиски стимулатори, програми и кампањи за подигање на свеста за важноста на физичката активност и здравата исхрана. Законските мерки може да бидат воведени за обезбедување безбедни и пристапни простори за рекреација во заедниците. Процесот на подобрување на квалитетот на живот може да вклучи примена на законска рамка за создавање и поддршка на здравствени програми и иницијативи. Ова може да вклучува редовни медицински прегледи, превентивни програми и образовни активности за старите лица (European Commission, 2020)¹⁰.

Со законот и правилници може да се разработат и поттикнат јавно-приватно партнерства во областа на здравството. Ова би овозможило иновации и подобрување на квалитетот на медицинските услуги. Со механизмите за мониторинг и евалуација на ефикасноста и придонесот на здравствениот систем се работи на подобрување на здравјето на старите лица. Евидентно е дека демографските промени и зголемениот број на старите лица во популацијата предизвикуваат потреба за адаптирање и унапредување на системите на социјална заштита.

¹⁰ European Commission. (2020). State of Health in the EU: Country Health Profile 2019 - North Macedonia. European Commission.

Дополнителните заштитни мерки со воведување на парично право на социјална сигурност за старите лица вклучуваат зголемување на социјалните додатоци, обезбедување социјални услуги и програми специфично насочени кон потребите на старите лица, како и финансиска поддршка за здравствени и медицински услуги.

Промовирање на активно стареење – програмите за активно стареење ги поттикнуваат старите лица да останат активни и ангажирани во заедницата. Ова вклучува организирање рекреативни и образовни активности, и поддршка за вклучување на старите лица во општествени и заеднички иницијативи. Заштита на правата на старите лица – законските и правни механизми се важен дел од политиките и програмите за подобрување на парично право на социјална сигурност за старите лица. Ова вклучува превенција и борба против дискриминацијата, противречностите во законите и политиките, и обезбедување правна заштита за старите лица кои се жртви на насилство и злоупотреба.

Неопходна е интерсекторска соработка и партнерства меѓу различните учесници и институции за успешно имплементирање на политики и програми за подобрување на квалитет на живот на старите лица, со вклучување на владините институции, невладините организации, здравствените установи, образовните институции и заедницата (OECD, 2018).

9. Ефектите од користењето парично право на социјална сигурност за старите лица

На благосостојбата на старото лице влијаат еколошки, социјални и економски фактори на ниво на поединец, семејство и заедница, а уникатните околности и искуства на секоја личност придонесуваат за нивната благосостојба. Благосостојбата е повеќедимензионална, опфаќајќи аспекти од животот, вклучувајќи домување, приходи, здравје, знаење и вештини, социјални врски и безбедност. Анализите покажуваат дека социјалните односи и поврзаноста се позитивно поврзани со субјективната благосостојба, што се мери со самото задоволство од животот.

Кога зборуваме за социо-економски фактори, пред сè мислиме на приходите и достапноста на материјалните добра, а со истражувањето на влијанието на право на социјална сигурност врз квалитетот на животот на старите лица особено на нивната општа благосостојба (среќа, задоволство од животот) и материјалниот квалитет на

живот (задоволство од животниот стандард, достапност на стоки и услуги, субјективна сиромаштија). Многу научни истражувања укажуваат дека образованието и економската и социјалната стабилност на старите лица го зголемуваат квалитетот на нивниот живот. Анализите покажуваат дека и други фактори играат важна улога за подобро задоволство од животот, менталното здравје кое има поголемо влијание врз задоволството од животот отколку физичкото.

Сиромаштијата и социјалната нееднаквост се големи предизвици со кои се соочуваат старите лица, особено оние кои се без приходи, и оние кои немаат право на пензија. Значаен економски ефект на старите лица од паричното право на социјална сигурност за старите лица има особено влијание во однос на намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост (Smith, J., & Davis, K, 2017)¹¹.

Старите лица кои не биле во можност да обезбедат финансиски средства немаат пристап до здравствените услуги кои им се потребни без поддршка на системот на социјалната заштита. Системот на социјална заштита е дизајниран да обезбеди помош на старите лица, осигурувајќи на секое старо лице да има пристап до задоволување на основните потреби како што се храна, засолниште, здравствена заштита и финансиска сигурност. Социјалната заштита има за цел да го подобри квалитетот на животот за сите членови на општеството, особено за оние кои се најранливи поради економските тешкотии или социјалните пречки. Најголемо влијание врз чувството на сигурност и квалитетот на живеење кај старите лица имаат два фактора: домот и средината во која живеат бидејќи тие поминуваат повеќе време во своите домови отколку другите возрастни групи. Животната средина како социјален елемент во живеењето, познанствата во улицата и населбата, навиките, секојдневни движења и слично имаат особено значајна улога за чувството на сигурност на старите лица.

Според Законот за домување („Службен весник на Република Македонија“ бр. 99/2009), право за доделување непрофитен стан под закуп (станбена единица која ги задоволува минимум стандардите за соодветно домување) имаат лица во социјален ризик. Тоа се семејства со ниски приходи, стари лица и други категории на лица во социјален ризик, државјани на Република Северна Македонија станбено необезбедени.

Законот за домување¹² го регулира делот на непрофитно домување. Според овој Закон, правата поврзани со непрофитното домување вклучуваат закупнини, купување или субвенции за домување.

¹¹ Smith, J., & Davis, K. (2017). Economic Security in an Aging Population. *The Gerontologist*, 57, p.p. 87-197.

¹² „Службен весник на Република Македонија“ бр. 99/09, 57/10, 36/11, 54/11 и 13/12.

На луѓето во социјален ризик им се дава приоритет за непрофитно домување. Во член 91 се вели „Право на непрофитен стан под закуп во сопственост на државата, општината, градот Скопје или непрофитна станбена организација, имаат државјани на Република Северна Македонија кои се станбено необезбедени“, а првенство на доделување на непрофитен стан под закуп имаат лица во социјален ризик кои во подрачјето на единиците на локалната самоуправа се процентуално најзастапени, како што се семејства со ниски приходи, млади лица кои посебно се истакнуваат во одделни области, млади брачни парови, самохрани родители, пензионери над 60 години возраст кои немаат стан во сопственост и други категории на лица во социјален ризик. Според повиците за доделување на ваквите станови (популарно наречени социјални станови) нивни корисници може да бидат следните категории на граѓани кои се станбено необезбедени. Старите лица имаат право на субвенционирана закупнина или сместување во единица за престој наменета за привремено решавање на станбените потреби, според прописите за социјална заштита. Висината на одобрената субвенција на закупнина за стан се одобрува со решение на меснонадлежниот центарот за социјална работа, а се надоместува од Министерството за социјална политика, демографија и млади во согласност со годишната програма што ја донесува Владата на Република Северна Македонија. Средствата за субвенционирана закупнина се обезбедуваат од Буџетот на Република Северна Македонија. Станбените објекти се наменети за времено сместување на стари лица во социјален ризик, во согласност со прописите за социјална заштита.

Примарен ефект на паричното право на социјална сигурност за старите лица е *намалувањето на сиромаштија*. Се помага во намалувањето на зависност на старите лица од други, како и во подобрување на нивната животна средина и квалитет на живот. Освен намалувањето на сиромаштијата, остварувањето право на социјалната сигурност има важна улога и во намалувањето на социјалната ранливост. Програмите и мерките за социјална заштита за старите лица кои се сиромашни или се со намален пристап до ресурси треба да имаат можност за квалитетна поддршка и нега како и оние со повисоки приходи. Ова придонесува за давање шанси и можности на старите лица и намалување на социјалната нееднаквост (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2018).

Приспособувањето на паричното право на социјална сигурност за старите лица кон потребите на старите лица претставува инвестиција од државата во целост. Исто така, кога старите лица имаат финансиска стабилност и достоин живот, тоа им овозможува да имаат економска потрошувачка моќ и да бидат учесници во економските и социјалните процеси. Ова може да доведе до стимулирање на економскиот раст и намалување на општата социјална нееднаквост (European Commission, 2020).

Политиката и програмите за приспособување на право на социјалната сигурност кон потребите на старите лица се насочени кон поддршка на финансиската стабилност, намалување на сиромаштијата и социјалната нееднаквост. Преку обезбедување на достоин живот и финансиска поддршка за старите лица, се промовираат инклузивниот развој и праведниот пристап до ресурси и можностите за сите стари лица, независно од нивната економска состојба и социјално потекло. Остварувањето на паричното право на социјална сигурност за старите лица ги подобрува условите на живот на старите лица, *обезбедувајќи им стабилни услуги*. Ова им овозможува на старите лица да уживаат во повисок животен стандард. Правото на социјалната сигурност за старите лица игра клучна улога во обезбедувањето пристап до *здравствени услуги и медицинска заштита*. Старите лица кои користат парично право на социјална сигурност имаат подобар пристап до здравствени услуги, што влијае позитивно на нивното здравје.

Им се овозможува на старите лица да останат во своите домови подолго со користење на паричното право на социјална сигурност, вклучувајќи услуги за помош и нега од друго лице (Palacios, R., & Das, J, 2020)¹³.

Старите лица кои користат парично право на социјална сигурност за стари лица имаат помалку стрес и анксиозност во поглед на својата финансиска положба. Тие учествуваат во заедницата преку различни активности, што придонесува кон нивна психолошка и социјална благосостојба. Клучна улога на паричното право на социјална сигурност за старите лица е на материјално необезбедени стари лица да им се обезбедат финансиски средства. Според Законот за социјална сигурност за старите („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019), правото не може да го оствари лице кое со решение на центарот за социјална работа е сместено подолго од 30 дена во установа за вонсемејна социјална заштита, здравствена или друга установа.

¹³ Palacios, R., & Das, J. (2020). Pensions, Disability, and Economic Insecurity in Old Age: Evidence from India. The Journal of the Economics of Ageing, 16, 100244.

Со остварување на правото на социјална сигурност за старите лица, тие доживуваат зголемена сигурност, чувството дека имаат пристап до основните права, како што се правото на здравствена заштита, правото на социјални услуги и условите да живеат на достоинствен начин со социјалната вклученост во средина во која живеат.

Со законот и политики се промовира подигнување на свеста и одговорноста за заштита на правата на старите лица во општеството што придонесува за развојот на инклузивна и социјално одговорна заедница која ги штити старите лица од дискриминација, злоупотреба и насилство. Значајна улога во подобрување на квалитет на живот има примената на добро проучени политики и програми базирани врз истражувања и практики кои можат да ги идентификуваат потребите и предизвиците на старите лица. Се идентификуваат потребите за здравствена заштита и долготрајна медицинска нега на старите лица, како и на прашањата и тешкотиите со кои тие се соочуваат во нивното секојдневно функционирање. Се идентификуваат проблеми на осаменоста и социјалната изолација на старите лица и се работи на развивање стратегии и добри практики за нивно надминување. Старите лица кои имаат здравствени проблеми имаат можност да користат од државата право на паричен надоместок за помош и нега од друго лице во согласност со Законот за социјална заштита („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019). Со Правилник за остварување на правото на паричен надоместок за помош и нега од друго лице пропишан е образецот на барањето и потребната документација, образецот за дадено мислење од страна на матичниот лекар за потребата од помош и нега од друго лице, составот и начинот на работата на стручната комисија и второстепената комисија, начинот на водење евиденција за издадените наоди и формата и содржината на образецот за давање наод, оценка и мислење за потребата од помош и нега од друго лице. Истражувањето на причините и градење на стратегиите за спречување злоупотреба и насилство на старите лица е исто така неопходно со цел да се расветлат овие прашања, да се истакнат механизмите за заштита и да се идентификуваат потребите за заштита. Во тој контекст ова истражување може да послужи како основа за креирање и имплементација на закони и политики во Република Северна Македонија кои имаат за цел да се запрат злоупотреба и насилство, како и да ги заштитат и да им помогнат на жртвите, старите лица. Врз основа на анализи спроведени во областа на финансиско обезбедување на старите лица се усвоени стратегии и активности кои Република Северна Македонија ги спроведува. Имплементацијата на докажаните и

насочени програми заедно со фокусираните политики и иницијативи може значително да ги подобри социјалната сигурност и заштитата на постарите граѓани во Македонија (World Health Organization, 2015, Health Insurance Law, Republic of North Macedonia, 2018)

Влијанието на обезбедената социјална сигурност за старите лица има значајно позитивно влијание врз старите лица во поглед на достоинствен живот и намалување на социјалната изолација. Старењето на населението е демографски предизвик кој влијае врз системот за социјална заштита. Преку правото на социјалната сигурност, старите лица добиваат месечен паричен надомест, остваруваат здравствено осигурување што им помага да одржат достоинствен и квалитетен живот.

Ефектите од користење на парично право на социјална сигурност за старите лица се јасно видливи со продолжување на животниот век за поголем број од старите лица. Со остварување се обезбедуваат финансиски средства, се задоволуваат основните потреби за здравствена заштита на старите лица. Старите лица со добивање поддршка од државата придонесуваат за финансиската стабилност, што пак влијае на општата социјална кохезија. Старите лица можат полесно да обезбедуваат социјална интеграција преку активно учество на заедницата.

10. Проблеми на старите лица во остварување парични права во системот на социјална заштита

Поднесени претставки до народен правобранител во текот на 2022 година, во областа социјална заштита се вкупно примени 151 претставка, што е за 32 претставки помалку во однос на 2021 година.

Имајќи предвид голем број лица кои немаат доволно финансиски средства за покривање на трошоците на живеење, најголем број од претставките се однесуваат на остварување на паричните права од областа на социјална заштита, како што е правото на надоместок за помош и нега од друго лице (55), гарантирана минимална помош (46), право на еднократна парична помош (4), право на надоместок заради попреченост (4), право за надоместок за плата за скратено работно време (2) и право на траен надоместок (1).

Додека (12) претставки се однесуваат за остварување на правото на социјална сигурност за стари лица и (4) за остварување на правото за социјалните услуги, од кои

услуги во домот (2), услуги вонсемејна заштита и сместување во установа (1) и услуги за стручна помош и поддршка (1).

Народниот правобранител воочи сериозни проблеми на граѓаните особено во постапките за остварување на паричните права од социјална заштита и правото на социјална сигурност за стари лица. Поради проблеми во електронскиот систем, во Агенцијата за катастар на недвижности во текот на октомври, ноември и почетокот на декември 2022 година на центрите за социјална работа им беше оневозможено да ги добијат по службена должност податоците за барателите, со што им беше оневозможено благовремено да одлучуваат по барањата на граѓаните. Имајќи ја предвид ваквата состојба, а со цел да им помогне на граѓаните на поефикасен начин да ги остваруваат правата од социјална заштита, Народниот правобранител оформи предмет по сопствена иницијатива, и на 7.12.2022 година достави укажување за начинот на отстранување на констатираните повреди до Министерот за социјална политика, демографија и млади и до директорот на Агенцијата за катастар на недвижности, при што побара во најкраток можен рок да преземат соодветни дејства за изнаоѓање решение за надминување на проблемот со електронскиот систем.

Народниот правобранител укажа дека ваквата состојба е недозволива и директно се одразува на остварувањето на легитимните социјални права на граѓаните кои се под сериозен социјален ризик. Воедно, поради ненавременото постапување на меснонадлежните центри за социјална работа како последица на нефункционирање на катастарскиот систем, оваа категорија на граѓани се соочи со попречување во остварувањето и на другите законски права, како што се правото на здравствена заштита, како и други права од социјална заштита.

Министерката за труд и социјална политика и директорот на Агенцијата за катастар и недвижности, со свои дописи примени на 22.12.2022 година, одговорија позитивно на укажувањата на Народниот правобранител, односно информираа дека за краток временски период проблемот со катастарскиот систем е надминат и функционира нормално.

Народниот правобранител се соочи со значителен број претставки во кои граѓаните се жалат на укинување на правото на гарантирана минимална помош од страна на центрите за социјална работа поради остварување средства од други извори, главно од игри на среќа и помош од роднини, што се случувало само еднаш, што е еднократен прилив на средства и станува збор за мала сума на приходи. Во тој контекст, Народниот правобранител повторно констатираше и укажуваше пред надлежните

центри за социјални работи дека граѓаните кои ги добиле овие „дополнителни средства“ не го подобриле својот социјален статус. Напротив, истите продолжуваат и понатаму да бидат под сериозен социјален ризик и зависни од социјалните финансиски средства од државата. Народниот правобранител во конкретниве случаи бараше од државните институции да покажат флексибилност во ваквите случаи. Карактеристични за Народниот правобранител остануваат проблемите на граѓаните во постапките за остварување на правото на надоместок за помош и нега од друго лице (вкупно 55 претставки), каде граѓаните особено се жалат поради укинувањето на ова право од страна на центрите за социјална работа поради неможноста да обезбедат наод, оценка и мислење од стручните лекарски комисии формирани од јавни здравствени установи, односно поради неможноста матичните лекари да им обезбедат на сите пациенти термин до стручната лекарска комисија. Поради несоодветно организирање и функционирање на комисиите, правата на оваа категорија на граѓани дополнително се загрозуваат, и тоа без нивна вина. Народниот правобранител смета дека малиот број термини кои се на располагање, или пак големиот број граѓани (кои можеби и не се во тешка здравствена состојба за да го користат правото) кои аплицираат, односно бараат од матичните лекари да им се закаже термин до стручната лекарска комисија за одлучување по правото на надоместок за помош и нега од друго лице, доведува до загрозување на состојбата на долгогодишните корисници на ова право кои се неподвижни и во тешка здравствена состојба и при обнова на документите им се укинува правото поради неможноста да им се закаже термин до комисијата.

Народниот правобранител смета дека старото решение – функционирањето на стручните лекарски комисии во рамките на Министерството за социјална политика, демографија и млади имало поефикасни и полесни услуги за остварување на правото на надоместок на помош и нега од друго лице отколку сегашното законско решение кога комисиите функционираат во рамките на јавните здравствени установи. Имено, на територијата на државата функционираат 16 регионални стручни лекарски комисии кои се недоволни и не можат да се справуваат со големиот прилив на барања за помош и нега од друго лице, со оглед дека секој граѓанин, без никакво ограничување, има право да бара ваков паричен надоместок.

Според податоците добиени од Министерството за социјална политика, демографија и млади, во Република Северна Македонија се евидентирани околу 50 илјади корисници на правото на помош и нега од друго лице, кој податок укажува на фактот дека 16 стручни лекарски комисии треба да се справуваат со голем број барања

за остварување на ова право, и со проблемот за изнаоѓање термини пред комисиите. За надминување на проблемот Народниот правобранител смета дека е неопходно ново организирање и зајакнување на капацитетите на комисиите. Овој начин на функционирање на комисиите ја попречува и работата на центрите за социјални работи на кои им е оневозможено во законски рок да одлучат по барањата на оваа ранлива категорија на граѓани, поради ненавремено добивање на од, оценка и мислење од страна на комисиите, и како последица на сето ова граѓаните/барателите не можат навремено да ја обноват документацијата. Во однос на претставките кои се однесуваат на правото за остварување социјална сигурност за стари лица, попознато како „социјална пензија“, Народниот правобранител евидентираше случаи на укинување на ова право, поради тоа што надлежните институции дополнително, по признавање на правото, утврдиле дека корисникот не ги исполнува условите. Со овој начин на постапување на центрите за социјална работа, еднаш утврдено право, па потоа истото право да се укине, се губи правната сигурност на граѓаните. Според Народниот правобранител, утврдувањето на правото за уживање на т.н. „социјална пензија“ претставува позитивен чекор во однос на правата на старите лица, но смета дека ова право во рамките на финансиските можности на државата треба да се прошири и кон другиот сопружник, а не само на едниот. Поаѓајќи од фактот дека уживатели на правото социјална сигурност се главно мажите, Народниот правобранител смета дека другиот сопружник, односно жената е ставена во нерамноправна и незавидна положба во однос на другиот сопружник, и ја прави зависна од другиот сопружник, односно од мажот. (Во сите 12 претставки поврзани со остварување на правото на социјална сигурност, подносителите се мажи.) Затоа, Народниот правобранител смета дека Владата на Република Северна Македонија, односно Министерството за социјална политика, демографија и млади треба во иднина сериозно да размислува.

Народниот правобранител препорачува: Владата на Република Северна Македонија, односно Министерството за социјална политика, демографија и млади да размисли во насока на проширување на правото на социјална сигурност и кон другиот сопружник, а не како што е сегашното законско решение корисник на правото да биде само едниот. Да се координира и ажурира соработката меѓу Министерството за социјална политика, демографија и млади, центрите за социјални работи, Државната комисија за одлучување во управна постапка во втор степен, управните судови, во однос на навремено доставување списи и документи во постапките кои се водат пред овие институции.

Во 2023 година, во областа социјална заштита и сигурност во институцијата Народен правобранител се евидентирани вкупно 106 претставки, што е за 45 претставки помалку во споредба со претходната година. Од примените претставки најголемиот број (71) се однесуваат на остварување на паричните права од социјална заштита и претставки од граѓани во кои бараат совет во врска со начинот на кој може да остварат определено право од оваа област, на кои, исто така, им е одговорено во писмена форма (18).

Потоа, дел од граѓаните бараа заштита на правото на социјална сигурност за стари лица, познато како право за социјална пензија (7), за остварување социјални услуги (7), како и за заштита од семејно насилство (3). Народниот правобранител, на почетокот на 2023 година, поттикнат од сериозните проблеми на граѓаните во постапките за остварување на правата од социјална заштита, како и правото на социјална сигурност на старите лица, оствари средба со министерката за труд и социјална политика, при што ја информираше за сознанијата во врска со проблемите на граѓаните при остварување на социјалните права, и во таа насока побара поголема ажурност во постапувањето и соработка на органите на Министерството со Народниот правобранител заради навремено и непречено остварување на правата на граѓаните. Посебен акцент беше ставен на постапките за остварување на правото на надоместок за помош и нега од друго лице и проблемот со неевидентирани лица (кој во целост се реши во извештајната година).

Изразена е поддршка од Министерството за работата на Народниот правобранител, и воедно подготвеност за решавање на проблемите на граѓаните. Постапувајќи по претставките на граѓаните за остварување парични права од социјална заштита, кои во најголем број (34) се однесуваат на остварување гарантирана минимална помош, Народниот правобранител бара од центрите за социјална работа да ги ажурираат постапките и по барањата на граѓаните да донесат соодветни решенија, во законски утврдениот рок. Во еден случај, Народниот правобранител констатираше сериозна повреда на правото на социјална парична помош (по новите измени на законот Гарантирана минимална помош), со оглед дека лицето го изгубило правото на овој надоместок, по измените на Законот за социјална заштита во 2019 година, кога ЈУ Меѓуопштинскиот центар за социјална работа на Град Скопје требаше да изврши преведување на паричните права (социјална парична помош и постојана парична помош – во гарантирана минимална помош), за што било донесено негативно решение.

Во правната поука се упатува на право на жалба во рок од 15 дена до второстепениот орган, односно Министерството за социјална политика, демографија и млади. Меѓутоа, по завршување на постапката пред управното судство и усвојување на тужбеното барање, Министерството за социјална политика, демографија и млади не постапило, со образложение дека нема надлежност за постапување по паричните права од социјална заштита во согласност со законските измени. Народниот правобранител побара и укажа ЈУ Меѓуопштинскиот центар за социјална работа на Град Скопје приоритетно да преземе дејства за почитување на пресудите на управните судови во кои биле уважени тужбите и да се донесе одлука, во согласност со укажувањата во пресудата, а за која цел претходно треба да бидат пронајдени предметите заедно со списите. Поради фактот што Центарот за социјална работа не одговорил позитивно на барањата и укажувањата на Народниот правобранител, Народниот правобранител достави Посебен извештај за попречување на неговата работа до функционерот што раководи со органот, односно до министерот за социјална политика, демографија и млади во кој го извести за состојбата и компликациите со кои се соочува конкретниот подносител. Истовремено, заради добивање точен податок и превенирање на состојба на повреда на права во врска со овие проблеми кај други граѓани, побара од Министерството да биде известен за бројот на граѓани кои се соочуваат со истиот проблем, како во конкретниот случај. Воедно, побара да се преземат мерки за надминување на оваа состојба, односно, веднаш и без одлагање да се преземат дејства за пронаоѓање на предметот, и во меѓусебна координација со ЈУ Меѓуопштинскиот центар за социјална работа на Град Скопје да се донесе одлука во согласност со забелешките и укажувањата дадени во образложението во пресудите на надлежните судови. Меѓутоа, Министерството за социјална политика, демографија и млади не ги достави бараните податоци по однос на бројот на граѓани кои се соочуваат со овој проблем, и во однос на Посебниот извештај доставило нејасен и непрецизиран одговор, без јасни насоки како центрите за социјална работа треба да постапуваат во однос на судските пресуди во вакви случаи. Народниот правобранител констатира дека поради неефикасно работење и непреземање дејства од страна на службите на Министерството за социјална политика, демографија и млади, ненавремена комуникација со Меѓуопштинскиот центар за социјална работа на Град Скопје и судските органи, предизвикана е состојба според која постапката по однос на ново барање за остварување на паричните права трае и повеќе од 4 години, а во повторна постапка се одолжува донесувањето на одлуката со образложение дека не може да се добијат

списите од предметот. Во претставките на граѓаните во кои се укажува на повреда на правото на користење надоместок на помош и нега од друго лице (29 претставки), Народниот правобранител и оваа извештајна година констатираше одолжување на постапките на доставување наод, оценка, мислење од стручната лекарска комисија до центрите за социјална работа, поради што центрите не можеа да одлучуваат, односно да донесат решенија по барањата на граѓаните подолг период. Покрај ова, иако во помал број, интервенираше и по претставки за остварување надоместок заради попреченост (4), еднократна парична помош (3), и за правото на траен надоместок (1). Народниот правобранител со големо внимание постапуваше и по претставките на граѓаните поврзани со правото на социјална сигурност за старите лица (социјална пензија), од причина што овие права се однесуваат на најранливата категорија на граѓани, односно права кои треба да ги уживаат старите лица. Поаѓајќи од важноста на правото за социјална сигурност за старите лица, Народниот правобранител во извештајната година ја истражи состојбата со остварувањето на ова право, и заради добивање на соодветни податоци за периодот 2019 – 2023 година, се обрати до сите ЈУ Меѓуопштински центри за социјална работа на Република Северна Македонија, со доставување Прашалник. Бараните податоци и информации преку пополнет Прашалник центрите за социјална работа ги доставија до Народниот правобранител во дадениот законски рок, освен Центарот за социјална работа Гостивар, кој не одговори на Прашалникот.

Од предметното работење, а и од податоците од истражувањето произлегува дека постапката за стекнување парично право на социјална сигурност за старите лица е сложена, при што се бара од старите лица да исполнуваат низа строго дефинирани услови, што често не се во состојба да ги обезбедат и исполнат. Имено, според условите во Законот за социјална сигурност за старите лица, донесен во 2019 година, ако подносителот на барањето за остварување на правото има брачен другар или лице со кое е во вонбрачна заедница со навршени 65 години возраст, а не остварува приходи по ниту еден основ, правото го остварува само едно од лицата, со што сопружниците, односно вонбрачните другари се стават во нееднаква положба. Притоа, висината на месечниот износ на правото на социјална сигурност за стари лица моментално изнесува само 7 214 денари, што не е доволно за покривање на основните потреби за двајца.

Народниот правобранител смета дека Министерството во иднина треба да преземе мерки и активности за олеснување на условите за стекнување на правото на

социјална сигурност за старите лица и ова право да се прошири кон двајцата сопружници, со напомена, доколку и двајцата не оствариле никаков друг вид на пензија, а не само кон едниот како што е актуелното законско решение. Во оваа насока, и министерката за социјална политика, демографија и млади, при средбата се согласи со мислењето на Народниот правобранител дека правото треба да се прошири кон двајцата сопружници и изрази подготвеност да даде свој придонес кон тоа, но правото уште не е проширено за двајца сопружници.

II. ИСТРАЖУВАЧКИ ДЕЛ

Вовед

Современиот демографски пејзаж карактеризира значителен пораст на старечката популација, поставувајќи пред заедниците и социјално-здравствените системи комплексни предизвици. Со порастот на старечката популација, расте и потребата за нега и грижа на старите лица, токму затоа низ програмски активности тие се значаен дел во рамките на социјално-политичките агенди на секоја држава. Старите лица, предизвикани од различни фактори, како здравствени проблеми, социјална изолација или потреба за интензивна нега, се поставуваат пред дилемата за сместување во установите или користење право на социјална сигурност за стари лица.

Потребата од анализа на демографските трендови, како и на влијанието на овие трендови во контекст на социјалната политика и социјална заштита е со цел разоткривање на влијанието на овие динамики врз индивидуалната и колективната благосостојба, како и анализа на вмрежените социјално-политички детерминанти што ги обликуваат ставовите за поддршка на старите лица.

Во светлината на стратегиските напори за подобрување на условите за живеење на старите лица, ова истражување излегува пред социјално-политичката област со цел идентификација на предизвиците и предлагање политики и мерки од областа на социјална заштита што придонесуваат кон подобрување на квалитетот на живот на старите лица.

Природното стареење секогаш е проследено со нарушувања. Неповолните услови за живот, исхраната, болестите, повредите, хигиенските услови и итн. го забрзуваат физиолошкото стареење и предизвикуваат функционален пад. Физиолошките промени кои настануваат при стареењето се промени во изгледот (висина, тежина, лице), состав на телото, промени во кожата, промени во кардиоваскуларниот, респираторниот, ендокринолошкиот, имунолошкиот и нервниот систем.

Со стареењето опаѓаат функциите на сетилата, ткивата и локомоторните органи, се намалува и снаодливоста на поединецот во неговата физичка средина. Намалувањето на видот, исто така, претставува примарна промена, стареењето на забите, кое често е и причина за други болки и поттикнува други болести, губење на слухот, намалување на вокабуларот, интелигенцијата итн. се само дел од состојбите со кои се соочуваат старите лица.

Како резултат на општите промени во нервниот систем, слабеат психомоторните, сензорните, интелектуалните и емоционалните способности на старите лица. Овој пад и слабење е благ до 70-тата година од животот, а потоа значително се забрзува.

Најкарактеристични феномени на психолошко стареење на секоја индивидуа се намалување на мотивацијата, тешкотии во учењето и совладувањето нови предизвици, намалена приспособливост, закоравени навики и реакции, како и често заборавање. Многу често секој од нас бил сведок дека старите луѓе добро се сеќаваат на своите искуства од минатото, но она што се случува во сегашноста може да биде голем предизвик за нив. Често може да се појават знаци на агресија, раздразливост, негативизам, брзо се исцрпуваат и им треба долго време за да закрепнат. Малку по малку, тие може да преминат од една во друга состојба. Постои страв од промени, односно секоја промена им е тешка, понекогаш невозможна, страв од сиромаштија, болест, осаменост, депресија која трае долго итн. Карактеристично за поголем дел од старите лица е и нивниот намален интерес за сопствениот изглед, губењето на динамиката на интересите и често задржување на ограничена содржина долго време. Сите овие состојби доведуваат до проблеми со кои се соочуваат мнозинството од старите лица.

Овој магистерски труд претставува аналитичко истражување и осмислување на социјално-политичките структури кои го формираат и дефинираат концептот на остварување право на социјална сигурност за стари лица. Подобрувањето на условите за живеење на старите лица не само што треба да ги задоволат нивните потреби и очекувања туку преку тој процес потребно е тие и да се интегрираат во широкиот контекст на социјалниот систем.

1. Предмет на истражување

Предмет на истражувањето е одобрувањето на условите за живеење на старите лица корисници на парично право на социјална сигурност за старите лица во однос да ги задоволат нивните потреби и очекувања, домувањето, здравствена состојба и лекување, интегрираност во широк контекст на социјалниот и здравствен систем. Предмет на истражување се предизвиците и можностите поврзани со обезбедување право на социјална сигурност за старите лица за подобрување на квалитетот на живот на старите лица во заедница.

2. Цел и карактер на истражувањето

Цел на магистерскиот труд е да се идентификуваат предизвиците и можностите поврзани со обезбедување право на социјална сигурност за старите лица и да предложи препораки за подобрување на квалитетот на живот на старите лица во локалната заедница, а особено:

- финансиска состојба на стари лица влијае врз подобрување на домување;
- здравствена состојба;
- интеграција во средината;
- социјална поддршка.

Главна цел за истражувањето се ефектите од воведувањето парично права во системот на социјална сигурност за старите лица и како тие реформи влијаат врз целокупниот систем на социјалната заштита, а особено врз старите лица корисници на право на социјална сигурност. Целта е да се утврдат ефекти кај самите стари лица корисници на право на социјална сигурност.

3. Задачи на истражувањето

- Да ги анализира условите за домување на старите лица по остварување право на социјална сигурност и нивното влијание на добробитта на старите лица.

- Да ги идентификува најдобрите практики и модели за подобрување на здравствената состојба на старите лица корисници на парично право на социјална сигурност на старите лица.
- Да го истражи влијанието на паричното право на социјална сигурност врз подобрување на социјална поддршка на старото лице во средината.
- Да го проучи влијанието на користење право на социјална сигурност на старите на подобрување на социјална интеграција на старите лица.

4. Методи на истражувањето

Општи научни методи:

- Аналитичко-синтетички метод;
- Метод на дескрипција, односно опишување и прикажување на предметот на научното истражување со научно толкување и објаснување.

Статистички метод – прибраните податоци се статистички обработени, врз основа на што се извлечени соодветни заклучоци за предметот на научното истражување.

Посебни научни методи:

Анализа на содржината на документи (content analysis) – анализа на стручната литература, книги, прирачници, брошури, текстови, написи, официјални документи, веб страници на официјални институции кои се однесуваат на парични права во системот на социјална заштита со воведување социјална сигурност за старите лица.

Во рамките на ова истражување е направена анализа на парични права во системот на социјална заштита со воведување социјална сигурност, како и компаративна анализа на оваа проблематика.

5. Хипотези на истражувањето

Општа хипотеза

Реформите на парични права во системот на социјална заштита со воведување социјална сигурност за старите лица придонесуваат за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост на старите лица.

Посебни хипотези

Посебна хипотеза 1

Со користењето право на социјална сигурност на старите лица се подобрува домување на старите лица.

Посебна хипотеза 2

Со користењето право на социјална сигурност на старите лица имаат пристап до придружни права, со што се подобрува здравјето на старите лица.

Со користењето право на социјална сигурност на старите лица со придружни права во системот на социјална заштита се подобрува здравјето на старите лица.

Во таа смисла, како придружни права се предлагаат:

- а) паричен надоместок за помош и нега од друго лице;
- б) покривање на трошоци за греењето;
- в) еднократна парична помош

Посебна хипотеза 3

Со користењето право на социјална сигурност на старите лица, имаат пристап имаат подобра поддршка од своето семејството, од средина во која живеат и институциите.

Посебна хипотеза 4

Со користењето право на социјална сигурност на старите лица се подобрува интеграцијата на старите лица во локалната средина.

6. Примерок истражувања

Примерокот го сочинуваат 100 корисници на парично право на социјална сигурност за стари лица.

Анализата на легислативната поставеност и примената на правата на парична помош од социјална заштита (во согласност со Законот за социјална заштита, „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019) укажуваат на нивно реорганизирање и нивно поефикасно користење, како и Законот за социјална сигурност за стари лица („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019).

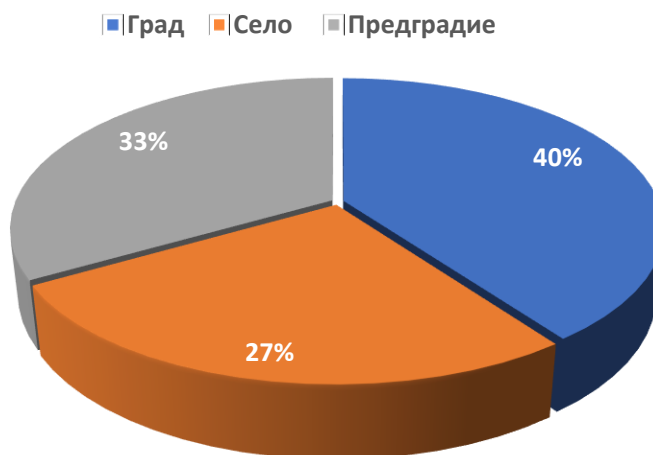
Со систематизирање на паричните права во согласност со потребите на корисниците/старите лица и избегнување на нивната актуелна категоризираност, се одговара на потребите на корисникот.

Анализите покажуваат дека дизајнот на системот на социјална заштита може да влијае на стапката на сиромаштија, како и на опфатот на социјално ранливите категории особено стари лица. Во македонски контекст, системот за социјална заштита е поефикасен, но и поправеден бидејќи вклучува:

- унифициран пристап за проценка на приходот при утврдување на квалификуваност за правата на парична помош од социјална заштита со што ќе се третираат сите домаќинства на еднаков начин;
- користење иста скала за еквивалентност за да се утврди висината на бенефициите за различни права;
- отстранување на тековните административни пречки за пристап до паричните права за лица кои се социјално ранливи;
- интегрираност на паричните прав и социјалните услуги заради нивна поголема ефективност.

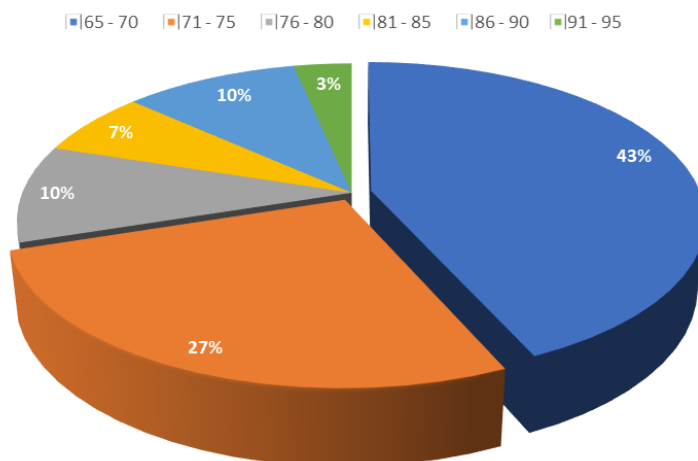
Овие параметриски промени во дизајнот на паричните права во македонскиот систем на социјална заштита се проследени со зајакнување на капацитетите на центрите за социјална работа за континуирано промовирање и квалитетно администрирање на паричните права и активацијата во системот на социјалната заштита.

7. Резултати од истражувањето

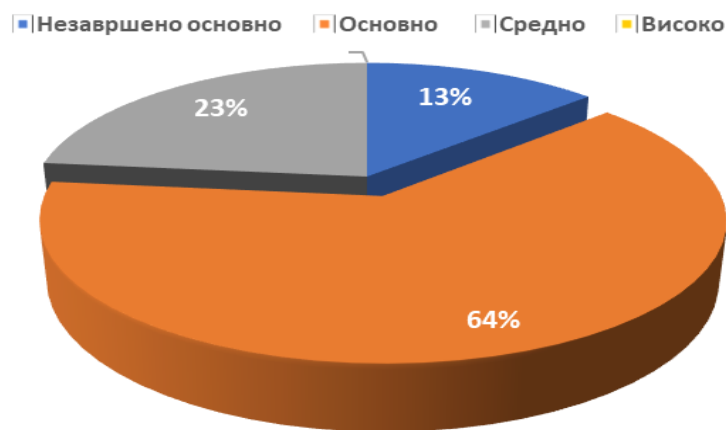
Графикон бр. 1. Место на живеење на старото лице корисник на право за социјална сигурност за старите лица

Во однос на место на живеење најголем број на испитаниците живеат во град, 40 % од испитаника, потоа 33 % живеат во предградско подрачје, а 27 % од испитаниците живеат во село.

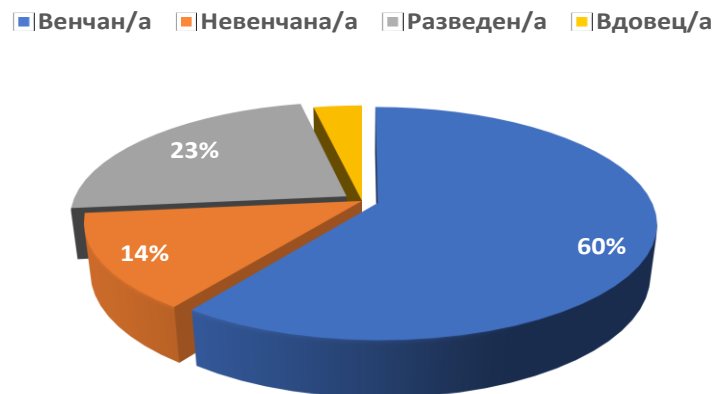
Графикон бр. 2. Возраст на испитаници

Најголем број на стари лица кои користат право на социјална сигурност се на возраст од 65-70 години 43 %, а потоа од 71-75 години 27 %, а најмал број се стари лица на возраст од 91 до 95 години 3 % од корисниците.

Графикон бр. 3. Степен на образование на испитаниците

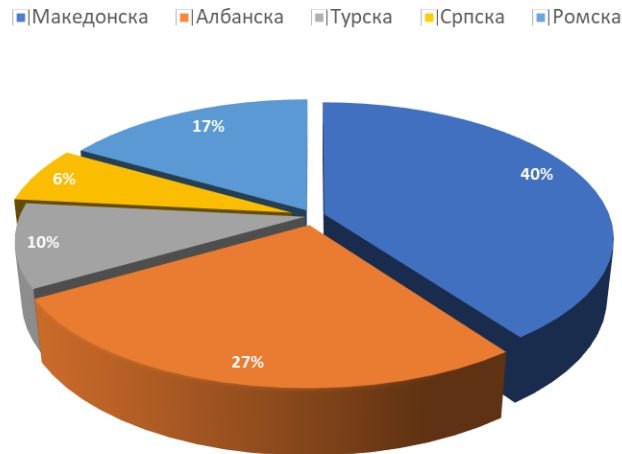
Во однос на степенот на образование, 64 % од испитаниците имаат завршено основно образование, 23 % од испитаниците имаат завршено средно образование, додека 13 % од испитаниците имаат незавршено основно образование, но нема стари лица кои завршиле више или високо образование.

Графикон бр. 4. Брачен статус на испитаниците

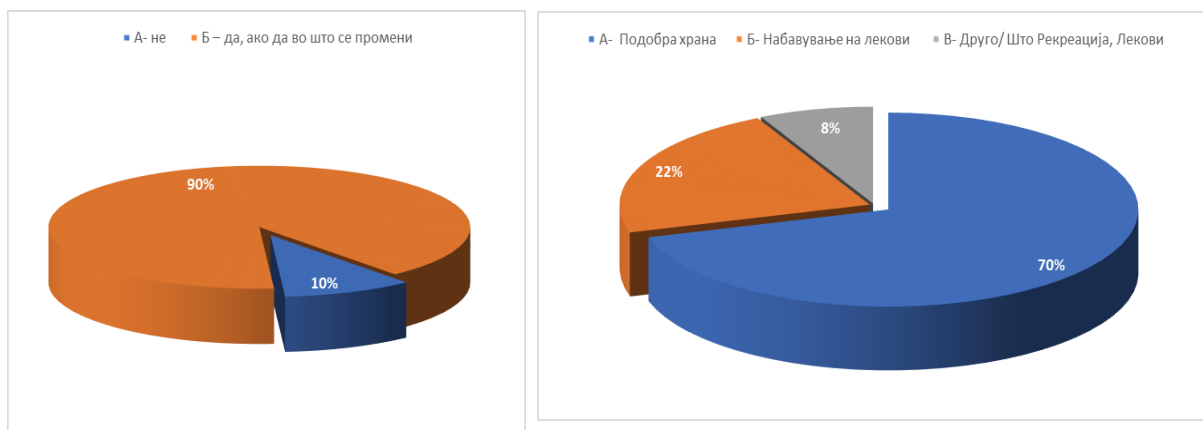
Во однос на брачниот статус, 60 % се во брак, 23 % разведени, 14 % не биле во брачна заедница и 3 % се вдовци/вдовици.

Општите карактеристики на старите лица и нивните најчести проблеми во староста ги обликуваат многубројни аспекти, вклучувајќи здравствени предизвици, социјална изолација, потреба за грижа и здравствена и емотивна динамика. Во овој контекст, препознавањето и разбирањето на овие аспекти се важни за подобрување на квалитетот на живот на старите лица.

Графикон 5. Националноста на испитаниците корисници на право на социјална сигурност

Во однос на националноста, корисници на право на социјална сигурност за старите лица најголем број се од македонска националност 40 % од испитаници, потоа од албанска националност 27 % од старите лица и ромска националност 17 % од корисниците, 10 % турска и 6 % од српска националност.

Графикон бр.6. Позитивни промени во домување од време на остварување на право на социјална сигурност

Правото на домување во согласност со човековите потреби е светски проблем и слободно може да се каже дека е најважниот проблем по проблемот со исхраната. За човек од трета доба, односно за старите лица домот има ексклузивно значење во споредба со значењето на домот на лице кое е во работоактивна фаза на животот.

На прашањето дали имаат позитивни промени во домувањето на старите лица од време на остварување на право социјална сигурност за старите лица, најголем број на старите лица 90 % истакнале дека има позитивни промени во однос на домување, а

само 10 % од испитаниците одговориле дека нема позитивни промени во нивното домување.

Посебно старите лица истакнуваат подобрување на исхрана 70 % од испитаниците, подобрување на набавката на лекови 22 %, а во однос на подобро живеење само 8 % од испитаници, и движењето во средината и рекреирање.

Графикон бр. 9. Позитивни промени од време на користење право на социјална сигурност за стари лица и вид на промени

Во последно време, целиот свет е зафатен од економска криза која е присутна во сите сфери на животот. Како резултат на тоа, постои понизок животен стандард, изразена сиромаштија и неможност да се задоволат основните, егзистенцијални потреби. Овој феномен не ги заобиколува ниту старите луѓе. Напротив, кај поголем дел од нив се присутни ограничени материјални можности, што придонесува за огромни проблеми во задоволувањето на основните животни потреби. Ниските примања не се доволни за да се покријат основни трошоци: набавка на лекови и медицинска нега, основни прехранбени производи, како и за задоволување други потреби.

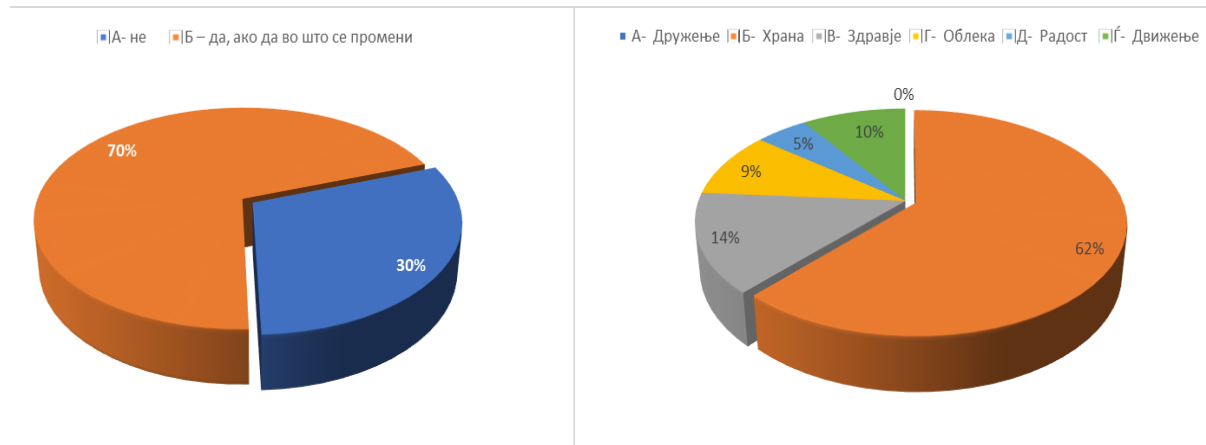
Позитивни промени има кај 73 % од испитаници по остварувањето право на социјална сигурност, додека 27 % од испитаниците истакнуваат дека нема позитивни промени.

Во однос на промени, испитаниците особено истакнуваат опременување на домот со потребна покуќнина 37 %, и истиот број укажува и на подобрување на хигиена во домот, додека 26 % од старите лица кажаа дека им е подобро подмирување на сметки за струја, вода и други комунални услуги.

На прашањето дали се променила состојбата од време на остварување на социјална сигурност, 70 % од испитаниците одговориле позитивно, а помал број 30 %

одговориле дека не се променила нивната состојба. Во однос на подобрувањето, 62 % од испитаниците истакнале дека се подобрила нивната исхрана, 14 % здравје и 10 % од испитаниците укажуваат на подобрување на движење, а потоа дружење, обезбедување подобра облека и чувство на радост.

Дали се промени вашата состојба од време на остварување на социјална сигурност за стари лица

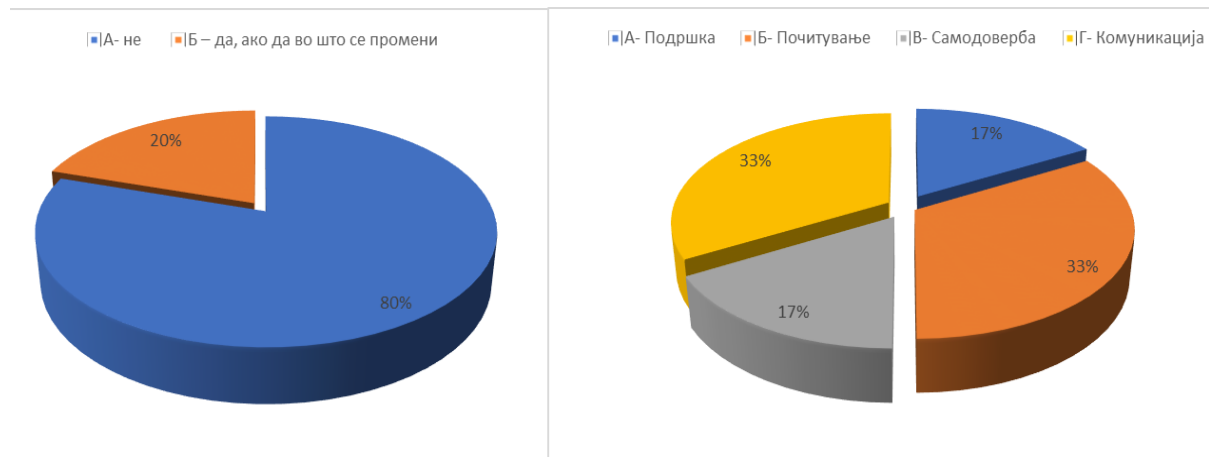

Графикон бр. 10. Промени кај старото лица од време на остварување на социјална сигурност за стари лица

Дали вашите соседи/средината во која живеете се промени во однесувањето кон вас од време на користење на социјална сигурност за стари лица.

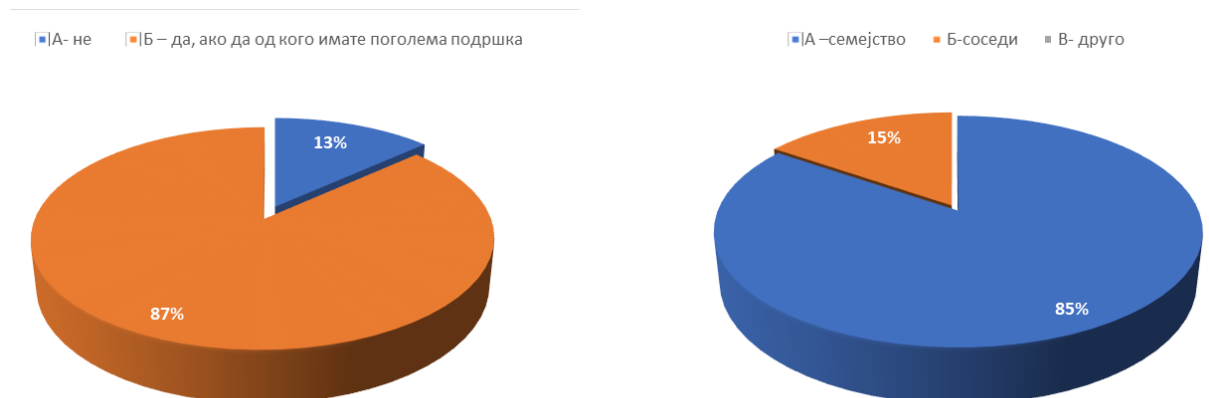
Еден од најзначајните предизвици во староста е социјалната изолација. Старите лица особено ги губат блиските и пријателските врски, може да се најдат во ризик од изолација и самотија. Ова влијае на психичкото здравје и општата благосостојба на старите лица, поставувајќи ја потребата за креирање социјални групи, здруженија на граѓани кои со активности ќе ја олеснат социјалната интеграција на старите лица.

Во однос на промена на однесување на соседите/средината во однос на старите лица кои користат социјална сигурност за старите, поголем број испитаници изјавиле дека не е променето однесувањето, и тоа одговориле 30 % од испитаниците, а 70 % од испитаниците одговориле дека се променил односот на средината кон старите лица откако почнале да користат парично право социјална сигурност за старите лица. Во однос на подобрување на храна, одговориле 62 % од испитаниците, потоа здравје 14 % од старите лица, потоа движење, облека и радост кај старите лица.

Графикон 11. Зголемување на поддршка во средината во која живеат стари лица по остварување на социјална сигурност

На прашањето дали остварувањето на правото на социјална сигурност за стари лица доведе до зголемување на поддршката во средината во која живее старото лице, 80 % од испитаници одговориле позитивно, а само 20 % од старите лица одговориле дека не се зголемила поддршка од средината во која живее старото лице. Се зголемило почитување од средина во која живеат стари лица истакнале 33% од старите лица, иста бројка истакнува и подобрување на комуникација со средина, се зголемиле самодовербата и поддршката истакнале подеднаков број на старите лица 17 % од испитаниците.

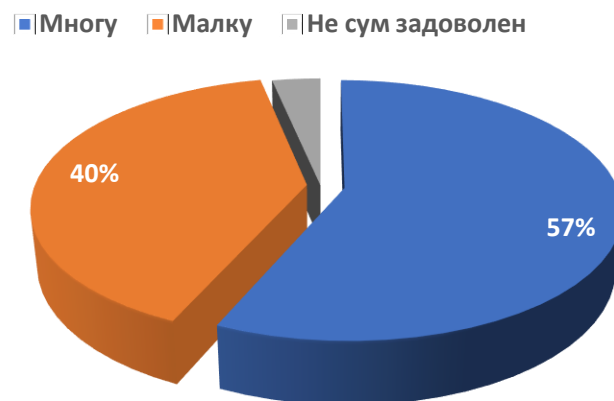
Графикон бр.12. Дали и од кого старите лица имаат поголема поддршка од остварување на право на социјална сигурност за старите лица

Старите лица, особено оние со поголем број на години, може да се сочат со пораст на потребите за грижа. Физичките ограничувања, потребата за помош при

обавување основни дневни активности и потребата за медицинска нега можат да резултираат во зависност од поддржувачи и лица кои професионално се грижат за нив. Одговорното и приспособено планирање за грижа е неопходно за остварување на достоинство и квалитетно стареење.

Во однос на зголемена поддршка, 85 % од старите лица корисници на социјална сигурност за старите лица одговориле дека се зголемила поддршката од семејството, а 15 % од испитаниците од соседите.

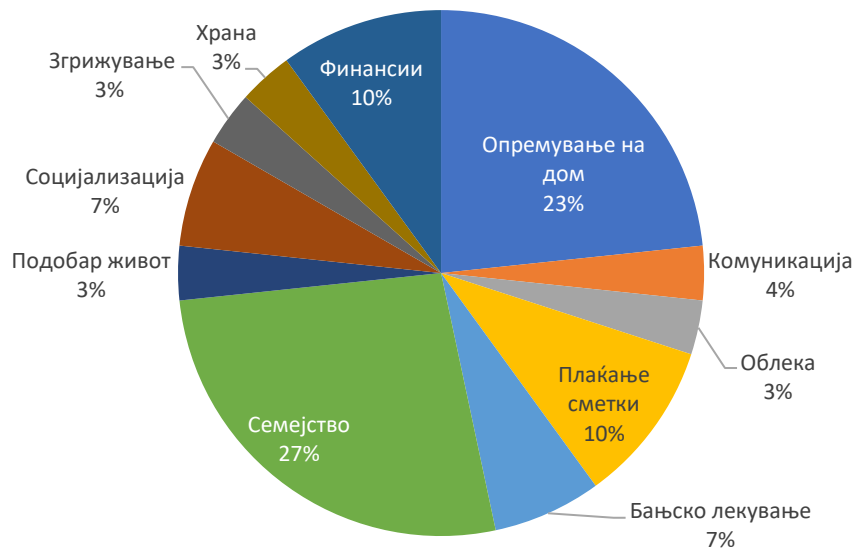
Во однос на задоволство од користење на право за социјална сигурност за стари лица, најголем број на старите лица 57 % од испитаниците многу се задоволни од користење на ова право, 40 % се малку задоволни, додека 3 % не се задоволни од користењето на правото.

Графикон бр.13. Должина на користите право на социјална сигурност за стари лица?

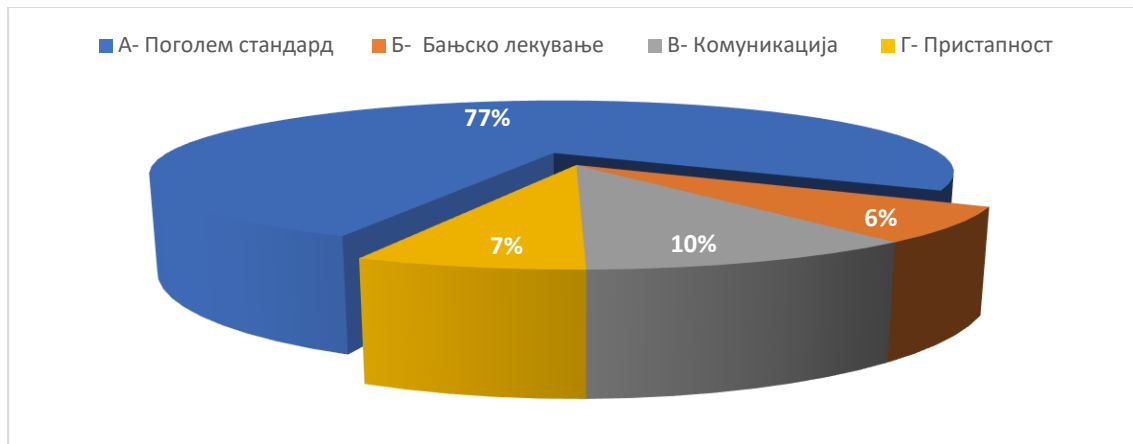
Во однос на должина на користење на правото на социјална сигурност за старите лица, над една година користат 60 % од испитаниците, а 40 % до една година. Правото се користи пократок временски рок имајќи предвид дека неговото остварување започнува во 2019 година со донесување на Закон за социјална сигурност за старите („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 104/2019).

На испитаниците, старите лица им беше поставено и прашање. Кој проблем ви остана нерешен и за кој сметате дека ви е потребна поддршка?

Графикон бр. 14. Проблеми кои останале нерешени за корисниците по користење на правото за социјална сигурност за старите лица

Во однос на прашањето кој проблем кај старите лица останал нерешен и по користење на правото за социјална сигурност за старите лица, најголем број на старите лица одговориле дека тоа се проблеми во семејството 27 %, потоа самата опременост на домот истакнале 23 % од старите лица, додека 10 % од корисниците и понатака финансиски проблеми и нива несоодветност, недоволен износ за задоволување на потребите на старите лица. Според дел од корисниците на правото на социјална сигурност за старите и понатака останува нерешен проблем во однос на плаќање на комунални сметки од страна на старите лица иако законски им следува додаток за покривање на трошоците за електрична енергија.

Графикон бр. 15. Предлози за подобрување на живот на старите лица

На прашањето за предлози за подобрување на животот на старите лица, најголем број од старите лица 77 % истакна дека е потребно да се подобри животен стандард, а потоа да се подобри комуникацијата помеѓу старото лице и членовите на неговото семејство, подобрување на односите со средина истакнаа 10 % од испитаниците, но и дел од старите лица ја истакнаа и потребата од зголемување на можноста за посетување бањи и подобрување на функционалната способност на старите лица.

Старите лица ја истакнуваат и потребата од поголема пристапност до самите установи и даватели на услуги на старите лица во однос на поголема достапност на услуги во однос на нечекање долго за термините за прегледи и самата физичка пристапност на објекти во кои старите лица се обраќаат за остварување на права и социјални услуги. Фокусот и на многу претходни студии беше на демографијата фактори. Најчесто се испитувала врската помеѓу полот и местото на живеалиште и возраст на испитаникот и процената на квалитетот на животот. Истражувањата покажуваат дека постојат значителни разлики во влијанието на полот врз четири различни скали на квалитетот на животот (физичко здравје, психолошко здравје, социјални врски и животна средина), додека жените имаат значително помали вредности на овие скали, што е потврдено со понизок квалитет на животот од спроведувањето истражување за животот на жените. Некои истражувачи заклучуваат дека социјалната поддршка може да биде покорисна за жените, односно достапноста на социјална поддршка може позитивно да влијае на квалитетот на животот, и дека жените се подобри даватели на социјална поддршка. Разликите во квалитетот на животот меѓу мажите и жените ги објаснуваат културните влијанија, општествената положба и биолошките predispositions.

Со стареењето, старите лица се изложуваат на зголемен ризик од различни здравствени проблеми. Хроничните заболувања како што се хипертензија, дијабетес и артритис стануваат почесто присутни. Здравствениот систем исто така може да има предизвици како што се деменција и депресија. Регулари медицински прегледи и соодветни здравствени интервенции се клучни за одржување оптимално здравје кај старите лица. Утврдено е дека постарите лица почесто се разболуваат и почесто ја користат здравствената услуга, со што се зголемуваат трошоците за лекови и медицински материјали. Староста нормално доведува до слабеење и намалување на важните функции за одржување на организмот. Ова е период на многу изразени ризици по здравјето на луѓето. Здравствената и емотивната динамика во староста е комплексна појава и вклучува физички, ментални и емотивни аспекти. Приспособувањето на новите физички и емотивни предизвици, како и грижата за менталното здравје играат критична улога во поддршката на старите лица да ја изразат својата индивидуалност и да живеат задоволително.

Старите лица се соочуваат со различни предизвици во староста и секој од тие предизвици има големо влијание на нивниот општествен и здравствен статус. Приспособувањето и поддршката во овие области и сериозниот пристап кон секој од овие проблеми се неопходни за остварување на стареење со достоинство и обезбедување квалитетен живот.

Значајно влијание и еден од предусловите за здрава и длабока старост се секако и решеното станбено прашање, односно домувањето, семејните, социо-економските и културните аспекти.

Заклучоци и препораки

Демографските промени резултираат зголемен број на стари лица во светот. Сè поголем број луѓе се директно засегнати од возрасната дискриминација и староста, а со тоа се зголеми притисокот врз владите и општеството како целина да реагираат. Зајакнувањето на парични права на старите лица е најдобриот начин. Поддршката не може да се обезбеди без поддршка и застапување од самите стари лица.

Човековите права се оние права кои им припаѓаат на старите луѓе едноставно затоа што се луѓе, без разлика на возраста, државјанството, националноста, расата, етничката припадност, јазикот, полот, сексуалната ориентација или способностите. Кога се почитуваат овие права, старите луѓе можат да живеат достоинствено и еднакво, без дискриминација. Човековите права се универзални, општо прифатени.

Концептот на човековите права се развил со текот на времето и има свои корени во голем број филозофски, морални, религиозни и политички традиции. Не постои единствен историски наратив кој го опишува развојот на правото каков што го гледаме денес. Тоа е она што им дава универзално значење.

Кои се правата на старите лица? Универзалната декларација за човекови права во член 1 наведува дека „сите човечки суштества се раѓаат слободни и еднакви по достоинство и права.“ Еднаквоста не се менува со возраста: постарите мажи и жени имаат исти права како и помладите од нив. Правата на постарите се поставени, но не се експлицитни во меѓународните конвенции за човекови права кои се однесуваат на економските, социјалните, граѓанските, културните и политичките права.

Некои права се од поголемо значење во староста отколку во други возрасти, на пример правото на социјална сигурност во форма на пензија. Понекогаш е можно правото што било почитувано во младоста да не е доволно зачувано во староста, на пример, правото на пристап до соодветни услуги за здравствена и социјална заштита. Затоа е важно да се промовираат и заштитат правата на старите лица. Човековите права ги менуваат животите на луѓето. Заштитата на правата на старите лица им помага да водат достоинствен и безбеден живот, како рамноправни членови на општеството. Дискриминацијата на која било група во општеството е неприфатлива. Со стареење на населението, појавата на возрасна дискриминација ескалира, па затоа постои и обврска да се одговори на основните причини за дискриминација. Постапувањето со старите луѓе со почит и еднаквост, како и со помладите, создава услови кои им овозможуваат на сите луѓе во општеството да учествуваат во и да придонесуваат за сопствениот развој.

Важно е да се запамети дека денешните средовечни луѓе ги претставуваат утрешните стари лица. Која е врската помеѓу старосната граница, возрасната дискриминација и правата на постарите? Агеизмот е стереотип за, предрасуди или дискриминација на личноста врз основа на нивната возраст. Возрасна дискриминација е кога со некого се постапува поинаку врз основа на неговата/нејзината возраст. Возрасниот и возрасната дискриминација може да резултира со повреда на правата на постарите мажи и жени. Денес, овие појави се толерираат на сите општествени нивоа: од поединци и институции; преку локални, провинциски и национални политики и регулативи, како и во приватниот сектор. Важно е да се запамети дека старите лица не се хомогена група. Постарите мажи и жени стареат различно и дискриминацијата со која се соочуваат е повеќедимензионална, заснована не само на возраста туку и на други фактори како што се полот, етничкото потекло, местото на живеење, посебните потреби, сиромаштијата, сексуалната ориентација или нивото на писменост.

Кога се болни, старите луѓе многу често имаат несоодветен пристап до медицинска нега. И кога имаат пристап, тие можеби нема да можат да платат за негата што ја бараат и/или услугата е со многу низок квалитет. Здравствено осигурување е достапно за некои, но во земјите во развој повеќето постари луѓе немаат здравствено осигурување. Како резултат на тоа, старите луѓе во многу земји немаат превентивна грижа, се соочуваат со нетретирани болести, не се сигурни за новите здравствени проблеми со кои можеби ќе треба да се сочат во иднина и не се во можност да платат за износот и квалитетот на здравствената заштита што им е потребна. Последиците од хроничните болести може да го ограничат нивниот капацитет да останат независни и да се издржуваат – и кога имаат катастрофална состојба која бара третман, тие често ги трошат семејните заштеди; трошењето за здравствена заштита и која е главната причина што семејствата (со или без постари членови) запаѓаат во сиромаштија.

Првата хипотеза беше да се провери врската помеѓу остварувањето на парично право на социјална сигурност за старите лица и подобрувањето на домувањето. Добиените резултати укажуваат дека на старите лица со добивање парично право социјална сигурност за старите лица им се подобрило домувањето и тоа во однос на подобрување на услови за живеење и подмирувањето на трошоци за струја, со добивање дополнителни средства за покривање на трошоците.

Со втората истражувачка хипотеза се претпоставуваше дека здравјето и здравствената заштита на старите лица се подобрани од моментот на остварувањето на парично право на социјална сигурност за старите лица. Хипотезата беше потврдена, имајќи предвид дека мнозинството стари лица се задоволени од здравствената заштита што им се доставува, помалку проблеми имаат при одењето на лекарски прегледи и користењето на потребните лекови.

И третата хипотеза се потврди, податоците добиени во истражувањето покажуваат дека социјалната поддршка за старите лица најмногу доаѓа од најтесниот социјален круг: од најблиските роднини, децата, партнерите и соседите. Утврдено е и дека поддршката на нивните деца се издвојува како еден од поважните извори на поддршка. Добиените резултати се во согласност со наодите од други студии во кои се констатира дека најважна поддршка на старите се луѓето од најблиската средина, особено децата.

Четвртата хипотеза се однесува на социјална интеграција на старите лица во локалната средина. Хипотезата е потврдена, бидејќи добиените резултати укажуваат дека старите лица имаат подобра комуникација со своите семејства кои им пружаат социјална поддршка, но и соседите им обрнуваат повеќе внимание, им помагаат во вршење на секојдневните активности ако старите лица не можат сами.

Реформите на парични права во системот на социјална заштита со воведување на правото на социјална сигурност за старите лица придонесуваат за намалување на сиромаштијата и подобрување на социјалната вклученост на старите лица, со што се потврди и општата хипотеза. Социјалната пензија, односно право на социјална сигурност за старите лица има позитивен ефект врз доходната еднаквост во Република Северна Македонија. Оваа истражување укажува дека условот за остварување право на социјалната сигурност за старите лица покрај условот старото лице да нема приход и имот од кој може да се издржува и брачниот или вонбрачниот партнер потребно е да нема никакви приходи е престоног критериум и оневозможува постигнување на главната поставена цел на социјалната сигурност, односно извлекување на овие лица од релативна сиромаштија. Оттука, доколку целта е да се намали релативната сиромаштија, владата може да размисли за благо олабавување на овој критериум, односно да допушти еден или двата од следните критериуми: брачниот или вонбрачниот партнер да има примања по основ на пензија или други примања, но во таков случај социјалната сигурност за старо лице да се определи во висина според која вкупниот доход во семејството нема да надминува 10 600 денари.

Со ова ќе се овозможи старото лице да остварува право на социјална сигурност и во случаи кога партнерот остварува минимална старосна, инвалидска или земјоделска пензија, како и во ситуации кога стекнало некое друго право од социјална заштита; кога двајца брачни или вонбрачни партнери го исполнуваат старосниот услов да примаат вкупен износ на социјална пензија од 10 600 денари (односно 6 000 денари за првиот примател, 4 100 денари за вториот примател и 500 денари за енергетските трошоци). Овие износи треба да се зголемуваат во согласност со зголемувањето на животните трошоци на годишно ниво.

Олабавувањето треба да се процени во поглед на фискалните импликации, и особено имајќи предвид дека со тоа мерката може да стане скапа споредено со резултатите кои би ги произвела. Исто така, пожелно е владата да изврши посебна анализа за „судирот“ на земјоделската пензија и право на социјална сигурност за старите лица.

Со оглед дека износите на земјоделските пензии се блиски до износот на предложеното право на социјална сигурност, социјалната сигурност може да ги обесхрабри земјоделците да вршат самопријавување и уплати на социјални придонеси кои се неопходни за да го стекнат правото на земјоделска пензија. Во тој контекст, посебно треба да се осигури дека земјоделците нема намерно да се ослободуваат од земјоделски имот непосредно пред навршувањето 65 години, со цел да се стекнат со право на социјална сигурност.

Староста е неодложен процес на стареење. Староста треба да биде завршна доба на животот на секој човек. Почетната граница не може јасно и точно да се определи. Таа не е иста за сите лица. Некој е стар веќе на 55 години, а друг не е стар ни на 70 години. Кај некои староста настапува рано и брзо се развива, а кај други почнува доцна и бавно се развива така што сите луѓе на иста возраст не почнуваат да ја чувствуваат староста во иста доба од својот живот.

Засега процесот на стареење нема никакви можности потполно да се избегне, туку може да се забави. Меѓутоа сведоци сме на продолжување на животниот век на човекот. На тој начин се проширува кругот на лицата од кои ќе се регрутираат идни долговечни стари лица кои ќе живеат преку сто години. Преку добра политика и поддршка на старите лица, со квалитетно живеење во староста треба да се грижи општеството, но и старите луѓе треба да се борат за своите права и поголема социјална вклученост.

Користена литература

- [1.] AARP. (2021). Older Adults and Economic Security: Challenges and Opportunities. AARP Public Policy Institute. Retrieved from [URL]
- [2.] Brown, C., & White, L. (2019). Social Security and the Well-being of Older Adults. In Proceedings of the International Conference on Aging and Society, p.p. 45-56, Retrieved from [URL]
- [3.] Beard, J. R., Bloom, D. E., & Fried, L. P. (2015). Aging and Health: Linking Research, Policies, and Action. *The Lancet*, 385(9967), p.p.1175-1179.
- [4.] Barr, N. (2005). Reforming pensions: Myths, truths, and policy choices. International Monetary Fund.
- [5.] Biggs, S., & Haapala, I. (2017). Retirement and aging: Comparative perspectives. Springer.
- [6.] World Health Organization. (2002). Active aging: A policy framework.
- [7.] Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2022). Global burden of noncommunicable diseases: Prevalence, mortality, and risk factors. Atlanta
- [8.] Costa-Font, J., & Courbage, C. (2012). Crowding out of long-term care insurance: Evidence from European expectations data. *Health policy*, 105(2-3), p.p.192-200.
- [9.] De Boer, A. H., & Zeydabadi, A. (2018). Social security and income in old age: An analysis of the effects of the financial crisis and austerity measures on older people in Europe. *Journal of Aging & Social Policy*, 30(4-5), p.p.446-465.
- [10.] Doran, D., & Elliott, D. (2014). Older people and the right to health: Addressing the challenges of ageism and multiple morbidities. *Health and Human Rights Journal*, 16(1), p.p.42-52.
- [11.] Deacon, B. (2003). Global social policy and governance. SAGE Publications..
- [12.] Estes, C. L., & Linkins, K. W. (2009). The global challenge of aging: A transnational perspective. Springer Publishing Company.
- [13.] European Commission. (2019). Joint action on health inequalities: Empowering communities to act. Brussels, Belgium: European Commission.
- [14.] World Health Organization. (2002). Active ageing: A policy framework.
- [14.] European Commission. (2012). Social protection in older age: Needs, means and rights.

- [15.] European Commission. (2020). Active Ageing and Solidarity between Generations: A Statistical Portrait of the European Union 2020. Publications Office of the European Union.
- [14.] European Commission. (2020). State of Health in the EU: Country Health Profile 2019 - North Macedonia. European Commission.
- [16.] N Žegarac(2015),Od problema do prilika u vođenju slučaja: priručnik za praktičare, Fakultet političkih nauka, Centar za istraživanja u socijalnoj politici ...
- [17.] Help Age International. (2018). Global ageing index: Insight report.
- [18.] Johnson, L., & Smith, A. (2020). Adapting Social Security to the Needs of Older Adults. *Journal of Aging and Social Policy*, 32(3), p.p. 215-23
- Harriet, Bartlett, (1970) *Social service, Social Work, Service social, Service social* New York, National Association of Social Workers
- [19.] John W Rowe, (2025) *The Gerontologist*, Volume 65, Issue 1, January 2025, gnae162,
- [20.] Jones, I. R., & Higgs, P. F. (2010). The natural, the normal and the normative: Contested terrains in aging and old age. *Social Science & Medicine* (1982), 71(8), 1513–1519. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.07.022>
- [21.] Jordan, J. E., Osborne, R. H., & Buchbinder, R. (2011). Critical appraisal of health literacy indices revealed variable underlying constructs, narrow content and psychometric weaknesses. *Journal of Clinical Epidemiology*, 64(4), 366–379. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2010.04.005>
- [22.] Kinsella, K., & He, W. (2008). *An Aging World: 2008*. U.S. Census Bureau, International Population Reports, P95/09-1. Retrieved from [URL]
- [23.] Marmot, M. (2015). *The health gap: The challenge of an unequal world*. Bloomsbury Publishing.
- [24.] Manton, K. G., & Vaupel, J. W. (1995). Survival after the Age of 80 in the United States, Sweden, France, England, and Japan. *New England Journal of Medicine*, 333(18), p.p.1232–1235.
- [25.] Ministry of Health, Republic of North Macedonia. (2022). *National Health Strategy 2020-2025*. Ministry of Health, Republic of North Macedonia.
- [26.] Myles, J. (2000). The social protection floor: A global response to vulnerability and social inequality. *International Labour Review*, 139(4), p.p.421-431.
- [27.] Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). *Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators*. OECD Publishing.

- [28.] Österle, A., & de Jong Gierveld, J. (2018). Social exclusion of older persons: A scoping review and conceptual framework. *European Journal of Ageing*, 15(2), p.p.81-98.
- [29.] National Institute on Aging. (2023). Understanding the Aging Process. Retrieved from [URL]
- [30.] OECD. (2018). Pensions at a glance 2017: OECD and G20 indicators. OECD Publishing.
- [31.] Palacios, R., & Das, J. (2020). Pensions, Disability, and Economic Insecurity in Old Age: Evidence from India. *The Journal of the Economics of Ageing*, 16, 100244.
- [32.] Palmore, E., & Manton, K. (1974). The measurement of morbidity and the study of long-term changes in health and functioning in the elderly. *Journal of Gerontology*, 29(5), p.p.514-522.
- [33.] Phillipson, C., Bernard, M., & Phillips, J. (2001). *The Family and Community Life of Older People: Social Networks and Social Support in Three Urban Areas*. Routledge.
- [34.] Quadagno, J. (2019). *Aging and the Life Course: An Introduction to Social Gerontology*. McGraw-Hill Education.
- [35.] Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (2015). Successful Aging 2.0: Conceptual Expansions for the 21st Century. *The Journals of Gerontology: Series B*, 70(4), p.p.593–596.
- [36.] Republic of North Macedonia. (2018). Health Insurance Law. Official Gazette of the Republic of North Macedonia, No. 100.
- [37.] Palmore, E. B. (2015). *Aging Is Not A Problem: A Book of Readings*. Springer Publishing Company.
- [38.] Palier, B. (2010). *A long goodbye to Bismarck? The politics of pension reform in continental Europe*. Amsterdam University Press.
- [39.] [34]. Ranzijn, R., Luyckx, K., & Grzenia, J, (2020). Social inclusion and exclusion of older adults: A matter of social and personal resources. Routledge.
- [40.] Smith, J., & Davis, K. (2017). Economic Security in an Aging Population. *The Gerontologist*, 57, p.p.87-197.
- [41.] Smith, J., & Johnson, A. (2023). Старост и социјална сигурност: Изазови и перспективи. *Журнал за старечко здравје и добробит*, 5(2), p.p.112-130.
- [42.] Stone, R. I., & Bryant, N. S. (2019). Demography, Retirement, and the Aging Family. In R. Blieszner & V. H. Bedford (Eds.), *Handbook of Families and Aging*, p.p. 3-21. Springer.

- [43.] United Nations. (1991). Principles for Older Persons. General Assembly Resolution 46/91.
- [44.] United Nations. (2017). Political declaration of the high-level meeting on the prevention and control of non-communicable diseases.
- [45.] United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York, NY: United Nations.
- [46.] United Nations. (2017). World Population Ageing 2017. United Nations.
- [47.] United Nations. (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations.
- [48.] United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2018). National Transfer Accounts Manual: Measuring and Analyzing the Generational Economy. United Nations.
- [49.] United Nations. (2021). World Population Ageing 2021. Department of Economic and Social Affairs. Retrieved from [URL]
- [50.] White, C., & Brown, R. (2019). Flexibility in Pension Systems: A Comparative Analysis. *International Journal of Aging & Human Development*, 88(2), p.p.173-197.
- [51.] Walker, A. (2018). A European perspective on active ageing. *European Journal of Ageing*, 15(4), p.p.353-361.

Национални законски прописи

1. Закон за социјална сигурност на старите лица (Службен весник на РСМ, бр. 104/2019).
2. Закон за социјална заштита (Службен весник на РСМ, бр. 104/2019).
3. Правилник за начинот на утврдување на состојбата и видот на приходите, имотот и имотните права на подносителот и неговиот брачен другар или лица со кое живее во вонбрачна заедница, образецот на барањето и потребната документација за остварување на правото социјална сигурност на старите лица (Службен весник на РСМ, бр. 109/2019).

Интернет-извори

1. <https://www.oecd-ilibrary.org>
2. <https://www.who.int/>
3. <https://www.ohchr.org>
4. <https://www.mtsp.gov.mk>

Прилог 1. Анкета за корисници на парично право на социјална сигурност за старите лица

- 1. Дали сте обврзани со право на социјална сигурност?**
 - А) Да
 - Б) Не

- 2. Како би го опишале вашиот степен на задоволство со социјалната помош која ја добивате?**
 - а) Одлично задоволен/а
 - б) Средно задоволен/а
 - в) Незадоволен/а

- 3. Колку ви е важно остварувањето на паричното право на социјалната сигурност во вашето дневно живеење?**
 - а) Многу важен/а
 - б) Делумно важен/а
 - в) Не е важен/а

- 4. Како ви помага социјалната сигурност да ги покриете вашите основни потреби, како што се храна, облека и стан?**
 - а) Ги покрива целосно
 - б) Ги покрива делумно
 - в) Не ги покрива

- 5. Како се чувствувате во врска со вашата финансиска безбедност и стабилност поради социјалната сигурност?**
 - а) Многу безбеден/на и стабилен/на
 - б) Делумно безбеден/на и стабилен/на
 - в) Не се чувствувам безбеден/на и стабилен/на

- 6. Дали правото на социјална сигурност влијае на вашето здравје и општата добробит?**
- а) Позитивно влијание
 - б) Неутрално влијание
 - в) Негативно влијание
- 7. Колку сте задоволни со достапноста и квалитетот на здравствените услуги кои ги добивате преку социјалната сигурност?**
- а) Многу задоволен/а
 - б) Делумно задоволен/а
 - в) Незадоволен/а
- 8. Како се чувствувате во однос на можностите за социјална интеграција и учество во заедницата поради социјалната сигурност?**
- а) Многу интегриран/а и ангажиран/а
 - б) Делумно интегриран/а и ангажиран/а
 - в) Не се чувствувам интегриран/а и ангажиран/а
- 9. Дали се чувствувате заштитени од социјална изолација и злоупотреба затоа што имате право на социјална сигурност?**
- а) Се чувствувам заштитен/а
 - б) Делумно се чувствувам заштитен/а
 - в) Не се чувствувам заштитен/а
- 10. Дали се согласувате дека социјалната сигурност игра важна улога во поддршката на старите лица и нивната зависност од другите?**
- а) Се согласувам
 - б) Делумно се согласувам
 - в) Не се согласувам
- 11. Како мислите дека би можеле да се подобрат условите на социјалната сигурност за старите лица?**
- а) Зголемување на финансиската помош

- б) Подобрување на здравствената заштита
- в) Зголемување на социјалната интеграција

12. Кои аспекти на социјалната сигурност сметате дека треба да бидат подобрани за да се подобри животот на старите лица?

- а) Финансиска поддршка
- б) Здравствена заштита
- в) Социјална интеграција

13. Дали се чувствувате дискриминирани или недоволно заштитени во рамките на системот на социјална сигурност?

- а) Да, се чувствувам дискриминиран/а
- б) Не, не се чувствувам дискриминиран/а

14. Дали сметате дека системот на социјална сигурност го олеснува или го усложнува вашиот ден на ден живот?

- а) Го олеснува
- б) Не влијае
- в) Го усложнува

15. Какви би биле вашите предлози за подобрување на системот на социјална сигурност за старите лица?

Прилог 2 Инструмент за процена или мерење на нивото (прагот) на социјалната загроеност на злоупотребените и запоставени стари лица

СИНДРОМ	КАРАКТЕРИСТИКИ	ПОКАЗАТЕЛИ	
		<i>Предупредувачки праг</i>	<i>Назаден праг</i>
1. Независност	1.1. Материјални услови	-Приходот е доволен за задоволување на основните и некои повисоки потреби.	-Приходот е доволен само за основните потреби. -Несигурен приход
	1.2. Стамбени услови	-Густина: 1.5-2 лица во соба. -Станот е опремен со основен мебел	-Густина: 2-2,5 лица во соба. -Станот е опремен само со неопходен мебел.
	1.3. Почитување на хигиенските норми и нормите за исхрана на старото лице	-Старото лице дневно зема барем по еден топол оброк. -Старото лице спие во иста соба со друг член на семејството. -Постои санитарен јазол, но тој лошо функционира.	-Нередовно по еден топол оброк дневно. -Старото лице спие во ист кревет со друг член на семејството. -Не постои санитарен јазол. Само хигиенски јазол.
	1.4. Здравствена состојба на старото лице	-Старото лице боледува. -Систематска нега за старото лице.	-Старото лице често боледува. -Постои слаб интерес од страна на членовите на семејството за здравјето на старото лице. Посетите на лекар се само во крајни случаи.
	1.5. Облека		
2. Партиципација	2.1 Структура на семејството	-Од 1 до 3 члена.	-Од 4 до 5 члена.
	2.2. Работен статус на полнолетните членови на домаќинството	-Старото лице е пензионер и уште еден член е редовно вработен.	-Старото лице е пензионер и уште е член е вработен (на црно - не е осигура

	2.3. Ниво (степен) на образование	Полнолетните членови се со завршено средно образование.	-Полнолетните членови се со завршено основно образование.
3. Заштита	3.1. Семејна атмосфера	-Студена емоционална атмосфера. Старото лице не учествува во конфликтите помеѓу останатите членови. -Во семејството постојат некои елементи на интеграција, заеднички оброк, прошетки.	-Постојење на повремени конфликти на старото лице со останатите членови. -Емоционална студеност. Атмосферата во куќата е загушена.
	3.2. Време кое му се посветува на старото лице	-Членовите нередовно се интересираат за старото лице.	-Членовите само понекогаш се интересираат за старото лице.
	3.3. Социјална заштита		
	3.4. Преземени мерки кон злоупотребеното лице		
	3.5. Преземени мерки кон насилникот		
4. Самоостварување	4.1 Одмор и рекреација	- Само децата во семејството одат на одмор.	-Само децата во семејството одат понекогаш на одмор.
	4.2. Слободно време	-Во семејството хоби имаат само малолетните членови и еден полнолетен член.	-Во семејството само малолетните членови имаат хоби.
5. Достоинство	5.1. Изложеност на запоставување		
	5.2. Изложеност на емоционална		

	злоупотреба		
	5.3. Изложеност на физичка злоупотреба		
	5.4. Изложеност на финансиска злоупотреба		